

MIKSZÁTH KÁLMÁN

NEMZETES URAIMÉK

(MÁCSIK, A NAGYEREJŰ)

REGÉNY

TARTALOM

- I. FEJEZET
A SZIKRA TAPLÓT TALÁL
- II. FEJEZET
EGY VÁRMEGYE A LEVEGŐBEN
- III. FEJEZET
EGY PÚP A FÖLDÖN
- IV. FEJEZET
A LACZKÓ-HADAK
- V. FEJEZET
A NAGY FANTASZTA
- VI. FEJEZET
A MÁCSIK NAGY EREJE
- VII. FEJEZET
A GÁBOR GYEREK ÓFENSÉGE
- VIII. FEJEZET
A PRIBOLYI ORSZÁGÚT
- IX. FEJEZET
BIRIKE MEGNŐTT
- X. FEJEZET
A VIRTUS
- XI. FEJEZET
HA AZ EMBER A FELHŐKIG ÉR
- XII. FEJEZET
A LACZKÓ-HÁZ ELSZÉLEDÉSE
- XIII. FEJEZET
A PRIBOLYI SZÖRNYŰ NAP
- XIV. FEJEZET
MEGINDUL A ROZSDÁS VITÉZ
- XV. FEJEZET
A MEGLÓTT ZÖLD SZEM
- FÜGGELÉK
- A NEMZETES URAIMÉK CÍMŰ REGÉNY VÁZLATAI ÉS VÁLTOZATAI
DOMINE CHALUPKA
HOMÁLYOS ÜGY

I. FEJEZET A SZIKRA TAPLÓT TALÁL

A pribolyi matrikulában, úgy emlékszem, nagyon az elején van feljegyezve az a nevezetes sor, mely ennek a történetnek szülőanyja. Ott pedig az áll, hogy nemes Mácsik György, die Augusti 17, Anno 1835 vette el magának házasársul nemes Laczkó Annát. Ezt már onnét a macska se kaparhatja ki.

Megesküdtek, s ezzel a derék Mácsik György bejutott a Laczkó-famíliába. Ami különben nem volt nehéz dolog, mivel csupán Priboly helységben, mintegy harmincnégy családból állott a Laczkó-nemzetség, s ezen famíliában számtalan szebb-csúnyább leányzó találtatik. A környék egyéb falvaiban, sőt még a távolabb megyékben is mindenütt lakoztak Laczkók, s mind olyan szegények valának, mint a templom egere. Ezekből bizony könnyű volt feleségre tenni szert.

De nem is állította Mácsik György soha, hogy nem volt könnyű, sőt inkább sokszor nyilatkozott ellenkezőleg; hogy Anna a galléjára varrta magát, hogy öt esztendeig kerülgették a gügyüi, míg végre egy gyenge percében (szinte csodálatos, hogy valaha gyenge perce is volt a nagy Mácsiknak) nekiugrott a házassági köteléknek.

Amint volt, úgy volt, ki keresné? Elég az hozzá, főköttő alá került Laczkó Anna, s lön ennélfogva, hogy női ágon történik a Laczkó-família felvirágzása.

Mácsik György megtalálta egy napon a családi archívumban (a padlás tetején egy repedt teknőben) a békési iratokat.

Hm! Ez volt még csak a nagy riadalom, mikor híre ment villámszárnyakon faluról falura, hogy egy egész vármegyéhez formálnak immár juszt a Laczkók. Megvan, ott áll feketével a fehéren, olyan világos, mint a nap. Úgy körülbelől másfél falu jut egy-egy Laczkó-vérre. Biz azoknak felvitte isten a dolgát egyhuzomra! Mégiscsak nagy dolog az a származás!

Bezzeg szépek lettek mindjárt a Laczkó-lányok az egész környéken.

A família összeült, előjöttek a fi- és női ágak, vők, sógorok és mindennemű oldalrokonok Mácsikhoz, úgyhogy be sem fértek a kúriába, a téres pajtában kellett megtartani a konferenciát, mely a még akkor fiatal Mácsiknak egy szívvel-lélekkel plenapotenciát szavazott meg mindekre nézve, amiket jónak látna cselekedni a Laczkó-had érdekében. - Nem volt még ilyen lelkesedés a Mária Terézia-beli diéta óta a világon!

Mácsik szíve dagadozott a büszkeségtől, s azon a napon formálódott át egész lénye olyan méltóságossá, olyan hatalmasan merevvé, aminő egész mai napig.

Nyomban komissziót küldött ki az alföldre, amely színről színre lássa meg a juszt s jelentést tegyen róla a családnak. Filcsik István (akinek az anyósa Laczkó-leány) s körteképű Laczkó Pál, a bodonyi molnár, járták meg ez időtájban Békés vármegyét, s csodadolgokat regélének azóta, a mesés megmérhetetlen pusztaságokról, hol huszonkét szeme van az arany kalásznak, hol mire a rétnék túlsó részét leberetválják a kaszások, már az innenső részén azalatt megint megnő a hasig érő selyemfű. Különösen a körteképű látta nagyon szépnek a Laczkó-birtokokat. Csak az a kár, hogy vízimalom nincs egy sem azon a vidéken.

Mácsik ezalatt rendre vette a vármegye legszázásabb prókátorait, s azok valamennyien biztatták, úgyhogy csak ki kellett választani, melyiket boldogítsák a békési ügyel, hiszen olyan tiszta dolog, hogy hét esztendőös gyerek is kipörölné. Nem kell ahhoz valami nagyon okos ember; mert az még el találja rontani a nagy eszével.

Fölteszem ugyan, hogy nyájas olvasóim közül nincs egyetlen prókátor sem, aki megkövetelje tőlem most a Laczkó-pör tényálladékát - hát nem unalmaskodom vele és csak annyit mondok el, amennyi éppen szükséges - hogy belezavarodjanak. Mert bele volt ebbe zavarodva évekig nemcsak a Laczkó-família, hanem a vármegye is, a szeptemvirális táblával egyetemben.

Kezdődik pedig ez a pör ott, ahol a Commissio Neoacquistica.

Ez a Commissio Neoacquistica (mert senkinek se káptalan a feje, hogy minden kommisszióra emlékezzék) arra való volt valaha, hogy a törökök eltakarodása után néptelenné vált alföldre visszatelepítse az onnan elszármazott nemességet. Hanem hát ezt az elszármazást és visszaszármazást nemigen vették valami nagyon komolyan. Akikre rá nem sült, hogy kurucok voltak, odaállhattak a kommisszió elé s két hamis tanúval bizonyíthatták, hogy hány ezer holdat szántottak ott apáik? S hol akarják megkapni? Torontál megyében-e vagy Csongrádban? Békés megyéről persze szó sem volt; ki az ördög akarna ott dominiumot?

Gazdátlan birtok volt az alföldön elég, hamis tanú pedig a felföldön akadt bőséggel az elszegényedett bocskoros nemesek között: nem kellett hát egyéb ördögösség a földbirtokszerzéshez, csak hogy labanc hírben álljon valaki. A Neoacquistica Commissio elnöke eligazította a többit. Külön titkos dekrétuma volt rá a császártól.

Kalandor labancok lepték el Rákóczi leveretése után az alföldet. Az a nagy rézpénz, a »pro libertate« nem járt már, pedig ez tudott még csak gurulni. (Hej, de sok derék fej gurult utána!) Hanem a rézpénznek nagy becse volt azért mégis. Akadt halandó (ott van szóról-szóra hitelesen a Laczkó-iratokban), aki nyolcezer rézgaras évi árendáért bírta egész Békés vármegyét. Az árendát fizetnie kellett a szegedi sópénztárban, fizette is, amíg fizette, ott vannak róla a kvétanciák.

Hogy miért nem fizette aztán, amikor nem fizette, ez éppen a pör, mert nemes varbókai Laczkó Endre uram volt az a haszonbérelő, s olyaténképpen szólott az árendakontraktusa, hogy miután a birtokra nézve úgyis öröktulajdoni jogot formál, addig is, míg ezen tulajdonjoga annak rendje és módja szerint inkvirálható lenne, Békés vármegye a fent nevezett summa fejében nekie általadatik, úgy azonban, hogy ha tulajdonjoga bebizonyul, az árendafizetéstől abszolváltságuk.

No, ha ez se világos (hogy t. i. egész Békés a Laczkóké), akkor aztán nincs semmi igaz a világon.

Mert vegyük csak okosan a dolgot. Laczkó Endre (isten nyugosztalja meg szegényt, nagyon könnyelmű ember lehetett) vagy bebizonyította a justt, vagy nem: ha bebizonyította, akkor az övék, ha pedig nem bizonyította, akkor nem lett volna bolond, hogy otthagyja a pompás haszonbérletet? Mi következik tehát ebből? Az következik, hogy Laczkó Endre bebizonyította a birtokjogát, mert tény az, hogy az utolsó évekről már nincsenek nyugtái a szegedi sópénztártól, pedig csak 1755-ben halt meg. Hanem úgy lehetett, hogy magva szakadt ott az alföldön, az itteni rokonok pedig nem keresték a vagyont, s nem is tudták... hiszen olyan, de olyan ostobák voltak azok a régiek, hogy ki se lehet mondani.

II. FEJEZET EGY VÁRMEGYE A LEVEGŐBEN

Mácsikot »nagyerejűnek« neveztek Pribolyon, mert kiféherlettek belőle már fiatalkorában a sárkányfogak. Erős volt nemcsak a testi birkózásban, hanem az előljárárság és eklézsia előtt is.

Lassan nőtt, de nagyra nőtt. Már mint duhaj legényke mindenkit levert ökleivel, mikor tekintélyesebb lett, és senki sem mert vele kötekedni, akkor meg a szájával ment keresztül-kasul az embereken. Mindenki reszketett tőle, tehát mindenki tisztelte. Határozottan veszedelmes ember volt. Csupa epe, csupa méreg. Nagy szürke szeme, mint a bikáé, valami csodálatos zöldes fényt lövellt, melytől mindenki lesütötte a maga szemét.

És ez a félelem, mely zsarnoki hatalmat biztosított neki otthon a pribolyi bocskoros nemesek és parasztok között, ráragadt később a tekintetes vármegyére is.

A vicispánok és szolgabírák, amint váltakozának székeikben, mintha inventárium szerint vennék át az elődöktől Mácsikot olyannak, aminő: szájas, garázda, erőszakoskodó embernek, nyűgnek, aki egymaga státus a státusban, hatalmuk gyengítője, de át kell nézni, mert sok galibát csinálhat, ha megdühösítik; egyszóval rettenetes ember, akivel nem jó kikötni.

Ő maga feltett kalappal járt, ha bejött a székvárosba, a megyeház folyosóin, hivatalról hivatalra csapkodta az ajtókat és káromkodott. Sohasem volt semminemű ügyével megelegedve, s mindig volt valami ügye a vármegyénél. Különösen a pribolyi országút-csinálással ölte őket állandóan, esztendőig.

A hatalmas urak mind túrték ezt, s csak mosolyogtak, de a háta mögött, hogy ő ne lássa. A cserdei járásba, ahova Priboly tartozott, már vége felé szolgabíró se lehetett kapni a nagy Mácsik miatt; senki se mert vállalkozni parancsolásra oda, ahol ő lakik. A tekintetes vármegye rendesen olyan embert választott aztán ide, akit szépszerével ki akart marni a közszolgálatból: mert ez itt bizonyosan megutálta a hivataloskodást s leköszönt. Valamire hát mégis jó volt a nagy Mácsik. A municipium bölcsessége a rosszban is megtalálja a hasznosat.

A békési iratok híre meg csak növelte a félelmet minden irányban és a tiszteletet is. Jézus Mária! Ez most az egész világot megeszi. S a vármegyének dolga is megszaporodik. Ott lesz örökké a nyakukon. Biz, ez elől most már be kell csukozni a kancelláriákba!

Ezer szerencsájük, hogy a nagy pört még nem lehetett megkezdeni. A legfontosabb dokumentumok hiányoztak. Laczkó Endre adatai, amelynek alapján a Neoacquistica Commissio előtt tulajdonjogát bizonyítgatta. Hiszen ha azok megvolnának! Azután fényt kell deríteni Laczkó Endre későbbi éveire is, hol halt meg, miért halt meg és miképpen? A szegedi sótárnál lemásolandók a jegyzőkönyvek, melyekből kiderül, meddig fizette az árendát a békési földek után, s miért nem fizette azután? Nyoma van ott annak bizonyosan. Az se utolsó kérdés, miképp kerültek a békési irományok a pribolyi Laczkók teknőjébe, mert a teknő maga ugyan nem ment el értük? Ezt most mind be kellett előbb szerezni, mert töltetlen puska nem hord messzire (Mácsik György saját szavai).

Az ilyen puskának pedig két csöve van, amit meg kell tölteni: az egyik belőlük a prókátor zsebe.

A prókátorokról ugyan azt mondja ezen időkből a krónika, hogy igen gyenge honoráriumokban részesültek.

A katolikus kliens megveregette az ügyvédje vállát, ha a pörében eljár, s meghívta ebédre; a lutheránus fél azt mondta nyájas mosollyal: »köszönöm, kedves barátom, uram, legyünk per tu«; míg a kálvinista ekképp köszönte meg az ügyvédi fáradságot: »Aztán ha valami akar lenni az úr a restoráción, csak nekem szóljon.«

Mind szépen van ez így kikomponálva, csakhogy bizonyosan valami prókátor gondolta ki, mert egy szó sem igaz belőle.

Tudták már azok száz év előtt is, mire megy rá a légy. A légy meg akkor se tudta.

Évek évek után jöttek, a fiatal Mácsikból férfi lett, a múlt héten már fehér szálát is talált a haja között, s a pör még mindig a kezdet stádiumán volt. Két fiskális belehalt (hogy rakják most azok alá a tüzet odaáltal a legalsóbb vármegyében!) ez idő szerint a harmadik viszi, s minél jobban nagyobbodik a peres csomó, annál jobban kisebbednek a Laczkó-nemzetség földjei és rétjei. Hja, nincs az másképp, a nagy hal is falja a kicsinyeket. A dominium eszi az apró majorságokat. Mácsik nemesi házhelyének is csak a fele van már meg. A kúria elhagyott, be van növe udvara labodával, gyeppele, a ház is kezdi beadogatni a derekát. A Suska gyerek tegnap támasztotta meg gerendával a színtelen oldalát. Bomlik, foszlik minden, de nem érdemes alaposan megreperálni, hiszen úgyis kastélyban laknak ezután... csak már eldőlne valahára az az átkozott pör...

- Hátha sohase dől el - hajtja Mácsikné asszonyom.

Mindegy, most már nem lehet abbahagyni. Amit egyszer Mácsik György kimondott, az ki van mondva. Mácsik György szava nem levegő. Aztán dehogy nem dől el, dehogy nem. Csak a fiskálisok ne volnának olyan nagy gazemberek. Hanem azokkal nem lehet bírni. No, meg az van a dologban, hogy patrónusok kellenének. Nagy, hatalmas emberek, akik előre vinnék a dolgot. Mert az orgona orgona, mégis rángatni kell a mendikánsoknak a szíjait, hogy hangot adjon. Semmi sem megy magától.

Egy napon is ezen töprenkedék Mácsik a méhesben, nagy pipaszóval, forgatván fejében, hogy talán oda kellene ígérni a pör egy negyedrészt a vicispánnak vagy az országbírónak, a megkent szekér bezzeg menne azután, - vagy hogy talán...

Mint homályos köd már rég gomolygott előtte valami terv, valami alaktalan ötlet, amelynek a szálaait gazdag fantáziája eregette, de az esze még nem bírta összefogni.

Az udvar felől hatalmas kutyaugatás zavarta meg elmélkedéseit.

- Ne te ne! Csiba te! Hogy fűrösszenek meg a Belzebub katlanjában! Zatraceni! - hangzott odakünn egy ismerős tótos hang.

- Szervusz Chalupka! - kiáltá eléje dörgő hangon Mácsik, fel se pillantva a sajátyszerű alakra. - Hát már megint erre kerültél?

- Eljöttem, Mácsik fiam, eljöttem - mondá a kopasz, pirosarcú ember.

- No, hát ül le, ha eljöttél. Mikor is voltál itt utoljára?

- Bizony már két esztendeje - szólt a vén potrohos ember, egyet csettentve a nyelvével.

- Voltál-e már odabent a konyhában?

- Beszéltem már a nemzetes asszonnyal.

- Adott-e enni?

- Volt részem benne, köszönöm. Az innivalót is itt hozom a kulacsban, mert megmondták, hogy itt pihensz a méhesben.

Mácsik csak most tekintett föl az excentrikus öltözetű emberre. Minden kopott, rongyos volt rajta, még a sárga bőrtáskára is, melyet oldalán viselt, egy szürke posztófolt volt rávarrva. Felső testét prêmes bekecs takarja, nagy nyílásokon engedve láttatni hátul, hogy ha netalán mellény is vagyon rajta, hát annak akkor bizonyosan nincs hátulja, mert a piszkos tarka ing veres pettyei szembetűnően kandikálnak ki, nagy idomtalan fején borzas cylinder-kalap lóbálódzik, míg vékony lábszárai bő és alul fölgyűrt hamuszín bugyogóban lötyögnek.

S mindezen ruhadarabok olyan nagyon ismerősek valahonnan. Egész csoportját tárják fel az emlékeknek. Mindenikhez valami történet fűződik, és az egyik sem áll összefüggésben a személyével, mert ő még sohasem hanyatlott alá annyira a népszerűségben, hogy magának kellett volna ruhát csináltatnia.

Nyitva áll előtte egész Felső-Magyarországon minden kastély, és ahová ér, ott öltözködik át, ott vált tisztát, Chalupka mindenütt otthon van.

- Hehehe - nevetett fel kedélyesen, mert duzzadt szája örökösen nevetésre van kitéve. - Elhoztam biz én, elkértem a nemzetes asszonytól. No, igyál te is egyet!

Mácsik elfogadta a kulacsot, s egy nagyot húzott belőle.

- Sohase szégyenkezzél, mintha csak a magadé volna, Gyuri fiam.

Ez az egyetlen ember volt a világon, akitől a rettenetes Mácsik elfogadta a bizalmaskodó modort; mert ez az egy ember nem esett egészen emberszámba.

- Quo modo stat Hungaria? - kérdi diákosan a gazda, mert tarkítani illik kvalifikáltabb perszónáknak a nyelvet az ostoba parasztnépnek miatta.

Chalupka vállat vont, s leült az egyik köpű mellé a deszkára.

- Megette a kutya a jó világot, édes fiam. S most már ott szalad vele valahol a Bánátusban. Azt mondom, ott van az arany élet... mert arra jártam most, tudod no, a te dolгодban... Hát van-e már valahogy?

- Megnyerjük, bizonyosan megnyerjük - dűnnyögte Mácsik s mélyen elgondolkozott.

Chalupka kivette sárga zsebkendőjét, s csupa merő mulatságból a port kezdte levetni vele a csizmáiról.

- Mind a szemembe hajtod azt az izét.

- Ne törődj vele, Mácsik fiam. Nem bolondság az. Van ezeken a csizmákon por a ti uradalmatokból is.

- Mit? Jártál arra? - riadt fel Mácsik élénken - megtudtál-e valamit? - S szemei fölcsillogtak.

- Sokat, de mégsem eleget.

- Beszélj hát! - ugrott fel Mácsik izgatottan.

- Csak maradj veszteg ülve. Hadd meséljem el elejiről. Volt egyszer egy pék; úgy hitták, hogy Harruckern.

- Bánom is én, akárhogy hitták.

- Ne végy ki a barázdából, fiacskám. Hát Harruckernnek hitták a péket; kenyeret szállított a katonaságnak - kontóra. A háborúnak vége volt, a pék követelte a maga pénzét a kenyérért, amit a katonák megettek, az aerarium pedig azt mondta, hogy nincs pénze (hiszen tudhatod, milyen koldus). A pék akkor azt a propozíciót tette az aerariumnak, hogy jól van hát, ha pénzük nincs, le nem nyúzhatja a bőrüket (pedig ugyancsak kemény bőrük van, édes fiam,

hiszen tudhatod), hanem adják neki a követelés fejében a budai császár-malmot, veszett fejszének a nyele, beelégzik ő azzal is. Hogy hát mi közöd neked ehhez? Arra is rájövünk mindjárt. A kincstár azt üzenté erre Harruckernnek, a malmot nem adja oda, mert neki a malomra szüksége van, hanem ha tetszik a péknek, Békés vármegye legyen istenhírével az övé. S így lett Békés megye a péké, mai nap is az ő ivadékai dúskálnak benne. Az alföldön minden gyerek ösmeri ezt a történetet.

Mácsiknak fejébe ment a vér, s irtózatos ökleit kezdte emelgetni a levegőben.

- No, ne dühösködj, mit csapkodnád a levegőt! Inkább elmélkedjünk a dolgról. Most már nektek azt kell bebizonyítani, hogy a kincstár csak a magáét adhatta oda a péknek. Ami a tietek, az a tietek. Aki a tietekhez nyúlt, az megsértette a törvényt.

Mácsik a fejével bólintott, hogy úgy van.

- Csakhogy az aerarium nagy úr. Annak száz keze van. Hallod-e Mácsik, száz keze van. Ti pedig százan vagytok, s egyetlen kezetek sincs. Mik vagytok ti? Semmik se vagytok. Egy csomó bocskoros nemes. Tán még egyitek se látott eleven palatinust sohasem! Mit akartok ti az óriással? Megesznek benneteket.

Chalupka kiterjesztette rövid kezeit a levegőben, s szónoki pátosszal ismétlé:

- Megesznek, s veletek együtt megeszik az igazságot.

Csakhamar ismét visszaesett szokott tréfás modorába.

- Ham ham! Mintha már hallanám, hogy csámcsognak, amint lenyeltek. Mert jó falat lesz. Átkozottul nagy falat lesz nekik.

A hatalmas pribolyi komoran lecsüggeszté fejét, s nagyot csapott tenyerével az előtte álló köpűre:

- Nem hagyjuk magunkat! - hörgé, de nem azon a kevély hangon, melyen beszélni szokott.

- No, ne bolondozz azokkal a méhekkal. Még rám szabadítod őket, s összecsípi a te fizonomiádat is. S azért, hogy olyan hatalmas ember vagy, járhatsz aztán földagadt ábrázattal az emberek csúfjára...

Mácsik megsemmisülve értette el a Chalupka célzását. Vigyázni kell annak a szavaira, sok van azokban, mert nagyon okos ember az. Ma már püspök lehetne valahol Nagyváradon vagy Rozsnyón, ha ki nem bélelik az ördögök hiábavaló kártékony indulatokkal...

- S azok csak méhek... apró kis méhek, Mácsik fiam - folytatá lágy tanácsadó hangon.

- Persze! - lihegé Mácsik kedvetlenül. - De hát mi az ördögöt csináljunk? Magam is gondolkoztam már ezen. Talán a vicispánt kellene...

- Nem ér semmit. Az nem elég. A vicispán tesz is, meg nem is tesz. Nem lehet a nagy urak szavába bízni. Hanem az kellene, édes fiam, hogy egy Laczkó üljön a vicispáni székben.

Mácsik szemei most dagadtak még csak igazán nagyokra. Szíve hangosan dobogott...

- Az volna aztán valami...

- Akkor lenne a békési pör in floribus.

- Hja, csakhogy az lehetetlen - sóhajtott fel Mácsik szomorúan, lelki szeme elé gyűjtve a Laczkó-nemzetség összes élő tagjait, akik közül igen jól lehetne választani baktert, szőlőpásztort, falusi bírót, még tán vármegyei hajdút is -, de már a vicispánságra egy se termett.

Tudomány kell ahhoz, nagy tudomány, s még azonfölül is valami: kastély, négy ló, nagy vagyon.

Homlokán kidagadtak az erek, képzelete messze elröpült előre, látta is már az országút porfelhőjében a négy futó paripát... ah, milyen kevélyen hányják-vetik a fejüket... s bent a szép csézában, cifra tarsolyos hajdú háta mögött, egy képzeletbeli Laczkó ül, mint a vármegye alispánja... de a valóságban, a valóságban...

- Nem lehet az, Chalupka... Ne is beszélj olyan bolondokat, Chalupka... ne keserítsd el a délutánomat öreg, mert megharagszom.

Mint a mérges kutya, rávicsorította a fogát Chalupkára, de aztán úgy is maradt ám mindvégig nyitva a szája attól, amit a vén Chalupka mondott.

- Már miért ne lehetne, édes fiam? A Laczkó-pör nem tréfa. Nem egy napra való dolog az, de nem is kettőre. Százados dolog az. Egy egész életet érdemes neki szentelni. A Laczkók sokan vannak. Hányan is vagytok?

- Nyolcvankét család. Lajstrom van nálam róluk.

- Nyolcvankét család. Nagyon jól van. Szegények, ostobák vagytok. Nagyon jól van az. Azaz, dehogy van nagyon jól, dehogy. Különben ne vedd magadra, Gyuri fiam. De mit is akarok csak kihozni?

Bizony nem tudhatta azt megmondani Mácsik előre.

- Ejnye, forgós adta kereke. Hiszen nyolcvanként familiában van legalább száz vótum. Száz vótum pedig hatalom. Száz vótum együtt eldönti a restorációkat.

Mácsik lélegzetelfojtva szívta magába a szavakat. Méhek se mohóbban virágok édességét.

- Hát miért ne választhatnátok ti meg egy Laczkót, azt szeretném én tudni?

- De hol vegyünk mi olyan embert? - ellenveté az tompán, majdnem suttogva.

- Hol? Teremteni kell egyet. Nevelni kell. Elég Laczkó-gyerek szaladgál a libák meg a malacok után. Azokból kell kiválasztani. Egy familia arra nem képes, de nyolcvankét familia megteheti. Nyolcvankét familia ha összeveti vállát, egy fejedelmet is kitart. Micsoda lehetetlenség volna abban? A gyereket el kell látni úri fénnel, neveltetni kell közös költségen... ami az instruktort illeti, hát itt vagyok én... azután el kell küldeni Pestre, az egyetemre, onnan külső országokba tapasztalni; mikor pedig visszakerül, be kell ültetni az alispáni székbe, punktum.

Mácsik behunyta a szemeit, s arcán megdicsőült mosoly ragyogott.

- Chalupka! - kiáltá felugorva - ...te nagy ember vagy, Chalupka.

A nyakába borult a vén rongyos embernek, hogy az meghökkenve húzódozék odább a kaptárokhoz a nagy szeretet elől. Nem volt megszokva hozzá.

- No, no, legyen eszed, fiam Mácsik... Ne kellemetlenkedj az embernek.

III. FEJEZET EGY PÚP A FÖLDÖN

A szerű felől szép gyermekleány közeledett a méheshez, a törpe szilvafák (több volt ám hétnél), melyek kétfelől szegték az utat, gonoszul megtépték piros pettyes szoknyáját, mert szaladva jött és éppen nem törődött a ruháival. Egy helyütt mintha egy rózsaszírom hullott volna oda, pedig csak a karjából látszott ki egy piciny darabka.

Amint megpillantá Mácsikot a méhesben, messziről kiáltá rá lelkenedezve:

- Jöjjön hamar, kérem. A mamám haldoklik!

- Ne bolondozzon, Birike - szólt a nagy Mácsik elhűlve. - Nem lehet az!

A Biri szép, kék szemei ki voltak sírva, s alattuk a patkó bizonyította legjobban, hogy igaz lehet a dolog.

- Beszélni akar Mácsik bácsival, istenem, istenem... szegény jó mamácskám.

- Ejnye, ejnye - motyogá Mácsik kedvetlenül. - No, csak maradj te itt addig, Chalupka. Majd megbeszéljük még a többi.

A nemzetes úr elindult Birivel, azaz, hogy a kis Birit hagyta lihegve előrefutni, mert neki meg nem engedte a rangja, hogy sebesebben járjon a szokottnál.

Mit gondolnának róla a faluban? Tűnődnének: vajon hová szaladhat Mácsik György? Ej, lehet is olyan dolog a világon, hogy Mácsik Györgyöt megszalassza?

Végiglépkedett a nagy templomsoron, melynek innenső végét csupa parasztok lakják, túl a haranglábon azonban egész a savanyú kútig jóvérű nemesemberek. Ez aztán olyan, mint a St.-Germain Párizsban, azzal a különbséggel, hogy semmi különbség a felvég és alvég között; ugyanolyan szalmafedeles viskók itt is, kémény és tűzfal nélkül, legfeljebb a kapuk cifrázatán látszik meg a lakók magas származása: a tulipánok és griffmadarak közé oda van írva a legtöbb helyütt Salva-Gvardia, némelyiken a gazda vagy az építő családtag neve: »Nemes Laczkó Ferencz« vagy »ns. Ujlaki Gábor«. Az egyik Laczkó (Mátyás, a szücs) pláne még azt is odavésztette: »Építette Anno 1740 a saját erdejéből hozott fából«. Ez a legrégebbi porta: a felirat megmaradt rajta mai napig is, hanem az erdőt elvitte már az ördög.

Némely helyütt négy-öt ház is van egy végben, mely mind a Laczkó-famíliaé, Istvánok és Péterek sokasága ez, kiket kortársaik mindenféle előnevekkel különböztetnek meg felismerhetőség okáért: sánta Laczkó István, nadragulya Laczkó István, hidegajkú Laczkó István, tarisznyszerű Laczkó István, igyók Laczkó István; bagolyfejű Laczkó Istvánt nem is említem, mert az Csitáról jár be a familiáris gyűlésekre, sem pedig a bélyei Laczkó Istvánt, mert az egész életében Pista fog maradni. No, a Péterek aztán még többen vannak, ezeknek két-három csúfnév is kell, hogy eligazodjék rajtuk az emberi emlékezet. A Gáborok, Jánosok, Endrék már ritkábbak; - hanem majd ötven év múlva tessék megnézni, akkor válogassa oszt ki őket valaki; mert most egy idő óta mind Endrék lesznek az újszülöttek, a békési Laczkó nevére. A családi törekvések ezt a nevet hozták divatba.

A számtalan apró kúria közt igazi kolosszális épületnek látszik a bádofedelű udvarház, mely a bodonyi Baros Annáé. Maga az úrasszony soha feléje sem néz. (Hát iszen különb kastély is ám a bodonyi!) Özvegy Réky Istvánné asszonyom lakik benne, aki szögről-végről valami rokona a szép bodonyi úrnőnek.

Hanem már az sem lakik itt szegény sokáig, megint üres lesz a bádogkastély, laboda fölveri, a baglyok meglakják.

Mácsik éppen most ért az ambitus ajtóhoz, s szemben Dúcz János nótárius uram jött rá.

- Nagy tisztesség érte a nemzetes urat - szólt.

- Ugyan? - kérdé kurtán a kevély bocskoros nemes.

- A nagyasszony kinevezte a Birike gyámjának. Most írtam meg a testamentumot.

- Hm! - mondá Mácsik.

A nótárius a kezeit dörzsölte, s tovább fecsegett.

- Nagy tisztesség pedig. Száztíz hold Zobolán és az ingóságok, az instrukció... Nagy dolog. Mert tegyük csak, a Biri most tizenhárom éves... mondjuk öt évig nem megy férjhez. Nos, öt évig kezelni ilyen jószágot, nem utolsó munka. Igaz, hogy a bodonyi Barosné is beleszólhat... de csak a leányzó neveltetésébe... Megérintettem igenis, ott áll világosan, hogy félreértés ne legyen, jószágban a nemzetes úr parancsol... de a leányka fölött is. Valami ez kérem szeretettel...

Mácsik egy megvető pillantást vetett a kopott sárga kabátos Dúczra, s aztán keresztüllépkedve a folyosón, hol Birike sírdogált keservesen, befordult a beteg szobájába.

Bizony már rossz karban találta szegénykét. Éppen az utolsóját járta. A doktor (No, megállj akasztófára való felcser!) ráripakodott Mácsikra, hogy ide nem lehet bejönni, a nagyasszonynak minden szóbeszéd ártalmára való már, de a nagyasszony észrevette őt s odaintette. Nagyon halkán beszélt. Mácsik tölcserént csinált a tenyeréből a füleihez. Így is csak homályosan vehette ki, mit beszél. »Maga hatalmas ember (Már én olyan vagyok nagyasszonyom), magára bízom szegény árvácskámát, meg fogja védelmezni.« (A kis ujjammal taposom el minden ellenségét). Aztán még azt is hozzátette a haldokló, hogy mivel a Réky-névre mindig büszke vala a megboldogult férjeura, - s mert Biri viseli e nevet utolsóinak, ha valaha szerencséje akad, vegye fel jövendőbelije a Réky nevet is.

- Jó - mondá Mácsik, de azon az egy szón több nyomaték volt, s abban a nyomatékban több önérzet, erő, mintha két napig beszélt volna más közönséges ember.

- Köszönöm - suttogta halkán a beteg, s erőtlenül hullt alá finom hosszúkás feje a vánkosokra, mialatt aszott, hidegülő kezét odanyújtotta Mácsiknak.

Gondolta, hogy talán le kellene hajolni és megcsókolni azt a kezét, - de hátha mégis ártana az auktoritásnak?

Szó nélkül ment ki, patkós csizmái durván kopogtak végig a szobákon. A folyosón még akkor is ott zokogott Biri. Ahogy elment mellette, megsimogatta szép szőke haját, aztán hátba veregette a tenyerével. Egyetlen nyájas szót sem mondott neki. Minek? Hiszen benne volt abban a hátbaverésben az ő összes gyöngédsége. Mintha így szólt volna hozzá: »Te most már az enyim leszel... jól viseld magadat kis lányom. Anyád az égből fogja nézni, hogy Mácsik György mivé nevel fel.«

Mert olyan volt, mint a dió, csak fölül vonta be az a vastag kemény kéreg, ott bent olyan puha szíve volt, mint egy gyermeké, de a nagy hatalma nem engedte, hogy azt valaha kimutassa.

Lassan, gondolkozva lépegetett végig a falun. Hol-hol megállt és megtörülte izzadó homlokát. »Mégiscsak derék asszony - dörmögé - még haldokolva is a famíliára gondolt.«

Amennyi Laczkó-gyereket meglátott útközben, azokat mind magához intette, pedig azok mind el akartak előle szaladni, mert féltek tőle. A kutyák morogva húzódtak be az udvarokba, s még a föld is remegni látszott talpai alatt.

A Laczkó-gyerekektől kikérdezte, mit csinál otthon az édesapjuk, mit főzött ma ebédre az anyámasszony, járnak-e iskolába, megvannak-e elégedve a kántortanítóval, micsoda foglalkozásra volna kedvök. A pisze orraikról rájuk ösmert a többi gyerekek közt.

Egy szőke virgonc fiú felelgetett neki a legbátrabban.

- No, te is pap leszel fiú?

- Nem én; ki nem állhatom a templomot - felelt a gyerek makrancosan.

- Hát mit szeretsz legjobban?

- Legjobban szeretem a vallatásokat.

- No lám! Tehát szolgabíró vagy vicispán akarnál lenni, aki vallat?

- Nem én; zsvány szeretnék lenni, akit vallatnak.

- Ejnye, gazember! - szólt a nagy Mácsik mosolyogva és barackot csattantott fejére a bütykös ujjával. - Melyik Laczkónak vagy a fia?

- A Boldizsáré.

- A Boldizsáré? Hüm! Kár, igazán kár...

S ezzel felemelte mogyorófa-botját, s egy jót vágott vele a vásott Laczkó-gyerekre, ki böggve futott egész a korcsmáig, ott azonban kihúzott egy husángot a kerítésből, s hadi pozícióba helyezkedvén, csúfneveket kiabált Mácsik után.

Nagy szerencséje, hogy a nemzetes úr nem hallotta.

Másra hallgatott az most.

Szomorú kongással megszólalt lent a faluban a lélekharang.

Az emberek megálltak útközben, leemelték kalapjaikat és keresztet vetettek magukra:

»A szegény Rékyné lelke költözködik!«

A lakosság csapatokká verődött a kutaknál, a kovácsműhely előtt. Mi lesz, ugyan mi lesz a kis Biri kisasszonyból? Ej hát mi lenne?... Megnő és férjhez megy. Igaz-e vajon, hogy a nagyerejű Mácsik lesz a tátor? Lehetetlen! De bizony mégis igaz, benne van a testamentomban, sőt az asszony még élőszóval is rábízta a Birit, odahívatván őt halálos ágyához. Hej csak hatalmas egy ember, valóságos oroszlán! Hát eszerint a temetést is ő fogja rendezni. Persze ő; máris ott szaladgál a papnál meg a kántornál.

Pedig el voltak azok készülve anélkül is a teendőkre. Minden kétszáz évben esik ekkora halál Pribolyon. Nem lesz itt már többé olyan nagy temetés egészen a Mácsik haláláig. Hanem akkor még tán a palatinus is itt lesz a gyászolók között.

Tusnay András, a kántor, mihelyt meghallotta a gyászesetet, mindjárt hazament, s egész éjjel faragta a vereszeteket, mert ki vagy mondva, most tudódik majd ki, van-e hát valami a kaputban; hogyha ebből a témából sem tud csinálni semmit, akkor okvetlenül el kell csapni innen valami hitvány filialéba. Mert Pribolyon jeles kántort kívánnak, a boldogult Hanulay is az volt, sőt annak az elődje, Varga Pál nemkülönben.

Hanem bizony lassan eresztett a véna, másnap délre is még ott rágta a tollat ennél a két sornál.

Búcsúzom, búcsúzom, felső, alsó szomszédomtól.

Az eklézsiától, Birike lányomtól.

Igaz, hogy ez aztán nagyon szép, hanem legalább hat strófára kitágítandó, különösen Barosné asszonyomat s Mácsik György uramat kelletvén ékesen megszólítani, mert ha valami, ez fogja majd megrikatni a keresztény gyülekezetet.

Mindenki a halálesetről beszélt a faluban. Az öreg asszonyok ruhaterítgetés közben a lészákon át kiabáltak egymásnak: Látta-e már komámasszony? Szép-e, megváltozott-e nagyon az arca? Ki van-e már terítve? Éppen most öltöztetik. Oh, oh, hogy sehogy sem akarja lecsukni az egyik szemét? Hallom, hogy a koporsó valóságos ezüst szögekkel van kiverve? Én édes istenkém, ezek a gazdagok még oda is elviszik magukkal a hivalkodást. Hát a kisasszony? Sír, ugye sír a lelkem, de bizony sírhat is.

A bíró háza előtt egy tót asszony ült a kalodában egész éjen át. Vacogó fogakkal beszélte reggelre, hogy éjjélkor Réky István lelkét látta tüzes szekeren nyargalni a halottas ház felé. Bizonyosan a boldogultért jött, ne menjen gyalog a lelke, hanem úri módon... De hogy legalább nem szólította meg az a vén tót asszony! Hátha felelt volna neki?

Rendben elkészültek minden parádéval. Főtisztelendő Cselkó János uramnak a bodonyi plébános is eljött segíteni, hogy annál különb legyen a pompa. A temetés napján reggeltől kurta estig zúgtak a harangok, majd belesiketült az ember.

A koporsó után roskatagon ott ment talpig gyászruhában a kis Biri. No, ugyan illett is ide az a nagy kíváncsiság, hogy mindenki a nyakát nyújtogatta feléje, közelébe tolakodott alkalmatlankodni a megszorodott gyermeknek.

Mácsikné vezette, mégis úgy volt, hogy majd összeroskadt vagy négyszer.

Egyszer el is ájult: Barosné fogta fel karjaiba. Oh, be fölséges szép asszony. Milyen finom, milyen kedves minden mozdulata! Hát még az öltözködése!

Ez a szerencsétlen Mácsikné, hogy nézett ki mellette. Ott az újdonatúj fekete ruha rajta, de alul, a kikandikáló fehér szoknyán rajta van a tavalyi szenny. Oh, oh! Micsoda mosás az! Ki látta ugyan az ingvállát? Olyan sárga volt az, mintha csak a tenger siratta volna meg.

A fáklyákat is vitték, hiszen vitték: Laczkó Pál, Laczkó Dénes, Laczkó Márton. (Jó, hogy Szent Mihály lovának is nem valami Laczkó állt be!). De bizony vihették volna előkelőbbek is, ha lettek volna.

Hanem aki akar se jöhet ide a gyalázatos utak miatt! Borosnét is hat ökör vontatta, úgy jött át. Mondják, a temetés után magával viszi Birikét, s ő maga neveli otthon Bodonyban. Szerteszét folyt a trics-tracs kisebb-nagyobb csoportokban.

Birike mindebből nem hallott, nem látott semmit, oda sem ügyelt, minden meghalt az ő számára, csak az élt még neki, aki meg volt halva. Azt szólítgatta egyre szívrepesztő hangon.

- No, no, no, drága angyalkám - csitítgatá Mácsikné kenetteljesen -, mindnyájan föltámadunk a Josafát völgyében. Úgy bizony, édes bárányom. Föl se kell venni.

Beszélhetett annak - de magunk közt legyen mondva - nem is volt gyöngédség. Csak nézte, nézte mereven a koporsót, nem volt már könnye, az fogyott el legelőbb, most a szava is elállott, minden fájdalom összegyűlt kedves kék szeméibe, onnan beszélt a koporsónak: »Minek tetted azt, minek tetted? Miért hagytál engem itten?«

A sírásók a koporsó alá csempészték fűrgén a kötelet s lebocsátották óvatosan, majd megvillant kezökben a kapa, s mohón láttak a munkájukhoz. Mert mesterség az is, annak aki tudja, s utoljára is mi egyéb látható változás marad a halottak után? Púpossá teszik egy kis helyen egy időre az anyaföldet.

Hanem a rögök dübörgése mégis rettenetes. A hang, amit a néma koporsó ad...

Távol a kis falusi toronyból ide hallik a harangkongás, a szél megrázza a fákat az apró púpok között. Minden fa valaki, minden fa egy meghalt ember. S ezek a meghalt emberek összecsapják a tenyereiket, a rögök pedig tompán kopognak a koporsón: drob drob! Hallod-e bent, most már ki nem eresztünk téged innen egy-két millió esztendeig!

A szertartás után megindult a kritika, ami dicséretes akadt, az bontakozott ki legelőbb... A gáncsolandókat még csak azután gondolják ki otthon. Legtöbb elismerés a búcsúztatót illette. De iszen Tusnay András uram mégis derék ember. Istenem! hogy bírta olyan okosan összehozni? Az asszonyok a szemfedő kilátszó csipkéit emlegették, milyen kár a férgeknek... milyen kár!

Mácsik ellenben, mialatt a hantokat igazították a sírásók, odajárult a tekintélyesebb családokhoz, egy-egy lenéző pillantást vetve a kisebbekre, kik tiszteletteljesen húzódtak hátra a nagy ember elől, s meginvitálta a halottas torra, mivelhogy ezen szomorú eset alkalmából az ő szegény házában lészen egy kis uzsonna.

Azok, akiket ilyen megtiszteltetés ért, leginkább a Laczkó-családbeliek, különváltak a széledező tömegetől, s a temetőn túl a kis gyalogúton mentek át csapatostul a Mácsik-kúria felé, hol már felterített asztalok várták őket a félszer alatt.

- Ni, a mágnások! - mondák irigykedve a kimaradottak, utánuk nézegetve, míg csak beláthaták, mert az bizonyos rangot adott már valakinek, ha a rettenetes Mácsik jó szemmel nézett rá.

- Bizony pedig sok érdemes embert is hagytak ott ki - szólt keserűen Toldy Mihály -, míg ellenben hívtak dib-dáb népet is. De nini, kedvencét, Filcsik csizmadiát sem hitta meg!

- Pedig Laczkó-lány az anyósa - magyarázza Piry Barnabásné. - Igaz, igaz, most jut eszembe, Filcsiknél ma keresztelő lesz; azért nem hivatalos. Hanem, több az, hogy miért hagyják ki mindenünnen ezt a szegény Laczkó Boldizsárt? Bizonyisten, mégiscsak cudarság!

- Miért, miért? Mert derogál nekik, kedves sógorasszonykám! Mert rongyos ruhája vagyon, s mert a felesége nem jár selyemben. Pedig éppen illik a Laczkóhoz. Nagyravágyó ő is, s csak a nyomorúság kényszeríti, hogy a kollármesterséget vigye. Már persze úgy, ahogy ő viszi; mert amellet, ha a felesége nem gondolná, már régen éhen halt volna valahol a lésza alatt.

- Csakhogy beteges ám az az asszony, nem él meg sokáig. Mi lesz, vajon mi lesz akkor abból a vásott kölyökből? Minek is az ilyen embereknek a gyerek, ha nem bírják becsületesnek nevelni? Higgye meg sógor, sokszor eltűnődöm rajta, mi válik majd az ilyen gézengűzből?!

- Mi válnék belőle? Fölakasztják - véli nagy lelki nyugalommal Toldy Mihály uram. - Hanem akármilyen lesz, mégse volna szabad így megszegyeníteni Boldizsárékat... Mégiscsak Laczkók ők, ha szalmakötéllal övezik is a derekukat... Vért vízzé ne tegyen a halandó ember, ha még olyan hatalmas is, mint Mácsik György.

Azután, mintha megbánná, hogy a nagy Mácsik ellen ejtett ki szemrehányó megjegyzést, alázatteljes hangon tette hozzá:

- Mert az Isten mégis erősebb talán mindnyájunknál!

Így beszélgetve mentek ki a temetőből Toldy Mihály uram és Piry Barnabásné asszonyom végig az utcán, s mialatt ők édesdeden leszólták rendre azokat, akiket a temetésen láttak, azalatt a szembejövők és utánukmenők őket szólták le édesdeden nagy fejszóválások között...

- Ej, ej - suttozták -, legalább már fényes nappal türtőztetnék magukat.

Összenéztek, s hamisan hunyorítottak az emberek a szemeikkel...

Pedig becsületesemre mondom, nem volt a dologban semmi.

IV. FEJEZET

A LACZKÓ-HADAK

Fürgén gyülekeztek a vendégek a Mácsik-portára, még mosolya is volt már némelyiknek. Útközben kiszította a szél a szomorúságot az arcokból: de nem is volt valami nagy szél, és nem is volt valami sok dolga az arcokkal.

Mácsikné a fekete szoknya elé odakapcsolta a fehér szakácskötelet, derekán csörögnek a kulcsok. Reszelős hangja majd itt, majd ott csattog: készen van-e minden; kanál, villa, kések? Csak még egy pár szék hiányzik? Ej no, oda kell tolni a lócákat az asztalokhoz.

A bizalmasabbak (átkozott ebcsontok ám ezek a férjek) a konyhába is benéznek, mert tudvalevő dolog, hogy a leghíresebb főzőné, a szép Harkány Borbála készíti a lakomát. Hozzátartozik ez már az állapothoz, ahol nagy pompa van.

Még meg is csipkedik a kellemes menyecskét.

»Ugyan mit főz, lellem?«

Borcsa kötekedve feleli vissza, meglóbázva a főzőkanalat:

»Kis fazekakat nagy fazékakban.«

Tessék aztán ebből okosnak lenni.

A közönséges belső cselédek ezalatt felterítettek, s elhelyezkednek a vendégek. Barosné ülne legfelül, ha itt volna, de az legott hazakésmálódott a kis árvával. Hiába, rossz az út, hamar sötétedik be. Pedig becses perszóna lenne, ha itt lenne.

Most hát Laczkó Ferenczné, a legrangbelibb Laczkóné jutott felül, jobb keze ügyébe pedig a plébános. Beszél is annyit a tisztelendőnek, hogy három prédikációt csinálhat belőle, ha megvigyázza.

Balján Laczkó Péterné és leánya, akikkel szembe Laczkó Tamásné, valamint Tolvay Péterné, született Laczkó Rozália kerültek, közöttük pedig valami ismeretlen csinos képű úr könyököl, nem tudom, hol keríthette Mácsik uram. Nagy uraság lehet, hogy ilyen elől van!

Hohó, hiszen ez a megyei inzsellér, akivel abban trafikálnak, hogy országutat csináltasson nekik a megyével, de hát az ördög ösmérne rá hirtelen ezekre a városi emberekre, mivelhogy mind egyforma kabátban járnak, s még a haját is úgy fésüli az egyik, mint a másik. Mennyivel különbek ezek a mi pribolyi uraink, akik nem fésülködnek tükörből, se nem ruházkodnak mappa után, s az ember mindjárt rájuk ösmér a bekecsük színéről, a kalapjuk gyüremléséről vagy a kosztros fejükről, nem kénytelen fárasztani az elméjét.

Alább ott piroslik Ujlaki Jánosné (no, nem temetésekre való ábrázat), Laczkó Györgyné az ódivatú főköteben, Laczkó Pálné (azt mondják róla, hogy festi magát), ejnye ni, de alulra jutott Laczkó Kelemenné a két lányával... no, ha ebből nem lesz aprehenzió, akkor az idén nem terem konkoly a pribolyi búzáokban.

Túl a Tusnay András környékén ül Szudy Anna férjezett Laczkó Mihályné (szép volt valamikor - de mikor?). Ennek a kántornak jobb a szerencséje, mint a torka. A legmódosabb menyecske a másik szomszédnéja: Laczkó Apollonia. Csupa kedvesség, csupa vér. De nemhogy disztrahálná a boldogtalan, hanem úgy ott lapul bárgyúan, mint a gomba a fűben.

Az a csinos jószág ott, aki kenyérgolyókkal pajzánkodik a férfinéppel, Csapodyné asszonyom... olyan akár az eleven ezüst, mellette a vén Laczkó Dénesné (sehogy sem áll

kezeügyében sem a kés, sem a villa, nyilván az ujjaival eszik otthon). Alább Pap Demeter könyököl, az ispán Bodonyból, az a sáfrányszínű leányzó is az övé. Még lehetlenebb fizonómia azonban a Laczkó Kláráé. Isten akárhová tegyen, de nem kellene, ha egy pusztaszigetté válna itt mindjárt az egész környék, s csak ő volna rajta!

De mit toldom-foldom, hogy kik voltak. Ördög vagy legalább asszony legyen, aki kivált a vendégek férfi részét is elő tudja sorolni... úgyszólván az egész Laczkó-nemzetség együtt volt, kivéven azokat, akik a szomszéd falvakban vagy még távolabb laktak.

Az uszonna végén Mácsik sorra odatolta székét a tekintélyesebb Laczkókhoz, s közölte velök a tervet, mely három nap óta tartotta fogva lelkét.

- Meg kell lenni. Áldozni fogunk, mert áldozni kell.

A Laczkók, akiket megszólított, édes elámulással bólingattak a fejekkel:

- Úgy van! Úgy lesz! Hogy erre már előbb rá nem jöttünk! - felelének csudálkozással.

- Most már tündökölni fog a Laczkó-címer - bízatta őket Mácsik kigyúlt arccal. - A kecskéből a kék mezőben, alighanem oroszlán lesz, s a kék mezőből arany mező!

S valóban, mintha már magával a pusztaszigettel is fénysugarak szöknének be, amint azt egymással közölték, suttogva, titkosan mosolyogva és lelkesedéssel, valamennyi Laczkó arca ragyogni kezdett. Szinte hihetetlen volt, hogy halotti torban vannak őkegyelmeik!

A pompás ötlet, mely oly gyorsan fogamzott meg a Mácsik fejében, jó talajra talált mindenütt. Alig várták az érdeklettek, hogy végigegyék a nemzeti asszony mindenféléjét, felugráltak az asztaltól, s bizalmas csoportokba oszolva beszéltek meg a fölséges plánomot, mely egészen új ábrázatot ad majdan a tekintetes vármegyének.

Mácsik úgy járt-kelt köztük dölyffel, gravitással, mint egy imperátor, csak néha-néha mondott valamit, ami szájról-szájra repült azután, izgalmat keltve, vagy megnyugovást.

- Mit mondott? - faggatták, akit megszólított.

- Jó kedve van! - véleményezték tenyereiket dörzsölve.

- Úgy látszik bizik a dologban!

S ha lettek volna részvényei a Laczkó-pörnek, azok nagy áron keltek volna el ilyenkor.

- Mához egy hétre tartjuk meg a választógyűlést - mondá Laczkó Jánosnak. - Hozza el kegyelmed a fiait.

- Hogy mi? - rohanták meg mindjárt Laczkó Jánost vagy húszan.

- Mához egy hétre tartjuk meg az alispánválasztó-gyűlést - ismétlé az kevély hanghordozással.

- Igenis azt - vágott közbe Mácsik hirtelen előlépve. - A dolog ki van kombinálva, ha mondom. Akit mi megválasztunk most a nemzetség oszlopának, legyen az bár két hónapos csecsemő, ő fog ebben a vármegyében uralkodni, isten engem úgy segítjen.

Úgy süvítették ezek a szavak a levegőben, mint egy óriási parittyakő, mely egy egész vármegyének be fogja zúzni a fejét.

- Aztán hogy fizetünk a gyerekekre? - kíváncsiskodék Laczkó Mihály.

- Proporciónra.

- Birtok szerint?

- Nemzetség-fa szerint, olyan arányban, amint a békési birtokból örökösödünk.

Bármilyen tartózkodva beszéltek, elharapván a mondatokat, ha idegen ember vagy ha asszony közeledett, mégis csakhamar mindenki tudta, miről van szó. Laczkó Mihályné asszonyom bele is avatkozott, amint a férfiak mellé lépett, maga előtt tuszkolva két tömzsi leánykáját.

- Oh istenem, istenem! Nekem csak leányzó gyermekeim vannak! Én uram teremtőm! Milyen szerencsétlenség, milyen fájdalom egy anyának... mert annyi ész, annyi talentum van ezekben az én gyermekeimben, hogy ha fiúk lennének... de így, így!... Csókoljatok kezet, lányok, a Mácsik bácsinak!

A gyerekek odajárultak a nagy emberhez, s szabályos pacsit adtak neki: »keresztül-kasul könyököm, szúrom, pacs.«

- Istenem, istenem - folytatá a köpcös asszonyság elkeseredett éneklő hangon -, ha talán várnának egy kicsit... mert ki tudja...

Mácsik végignézett a Mihályné gömbölyödő termetén, s közömbösen mondá:

- Nem lehet, sógorasszony. Az öregebb gyerekek előnnyel bírnak, mert nekünk hamar kell a dolog. Teringette, hiszen mindnyájan meg akarjuk még élni.

Kiosztották a szerepeket egymás között. Csapody vállalta magára az informálást, hogy bejárja egy hét alatt az összes Laczkó-rokonságot, s elmondván hegyről-végire a messzeható tervet, becsóditá a familiákat mához egy hétre fiúgyermekeikkel egyetemben, hogy aztán annak rendje és módja szerint megejtessék a választás. Praesentes concludunt. Aki nem jön, nem határoz, s aki alá nem veti magát a határozatoknak, nem kóstol bele az ígéretföldjébe Békés megyében.

Laczkó Dénes és Kőváry Mihály uram pedig arra ajánlkoztak önkéntesen, hogy összeállítják a családi genealógiát, ki milyen ágon áll rokonságban a békési Laczkó Endrével, s megállapítják egy lisztán, mennyi lészen fizetendő a gyermek nevelésére és úri módban való fenntartására.

- Kétezer forint - vélte Adorján Miklós.

- Könnyű kegyelmednek, öcsém - vágott közbe mókusszín-bajuszú Laczkó János -, három fia is van, rájuk fordulhat a tisztesség, de énnekem senkim, sőt magam is már csak úgy vendégnek vagyok itt még. Azt gondolom, elég lenne ezer forint is. Nagy pénz az!

- Első sorban azok a fiúk jönnek - dönté el Mácsik György -, akik a Laczkó-nevet viselik. Azért hát ne irigyelje bátyám az Adorján-gyerekeket. Engem sem hínak Laczkónak, de azért Laczkó halálig! Itt nem lehet szó apró személyes érdekekről. Egy messzeható hatalomnak kell megvetni fundamentumát.

- Tökéletesen úgy van -, bizonygatá Laczkó Péter, akinek három nevetlen fia van.

- Azért hát azt mondom komolyan - és a nagy Mácsik az asztalra ütött a tenyerével - otthon kell hagyni a kishitúséget és irigykedést.

Mindenki megszeppenve hallgatott, ha ő beszélt.

- Nagy fába vágtuk a fejszénket - folytatá -, de nem azért ám, hogy kegyelmetek az apró gallyait maguknak tördelgessék.

Erős tüskés szemöldjeit mérgesen összevonta, s gúnyos kihívó tekintettel mérte végig a familiát.

- Azt szeretném én látni! - sziszegé. - Azt próbálja csak meg valaki!

S mintha az ökle fenyegetőleg megmozdulna, a csizmáinak ropogásában egy hatalmas tiltakozás hangzanék, amint tovább ment a tisztelendő úr vállait megveregetni, amiért olyan szép hangon énekelte a »circumdederumot.«

A tisztelendő úrnak kapóra jött ez a szó: Laczkó Pálné asszonyom ugyanis éppen arról faggatta, miképp hívják diákul a rétest; mely sajtóságos érdeklődése a nemzeti asszonynak a tudományosság iránt, nagy zavart okozott a szent férfinak, mert hasztalan keresgélte fejében a megfelelő latin szót a rétesre:

- Megvan! - kiáltá most. - Igen, igen circumdederunt a rétes neve.

S minthogy rendesen igen szépen mosolygott akkor Laczkó Pálnéra, ha az őt valami kéréssel fárasztotta (mert átkozott szép asszony volt), vérszemet kapott az ott ácsorgó Csapody Gyuri, s ő is a maga kedvenc tárgyának a latin nevét kérdezte tisztelendő Cselkó Jánostól.

- Hát a kulacsot, atyám, hogy hívják?

- A kulacsot? - szólt ideges fintorral. - A kulacs neve: Klipiklapatorium.

Amire úgy tetszett neki, mintha gúnyosan mosolyogna a megyei mérnök, kire majd csábítóan, majd szelíden szerelmes szemekkel vetették ki hálójukat az asszonyok és hajadonok. Pedig megárthatna a tisztelendőnek, ha a tudománya csorbulásba esnék, mert csak egy hónapja van még a parókiában. Az új kertészre könnyen fogják rá, hogy nem ért a gyümölcsoltáshoz.

Késő este lett, mire eloszlottak a vendégek, s Mácsik maga maradt a nejével. Ekkor jutott eszébe Chalupka.

- Hát az a címeres korhely ugyan hol lehet. Nem láttad, Laczkó Anna? (Mindég odatette a Laczkó nevet is az Annához, mintha nem is név lenne az már, hanem rang.)

Aggodalmasan nézett ki az ablakon az éjbe.

- Az az ember nem volt itt a toron. Csodálatos! Még megérem, elhagy! Ilyenkor! Nincs állandósága... Nem tud egy helyen maradni.

- Bánom is én... - dünnyögte Laczkó Anna köhécselve, mert a nemzeti asszony vékony tudónek vala birtokában, s az volt róla a vélemény, hogy nem sok kalendáriumot koptat már el.

A doktor váltig perszvadeálta Mácsikot: küldje valahova jobb levegőre, ott még tán kiépülhetne; de Mácsik nem sokat adott a doktori bölcsességre: »Ostobaság! - mondá. - Ne beszéljen nekem a levegőről! Ha igaz az, hogy a föld forog, hát hisz akkor úgylis belefördül minden levegőbe«, s ez aztán olyan mondás volt, ami dr. Kaffkát is megingatta.

De nem erről van itt most a szó, hanem arról, hogy:

- Mit, te nem bánod? Hát tudod te, mi lakik abban a hitvány emberben? Nekem szükségem van rá, punctum. Magamhoz akarom kötni végképp. Kivált most lesz jó segítségem, hogy ezt a Biri lánykát is elvállaltam.

- Jó, hogy említetted - vágott közbe Mácsikné. - Már éppen a nyelvemen volt. Hát miféle tútorság az, György, hogy a gyámleány idegen helyen maradjon? Lehet ez? Illik ez? Kire szégyen ez, ha nem én rám? A hités feleségedre, Gyuri.

Mácsik morgott valamit, s úgy tett a kezeivel, mintha valami legyet akarna elkergetni a közeléből. Kellemetlen volt neki ez a beszéd.

- Mit fognak mondani az emberek? - gyulladozott a nemzeti asszony. - Azt fogják mondani: Íme, Mácsik lett a gyám a testamentum szerint, de az asszonyt kevesellték, az asszony nem kellett, az asszony nem való, hogy egy leányzót kineveljen, a leányt másra bízták. Mindjárt megfúlok dühömben, Mácsik, ha erre a megaláztatásra gondolok. Nem vagyok én becsületes asszony? Mi? Mordizom adta, felelsz vagy nem felelsz erre most mindjárt?

- Az vagy... becsületes vagy, Anna. Csak ne beszélj kérlek annyit.

- De bizony azért is beszélek. Ha te eltűröd, hogy dehonosztálnak, én nem fogom eltűrni.

És a csípőjére tette kezét, vasvilla szemeit vadul irányozva férjére. Nincsen, még sincsen tehát abszolút hatalom a világon.

- Ne hápogj Anna - kérlelé Mácsik, az ajtó felé hátrálva -, hiszen csak nem mehetek bottal a halottakra.

- Nem mehetsz ugye? - vicsorította rá fogát gúnyosan. - Nem törődöl velem. Hanem a Laczkó-név jó aranygombnak a dolmányodra? Hej, Mácsik, Mácsik, ki ne kezdj velem, azt mondom...

És mérgesen dobbantott a lábaival, hogy csak úgy porzott tőle a szoba földje. Pedig csak tegnap lett finom sárga agyaggal beeresztve.

- Ha csak azért vettél el Mácsik - s hangja most már rikácsolóvá változott, mint mikor a fazék reped vagy az ablaküveg törik -, ha csak azért kötötted be a fejemet, hogy ne látszassék a tied mellett... nem kell a főkötd, itt van... edd meg...

Belemarkolt dühösen a fekete csipkés főkötdjébe, lehámozta a kontyáról, s odahajította a nemzetes úr szeme közé, hogy annak meglepetésében kiesett szájából a selmeci, ezer darabra zúzódva.

De a nyugodalma meg nem rendült. Ránézett báméskodva, mint az oroszlán, ha ingerlik, ásított egyet, azután szép csendesen kiment az udvarra, Chalupka után tudakozódni.

Hol van? Ki látta? Senki sem tudta megmondani. Suska Mihály, a mindenés, beszél, hogy míg a tor tartott, odakuporodott a szalmaasztag végibe a köpenyegére, s szunyókolt. Egy gazfickó (a Laczkó Boldizsárék fia lesz, ha jól látta) ott ingerkedett az öreggel, bolondot csinálván belőle. Mert, magunk közt legyen mondva, közel fért valahol a hordóhoz, hagyott hát tenni magával mindent. Az a vásott kölyök egy úri tököt adott oda a kezébe: »Ímhol - azt mondja - ez az üvegkancsó, tartsa kegyelmed, de el ne törje, mert Mácsik bácsi megharagszik«, s az az együgyű bolond úgy tartotta ott hanyattfekve, mint valami oltári szentséget. Jaj de csúnya is a részeg ember, nemzetes uram!

A hatalmas ember elmosolyodott.

- Ejnye adta gyereke, de imposztor! Eredj no, keresd föl azt a szegény öreget. Jusson neki is valami a maradékból.

V. FEJEZET A NAGY FANTASZTA

Mért nem szólnak kérem... csak most veszem észre, hogy egészen a világba beszélek, olyan emberek dolgát szedvén krónikába, akikről elfeledtem elmondani, kik, mik és minők voltak. Pedig úgy illenék, minden jóra való mesemondó azon kezdi, amin a passzist kiállító írnok, megírja hőseinek milyen az orra, szeme, termete, viselete, mi a foglalkozása, sőt nem hagyja ki a különös ismertetőjeleket sem.

Hogy Mácsikról hallgattam, annak megvannak a helyes okai, mert ökegyelme először is helybeli ember, kutyakötelessége tudni mindenkinek, kicsoda, micsoda; ami pedig a külső földi burkolatját illeti - no, hiszen éppen ez a baj, mert ha a vasárnapi ruházatában festem, akkor nem ő; az ökölnagyságú ezüst gombok a dolmányon s a magzatjaik a mellényen, a tömérdek zsinór, vitézkötés, olyan nagyszerű pompa, hogy egészen bennök vész hatalmas feje, nagy homlokával és a kiálló pofacsontokkal, a kevély hosszú bajusz is mintha rövidséget szenvedne - , ha pedig a hétköznapi gúnyájában állítanám elé, nagyot csorbulna a tekintélye a mai cifrázkodó világhoz szokott olvasó szeme előtt. Azt én ugyan nem teszem, hogy a nemzeti úr nimbuszán akár emeljek, akár faragjak, ha csak egy morzsányit is.

Hanem Chalupka, az más, Chalupkával már tartozásban vagyok. Annál is inkább, mert domine Chalupka raritás, egy őslény, egy múzeumi régiség az alig múlt korból. Még a magva is kiveszett, most hiába keresnők. Az idő emlői jobban kiasztak már, mintsem az ilyen szegény férgeket táplálnák.

Peregrinus, de mégse peregrinus, mert foglalkozása van, mégpedig nem egy rendbeli, hanem sokféle. Ahova megszáll, semmit se szól, nem is kell neki szólni semmit, a nagy kutyaugatásról (mert a kutyákkal ellenséges lábon áll: azok ő előle, ő pedig azok elől eszi el az úri asztalok hulladékait) azonnal kitalálják, hogy megjött Chalupka. Nem kérdezik, honnan jött? Sehonnan. Nem kérdezik, hova megy? Ide jött. Terítenek neki az ebédhez, a vacsorához, éjszakára ágyat vetnek számára az inasszobában. Aztán ott van, ameddig tetszik neki: négy, öt napig, - tovább úgysem maradna; benne van a csavargó vér, fölveszi a vándorbotot, és odább megy - a szomszéd kastélyba.

Egy félév múlva újra visszakerül, megint olyan rongyosan, megint olyan jó kedvvel, mint azelőtt: azóta már megjárta a fél országot, s annyi a beszélőnivalója, hogy tömérdek... itt az történt, ott az történt. Az összes nemesi családok mintha rokonai volnának, mintha ő házastaná ki fiaikat, férjhez adná kisasszonyaikat, aggódó gondoskodási tárgyát képezik. A szegény Chalupka tele van bajjal, keserűséggel miattuk!

De csak mindenütt megvigasztalódik a borocska mellett, s ha úgy az ebédlőben magára hagyják, mikor már rózsaszínűbbnek látja a világot, kedélyesen még el is diskurálgat a nemes nedvekkkel. Megszólítja őket, azok meg visszafelelnek neki:

»Jó estét, borocska!«

»Adjon isten, Chalupka!« - üdvözlí a kancsó nyájasan, ha ugyan nem ő maga felelget magának.

»Jó vagy-e, borocska?«

»Kóstolj meg, Chalupka!«

Meg is kóstolja derekasan. Miért ne? Hiszen eléggé rászolgált a nemes úri famíliánál.

Az első nap megreparálja az összes órákat a házban, kinek a werkje volt elromolva, kit csak tisztítani kellett. A másik napon beoltja a birkákat, fölstimmeli a fortepiánt, a harmadik nap a patkányok és poloskák kiirtását eszközli különböző szerekkel és hókuszpókuszokkal, a negyedik nap kottára teszi az összes divatos nótákat, melyek Kassától Szegedig ragadtak rá, ezeknek egyikén mindig sírva is fakad, mert hát ki tehet arról, hogy olyan érzékeny a szíve, s a nóta olyan szívreható...

*Motosiczky, Csáky
Burgonyát hámoznak,
Ordódy neveti,
Ullmann metélgeti.*

Hány éves, mióta csavarog így faluról falura, senki sem tudná megmondani. Hogy kezdte, mikor? Pályafutásának elejére talán már maga sem emlékszik. Talán nem is igaz az már! Ki volt, mi volt, hogy jutott ide? Eh, bolondság, beszéljünk vígabb dolgokról! Vegyük teszem azt, mivé lennének a makacskodó óragépezetek, megereszkedett klavírok az ő tudománya nélkül? S nyugodjunk meg, hogy úgy van, ahogy van.

Ami vele történt, ha ugyan történt valami... az nem esemény, az semmi, - történni... csak az urakkal történik, ami történik. A szegény ördög dolga keresztülesik az emlékezet rostáján, mint az apró búzaszem. Ő bizony nem véli érdemesnek eszébe tartani.

Egészen ennek a léha kornak a gyermeke ő - de persze a termés legalja.

Él napról napra, de mindig csak a percnak. Mint a madár átugrik az egyik ágról a másikra minden vágy nélkül, s mint a pók szövi a tervet tervre, minden cél nélkül.

De most az egyszer nem ugrott el, csak el hagyta magát csábítani. A Gábor fiú árulta el, hogy Filcsik Istvánnál keresztelőt tartanak. Az ő szülei is hivatalosak. Nagy trakta lesz, akkora kalácsokat sütöttek ott, hogy gyönyörűség megnézni. Éppen akkor rakta be az öreg néni (Filcsik anyósa) a kemencébe, mikor ő arra járt délután, tojás sárgájával meg is kente őket egy lúdtollal, hogy színben legyenek tetszetősek, mosolygóbbak.

- Huh! - ugrott fel Chalupka lelkesülten - no, egy keresztelő mégis többet ér, mint egy tor, no, már erre elme gyünk, gyerekecském...

Mikor odaértek, Filcsik éppen a pitvarban volt pörpatvarban az inasokkal: cudar pákosztos kölykek, a ludaskásából mind kilopkodták a zúzat. Kiváltképpen a Ferdinánd érdemelne virgácsot.

Filcsiknek valóságos csizmadia külseje volt, a nemes céh összes jellemző tulajdonságaival; nagy bajusz, a homlokba benőtt haj, rangos kézmozdulatok, kevély magatartás.

- Adjon isten jó estét, Pista bácsi.

- Dicsértessék, fiam, dicsértessék (mert a katolikus anyaszentegyháznak a híve őkegyelme). Hanem hát hm...

Idegenül tekintett végig Chalupkán, s azon hitben, hogy valami fáradt utas lehet, húzódozva szólt:

- Szállást nem adhatok, mert itt ugyan nem alszik az éjjel senki, az örömmek vagyon itt az ő műhelye - kanyarítja ki aztán kacsaringós csizmadia-stílusban. - Hanem, ha netalán csizmára volna szüksége...

S végignézett fürkészve a jövevény saruján.

- Ami a csizmát illeti, azt szívesen megrepetálom. (Azt akarta mondani megreperálom.) Arra való Ferdinánd! (És nem arra való a gazember, hogy a zúzat megegye a serpenyőből - de már ezt csak magában gondolta Filcsik uram.)

- Micsoda? Az én csizmámat? Az kellene még csak! - fakadt ki Chalupka sértődve... - Ezt a csizmát a lipitói főispán viselte valamikor. Becsületesre mondom...

- Hm... meghiszem... Ugye a bodonyi új kántor az úr?

- Nem biz én - válaszolta Chalupka a falhoz tántorodva, mert nem volt biztos a talaj lába alatt -, én a kántorok apja vagyok, Chalupka.

- No, mindjárt gondoltam, hogy konfiskálom magam - folytatá Filcsik zavartalanul, megint elhibázva a latin szót -, de ha kántorok apja az úr, hát én ugyan mi vagyok akkor? Mert olyan kántor született itt ma, hogy a torkával agyonordítaná az orgonát is... annak tartjuk most a keresztelőjét. Ha aludni akar az úr, hát menjen isten hírével odább, de ha enni-inni akar az úr, akkor kerüljön beljebb kegyelmed.

Így jutott be a mi Chalupkánk a kis Laczkó Gábor protekciójából abba a derék körbe, hol fölváltva Laczkó Boldizsár uram és Piry Barnabásné asszonyom vitte a szót a pecsenyékkel, kalácsokkal és boroskancsókkal rakott asztalnál.

De csak addig vitték biz ők a szót, míg Chalupka bácsi át nem melegedett, míg egy-két pohár jó bor rendbe nem hozta a werkjét, s míg ki nem ismerte a helyzetet. Mikor aztán a kezében voltak a kulcsok, kinek-kinek a lelke titkos fiókjához (hiszen különben is nyitva van ilyen víg keresztelőben minden fiók), ő lett a szószóló, s hatalmas képzelő tehetségével arany várat épített azonnal a szájasabbaknak.

Piryné asszonyom azon panaszkodott, hogy a leányával úgy bántak tavaly a kékkői búcsún a gróf Csorvady gazdatisztjei, mint valami szobalánnyal. Pedig eb ura kurta! Tanulhatnának egy kis emberséget. Hiszen mik ők? Cselédek, semmi egyéb. Egy nagy úrnak a cselédei. A leány mégiscsak nemes szülők gyermeke (Piryné megboldogult első férjétől, Laczkó Gáspártól való), akinek, ha nincsenek is majorságai, de azalatt is nő az enni-inni, ruházkodni valója, amíg alszik. S ez mégiscsak valami. Aztán nézze meg azt a lányt akárki, aztán nézze meg valaki utána a majomképű Csorvady komteszket, hát csak ugye mégis nagy különbség!...

Toldy Mihály uram (hogy mindenütt ott van ez az ember, ahol Piryné) persze híven bólingatott mindenik szavának.

A vén Chalupka is mindjárt elindítá mosolygó szemeit a leány felé, aki ott állt a Laczkó Boldizsárné vállára hajolva, s így szólott fontoskodva:

- Ezt nézték le a Csorvady gazdatisztjek? Ezt az aranyosat? Hej húgom, húgom, ha az enyim volna, beh gazdagok is lennének mindjárt én is, maga is... mindnyájan.

Az egész társaság Chalupkára nézett, hogy talán kincset tud valahol, mesék hőseivel elásottat, amelyről egy ilyen ártatlan fehér kéz valami bűvös mondattal fel tudná emelni az átokkal rányomott fedelet.

- Hát mit csinálna ugyan vele? - kérdezé Piryné, közelebb húzva a székét.

- Kijátszatnám.

- Kit? Mit? - pattant fel Piryné haragosan. - Az én Zsófi lányomat?

- Igenis, kijátszatnám. De tessék engem meghallgatni. Mert ez nagy dolog. Nagy ötlet. Ezreket érő ötlet ez. Éppen most jutott eszembe. Szinte halálos vétek elmondani annyi szem közt.

- De csak hadd halljuk - sürgette Laczkó Boldizsár.

- Tízezer jegyet bocsátának ki, minden egyet egy máriás talléron. Azt hiszik, nem fogyna el? Kapva kapnák az emberek. Ötvenével vennék a nagy urak, kivált Pesten. No mármost. Tízezer jegy tízezer kemény tallér, summa-summarum: húszezer pengő forint, sajniban ötvenezer.

- Nagy pénz - sóhajtotta Laczkó Boldizsár, s még a pipáját is kivette az agyarából.

- De ez nem mese ám, hanem egészen tiszta dolog. Aki megnyerné a leányasszonyt, húszezer forintos leány lenne az már azontúl, mágnásnak sem derogálhat.

- Hátha valami csúf vén ember nyerné meg - ellenveté Piryné, míg maga Zsófi leányasszony irult-pirult, s egészen a hátamögé húzódott Laczkónénak.

- Hát nem lenne kénytelen hozzámenni. Gyerekség elcsinálni. A nyerő szívesen elállna öt-hatezer forintért a jogától, s a leányasszonynak még mindig maradna tizenötezer.

- Nagy fantasztá maga barátom - jegyzé meg a csizmadia pártfogói hangon, a Chalupka vállait megveregetve, mialatt Piryné édes kedvveléssel simogatta meg a húszezer forintos szépséget.

- No, no, te kis bolondom; ne pityeregj hát - mondá nyájaskodva - ne fél, nem játszalak ki... hiszen csak beszélgetünk... ámbátor...

- Bizony pedig nem kell az okos tanácsot megvetni - vélte Boldizsár úr -, nem is olyan egészen bolond dolog azt, mint ahogy gondolná az ember.

És felhörpöntött, a nyelvével csettentgetve, egy öblös poharat.

Aztán a felesége, egy halovány, szenvedő arcú sugár asszony felé fordult.

- Teringette, Borbála... ha nem volnék ilyen kopasz, amilyen vagyok, s ha te nem volnál a nyakamon, teringette, én megcsinálnám azt a bolondságot, hogy kijátszatnám magam.

- Ugyan ki tenne rád? - viszonzá neje szelíd mosollyal.

- Ki? Mindenki.

S ezzel megint felhajtott egy poharat, s odaütötte azt rokonszenve jeléül a Chalupkáéhoz. A korhelyek gyorsan találnak rá egymásra.

- Nekem tetszik a terv - ismétlé -, nekem nagyon tetszik. Hiszen ne nőtt volna csak olyan nagyra a homlokom!

- Nem baj az! Szerencse az, szomszéd uram - bizonykodott Chalupka. - Minden szerencse az okos ember kezében, mert a sár is arannyá válik abban. A kopasz fej is olyan jó matéria a pénzcsinálásra, mint minden egyéb. Az is olyan aranybánya, mint a szépség.

- Ne bolondozzon az úr... mert megharagszom.

- A színigazságot beszélem. Vegyük csak teszem azt...

- Igen, vegyük... - hebegte Laczkó.

Az asztalra könyökölt, szemei mereven tapadtak a nagy tervezőre, mindkettőnek a szájából füstmacskák gomolyodtak, de ez aranyfüstté változott körülöttük, s vitte őket maga után, messze, messze, ahová ő ment, a felhőkbe.

- Mondjuk például, hogy van a világon százezer kopasz ember. Ha nem több van. Én magam is többet láttam már. Maradjunk mégis a százezer mellett a számításnak miatta. Ez a sok kopasz ember, mind restelli az állapotát, még amelyik nem árulja is el.

- Persze, hogy restelli.

- Ha már most akadna egy ember, aki kiállna azzal a tervvel, hogy: »Íme, hallgassatok ide kopaszok, én mindnyájatoknak haját növesztek, de erre a célra egyesülnötök kell. Egy egyesület csinállok, amelybe minden ember befizetne egy forintot. Egy forint csak nem sok, ugye?«

- Nem sok, de nem látom be - hogy hol itt a haj?

- Csak türelem. Majd kikunyorodik az mindjárt. Százezer ember után százezer forintunk van. Ezt a rengeteg summát ekkor elvisszük Pestre a tekintetes tudós akadémiához. Most nem régen csinálta azt meg valami Széchenyi István. Aki tudós ember van, az mind ott ül, s örökké azon töri a fejét, milyen bölcsességet fundáljon ki. Ezeknek vinnénk a százezer forintot, hogy írassanak nekünk azért egy könyvet.

- No, ugyan nagy bolondot cselekednénk, hallja az úr - szörnyűködött Laczkó Boldizsár uram, s mogyorónyi izzadságcsöppek gyöngyöztek a homlokán.

- Márpedig mégis azt tenném én. Hanem tudja-e kegyelmed, miről szólna a könyv? Arról szólna, miképp, milyen szerekekkel lehet hajzatot növeszteni a kopasz homlokokra? Az lenne az okos és híres munka. A világ legnagyobb tudósa írná, mert százezer forint megérdemli a fáradságot. S még ha semmit se érne is, az egész világ hinné, hogy a százezer forintot nem ingyen dobták ki, színültig tudomány annak minden betűje. Ezt a könyvet, elhiheti, az a százezer kopasz ember mind szívesen venné meg tőlünk - két forinton.

- Ahá... persze - szólta Boldizsár úr, s ripacsos arcát mennyei világosság derűje önté el. - Kapitális gondolat... pompás!

- De még ez mind csak semmi - nyújtogatta hosszabbra a Boldizsár uram álmait Chalupka. - A java, az igazi nyereség csak most jön még. Van-e kegyelmednek valami földbirtoka?

- Van. Hogyne volna? Ott a káposztás földem a Kis-hegy alatt, meg az ugar. Innen is meglátnánk az ablakból, ha sötét nem volna, no, de majd megmutatom holnap kegyelmednek... azaz, hogy mit teketóriázzunk annyit, látom, becsületes emberek vagyunk mind a ketten... legyünk ezentúl egymással pertu!

Összecsókolóztak, s egymás keresztbe öltött karján keresztül kiitták a poharakat körömgig. Mert ezzel a ceremóniával kezdődik Pribolyon a barátság.

- Hogy hát mit is akartál még mondani?

- Nyilvánvaló az pajtás, hogy a könyvben...

- Az én földeimről beszéltél.

- Mindjárt oda kerülök, cimborá - biztatta meg Chalupka. - A könyvben lesz ám azonfelül valami szer ajánlva, valami kenőcs, vagy jófűolaj. Egyszóval, az, ami lesz. S itt a kincs, komám, itt. Azt a szert mi árulnánk, egyedül mi. A te földeidre kemencéket állítanánk, s katlakban főznénk a kopaszság elleni vizikátorokat. A sok kopasz ember meg hordaná érte az aranyat ész nélkül.

Míntha rózsaszín felhők vennék el a látást Laczkó Boldizsár elől, megtörülgette szemeit erősen a könyökével, aztán felsóhajtott:

- Hát tegyük meg... csináljuk meg a dolgot.

S felkelt, izgatottan járt fel s alá a szobában, míg kopasz fején az a néhány ősz hajszál felfelé meredezett az égnek.

De már ezt nem állhatta meg szó nélkül Filcsik István.

- Ugyan, ugyan te vén makktuz!... Torkodig ér a szegénység, és aranyhegyekről álmodozol. Kell neked istennyila, nem vizikátor-kemence!

S csúfondárosan hozzátette:

- Ej haj! Fogják kend gyíkot ha nincs!

Szegény Laczkó Boldizsárné ellenben szomorúan súgta Pirynének:

- Ilyen, mindenben ilyen... Benne van az a szerencsétlen Laczkó-vér. Mácsik rontotta el valamennyit.

VI. FEJEZET A MÁCSIK NAGY EREJE

Bizony Mácsik rontotta el a Laczkókat. Az ő nagyravágyásán csúszott el az esze, akié kificamodott.

Furcsa eset volna - így tűnődött Filcsik -, hogy egyetlen félrement csizmasaroktól egyszerre görbe legyen minden csizmának a sarka.

Hanem tréfa ide, tréfa oda, hiszen szó fér a dologhoz, de mihez nem fér a világon? Mégis meg kell adni, hogy hatalmas ember Mácsik György. Be derék asszony volt, ki világra hozta!

Aztán nem lehet azt buboréknak venni, amit ő kifundál. Ütött is elég zajt a pribolyi konferencia az egész környéken. Még a vármegyeházba is eljutott a szele. A vicispán csak nevette, hanem a főszolgabíró, tekintetes Biky László uram azt mondta, nem tudom igaz-e: »Te János, (mert János a tekintetes alispán úr keresztnéve) láttál-e már valamikor kováspisztolyt, mert kutya ám az is, ha elsül.«

Mire aztán az alispán úr azt felelte volna mosolyogva: »Édes Lacikám, az egyszeri ember is azt mondta Jónásról, hogy ő nyelte el a cethalat, hanem ha gondolkozott volna fölötte, mindjárt belátta volna, hogy az lehetetlen.«

Beszélhetek azonban megyetartó uraimék akármit, megvolt, ott volt a világra szóló kázus, amelyhez fogható talán még sohase történt ezen a planétán.

Megtelt a Mácsik udvara tarkabarka néppel, de úgy, hogy nem volt hova ültetni az atyafiakat. Még a szakajtókat is felfordították, s azokra ültek. Persze mind odalett, pedig csak a minap vették a lesti tótoktól, újdonszerű gyönyörű szakajtók voltak.

Uramfia, mekkora sáskahad ez! Azt hinné az ember, hogy egy idevándorlott falu, pedig csak a Laczkók és a Laczkó-anyák a fiaikkal. Soha ilyen elevenséget, zsibongást! Hogy rikácsolnak, sivítanak, zajonganak ezek az apróságok! Ketten felmáztak a kazal tetejére, onnan csúszkálnak le vakmerően.

- Ejnye akasztófáralalók, jöttök le mindjárt onnan! Hátha éppen a jövődöbeli vicispán töri ki a nyakát valamelyitekben!

Egy másik csoport összeverekedett a tyúkölnál, hol a Suska Mihály szarujából kilopták a fenőkövet, s most ökölharcot folytatnak érte. Szerencse, hogy nincs itthon Suska, mert az közibök csördítene.

Azaz, hogy nem szerencse, mert éppen az a baj. Ha Suska itthon volna, mindjárt meg lehetne kezdeni a választógyűlést, mivelhogy a familia legnevezetesebb tagját, a megyei esküdtet kivéve, akiért Suska kocsin ment a városba, együtt vannak mindnyájan, vők, sógorok, oldalrokonok, apák, fiak, unokák, mind, aki csak juszt formálhat a pörhöz. Még Laczkó Boldizsár is eljött a nejével, s akárhogy szeretné is onnan kinézni Laczkó Kristóf, de bizony nem tágít, annál is kevésbé, mert Chalupka nagy kegyébe fogadta egy hét óta a korhely kollárt, s most is kimutatja irányában a jó pajtáságot, mert a nagy kulacsot, melynek ő a kezelője, a gazda nevében kétszer is neki viszi előbb, míg egy-egy mágnás Laczkó, akinek a fizonómiája nem tetszik Chalupkának, nyelheti a száraz kortyokat.

- Hát a Gábor gyereket hol hagytad?

- Csak láb alatt lenne itt - feleli Boldizsár kelleetlenül.

Mikor újra visszatér Chalupka a kulaccsal (az asszonyoknak maga Mácsikné asszonyom hordott körbe mákos patkót és malomkalácsot), megint csak megszólította Boldizsárt fejkavarva:

- Úgy resteltem, úgy bánt, hogy nincs itt az a fiú. Megszerettem a kópét... ki tudja... hátha szerencséje lenne.

- Ugyan hagyd el, kérlek. Hiszen csak nem tehetem magam nevetségessé. Kinek kellene? Megfojtának egy kanál vízben.

Boldizsárnének, ki szomorúan ült egy elfűrészelt gerendán a férje mellett, kicsordult szemeiből a könny e szavakra.

- No, hát te mit pityeregsz itt? - förmedt rá. - Még szégyent hozol itt a nyakamra. Töröld ki mindjárt a szemedet a keszkenőddel, és emeld fel fejedet magasra. Légy kevély te is!

De a szegény asszony csak nem tudott kevély lenni sehogysen.

- Látod, Boldizsár! Úgy fáj a szívem, hogy mi olyan utolsók vagyunk.

- Utolsók, he? Miféle utolsók? Ne dühösis, Borbála, ne költögsd bennem a tigris, azt mondom.

- Nem magamért, Boldizsár, nem... érted sem... hanem azért a szegény fiunkért.

S hangos zokogásba tört ki.

- A többi anyák gyermekei mind itt vannak, itt játszanak, ünnepiesen felöltözve, mind boldogak... mind reménykednek. Mi el sem hozhattuk szegény Gábriskámat, mintha szégyenlenők. Megreped a szívem, Boldizsár, ha rágondolok...

- Asszony - fortyant föl Boldizsár -, téged a nagyravágyás kínozt!

- Nem, nem kínozt engem - felelte Borbála szerényen -, tudom én, hogy csak egyet érhet a szerencse harminc-negyven közül, s hogy a fiú rossz magaviseletű, de meg nem is született ilyen nagy tisztességre! Az kínozt engem, hogy becsületes gúnyája sincs, hogy ki van lökve a tisztességes szülők gyermekei közül, mintha valami korcs lenne...

- Pedig Laczkó-vér, igazi pompás Laczkó-vér - dünyögött Boldizsár szíven találva, s most ő is elérzékenyült. - Igazad van, Borbála, nem kellett volna lutriba tennem a két forintot, amit a gyerekek szántál a kis ujjásra, amit egész télen varrásoddal szereztél keservesen. Igazad van, ha sírsz, Borbála. Komisz ember vagyok, igenis.

Most aztán Laczkóné asszonyom csakugyan megtörülgette a nedves arcát, s elkezdett a könnyein keresztül mosolyogni, s ő vigasztalta a megpuhult férjet: ne búsuljon, még tán jobb is, hogy itt nincs a fiú, amilyen pajkos, még valami csínyet követne el. Nem tudom, mit keresne itt? Őt úgyse választanák meg. Ha pedig lesz valami ebből a békési pörből, hát csakúgy meglesz abban az ő jussa, mintha talpig tafota bársonyban ült volna itt, magának nemzeti Mácsik György uramnak az ölében.

Ezalatt pedig mindinkább türelmetlenebbek lettek a családtagok, hogy hol késik annyi ideig tekintetes... igenis tekintetes Laczkó Ferencz uram, az esküdt, csak már jönne, hadd kezdődne meg a plena sessio.

- Talán nélküle is meg lehetne kezdeni - mondák némelyek.

- Várjuk be mindenáron - vélekedének mások -, mert hát mégiscsak ő a család feje.

- No, nem éppen, éppen - véleményezte a hízelkedő Laczkó Pálné.

- Pedig bizony ő vitte eddig a legtöbbre - vágott közbe kardosan Laczkó Dénesné -, tekintetes úr. Punktum.

- Az meglehet, hogy punktum - sítja a fülébe Nagy Miklós uram, Laczkó Piroska férje -, de küldheti is már most haza kigyelmed a Gyszi fiút. Ha ennyibe vagyunk, kár volt olyan tisztára megmosdatni...

A szabadszájú asszonyság nagy szemet meresztett rá:

- Nézzen hát hátra, nénémasszony - sította magyarázólag.

Hát amint hátranézett, maga Mácsik uram állott a háta mögött, komoran összevont szemöldökkel...

- Hát persze, hogy tekintetes úr - mondá csendesen - már amicsodás. Hanem ma mi azért vagyunk itt, sógorasszony, hogy egy nagyságos urat csináljunk.

Dénesné megszeppent, de mint a megtaposott kígyó, ha összeszedi magát, még csak elevenebb lett.

- Tekintetes Laczkó Ferenc úrnak, ha jól tudom, van egy arravaló derék fiacskája is.

- Talán bizony a sógorasszony volt a pesztonkája valamikor, hogy olyan nagyon jól tudja.

No, ez aztán olyan vágás volt, hogy belesédült a szegény Dénesné, mert a rossz világ azt pletykázta, hogy valamikor közönséges pesztonka volt gyerekek mellett Borsod megyei úriháznál. Ott ösmerkedett volna meg Laczkó Dénessel. Hanem természetesen, sohasem mondta így se az egyik, se a másik a nagyralátó család előtt.

Végre, éppen jókor megérkezett Laczkó Ferenc a fiával, egy vörösés hajú köpcös gyerekkel, akit, leugorván Ferenc úr a fűrherces kocsirol, gyöngéd kényeztetéssel sietett levenni, s mint valami fababát állított talpra a földön, a ruháit is helyre rángatván. Hogy nem szégyenli magát a léha kamasz!

- Szeplős! - susogja Laczkó Pálné özvegy Huszár Jánosnének, szül. Laczkó Zsófiának, aki anyósa volt Filcsiknek, és alig látott már valamit.

- Ostoba arca van - sította Laczkó Pálnének Laczkó Antalné.

- S mégis vicispán lesz... majd meglássa.

- Nem hiszem - rázta piros-főkötős fejét Antalné. - Nézd csak, nézd lelkem Mácsikot, amint kezét csókol neki a fiú, egy csöpp nyájasság se látszik az arcán.

A »tekitetes Laczkó« maga is összecsókolózott a »nagy pribolyivak«, s azután is sokáig rázták az egymás kezét.

- Jó út volt? - kérdé Mácsik kurtán.

- Jó volt, kedves Györgyöm. Pompásan jöttek a lovaidd. Károlykám most tette először ezt az utat. Sohase volt még itt a család fészkeben. Mondtam is neki útközben: »Hallod-e gyerek, ez az a hely, ahol talpunk meg van vetve. Az ősapáid csontjai itt vannak fiam«. Okos gyerek, teringette, több esze van már most is, mint a rozsnói káptalannak. Tudod, mit mondott nekem erre? No, találd ki! Vagy hát elmondom magam. Azt mondja nekem az a gaz kópé: hogy mit csináljon hát ő azokkal a nagyapai csontokkal? Hahaha! Ilyen gyerek barátom... ilyen érettség, kedves Györgyöm! Ez aztán tudja ám már ma is, hogy praktikusnak kell lenni az embernek... Hej Károly! Károlyka! Gyere édes magzatom.

Kézen fogta, s körülvezetgette az atyafiak között, s mindenütt tudott valami jót elmondani az aranyos csemete kitűnő tulajdonságairól.

Az aranyos csemete pedig unta ezt a nagy ceremóniát, s félrebiggyesztvén száját, ki akarta húzni a kezét az apjából.

- Eressz!

- No, jó, jó... eredj, majd a Filcsik bácsi megmutogat neked mindent az udvaron. Vigyázz rá, István fiam, valami baja ne essék a kis mókuskának.

S Filcsik Istvánnak meggyűlt a dolga a vicispánjelölttel, ki iránt már előre is nagy tiszteletet és elnézést tanúsítottak mindenfelé, mert Károlykának mindenféle szeszélyes kívánságai támadtak.

Alighogy megpillantotta a malacólak mellett a Mácsikné gyöngytyúkját, ráripakodott Filcsikre:

- Fogja meg nekem azt a madarat!

Mit volt mit tenni Filcsiknek, dacára az újdonatúj dolmányának és nadrágnak, nekiiramodott a fürge állatnak, s kétszer-háromszor orra bukott a nagy szaladgálásban, mert a semmirevaló nem hallgatott a hívogató nyájas szavakra.

- Cip, cip, cip! Ne fuss már édes mézem... No, megállj! Hogy a görény toroka legyen az országútnad, te betyár!

Végre mégis elfogta a sövényben, s mint ahogy illik, átadta hódolattal a nagy reményű úrficskának, ki azt a lábánál fogva lógatván le, Mácsikné asszonyom ingerült közbeszólását involválta...

- Ereszd le azt a tyúkomat, te gyerek, mert mindjárt meghúzom a füledet. No, nézze meg az ember! Még nem vagy ám vicispán.

Mire a kis Károlyka elpityeredett, s félénken eresztette el a pihegő szárnyas állatot.

- No, ne sírjon hát... - vigasztalta Filcsik -, nézze, milyen szép galambdúc, ott röpködnek a gatyás galambok... Nézze, milyen gyönyörű vályú, ide járnak inni a kis libácskák.

A fiú megnézte a vályút, s azt mondta Filcsiknek nyafogó hangon, ideges türelmetlenséggel:

- Fordítsa fel!

Filcsik nekihajlott, s felfordította a kis vályút; a víz kiömlött belőle, s lassan-lassan terjedt a homokos udvaron.

- Valóságos mappa - kiáltá Laczkó Ferenc lelkesedéssel. - Nézzék csak kegyelmetek. Akármilyen legyek, ha nem olyan formájú, mint Békés vármegye térképe!

- Ühüm... Körülbelül - szólt Laczkó Kristóf.

- Jó jel! Ez aztán jó jel, teringette - hajtotta élénk felindulással a boldog apa. - Ember vagy fiacskám. Te fogod megszerezni nekünk azt a vármegyét. Olyan igaz, mint ahogy itt állok.

A vérszemet kapott kis Laczkó most a borítókösarat vette észre.

- Fordítsa fel a kösarat! - szólt Filcsiknek, azt is felfordította neki.

Károly úrfi erre már egy nagyot gondolt.

- Fordítsa fel a házat! - kiáltá türelmetlenül.

A körülállók elnevelték magukat, némelyek pedig összesúgtak: »Ni, a kis zsarnok! Hóbortos kölyök! Tele van szeszélyekkel, el van hibázva a nevelése. De iszen kuruc legény lesz abból, ugyancsak merész kívánságai vannak. No, Filcsik öcsém, fordítsd fel a teens úrfinak az épületet!« Ezt az utóbbit Mácsik kiáltotta. Volt benne, úgy látszik, egy kis gúny is.

Hanem hát az épületet bizony Filcsik sem tudta felfordítani, amire nagyon elkeseredett Károly úrfi, s végigvágván magát makrancosan a földön, elkezdett keservesen bögni.

- Nem leszel vicispán - sziszegé Laczkó Márton - hempereghetsz már... nem leszel már te semmi.

De e mosolyt ébresztő epizód éppen nem vont le semmit abból a méltóságos komolyságból, mellyel most Mácsik szólalt fel ilyenképpen:

- Nemes, nemzetes és vitézlő família! Minden ember tudja miféle járatban vagyunk itt.

- Halljuk! Halljuk!

- Valamint a terebélyes fa, azonképpen e família. Látható az ő dereka, láthatók gyökerei, gallyai, rügyei. De miként Isten ő szent felsége is úgy okoskodott, meg akarván teremteni mindeneket, amelyek vagynak, s megalkotá vala legeslegelőbb a földet, azaz a fundamentumot, ahová egyéb alkotásait lerakja, úgy nekünk gyarló földi férgeknek is illendő dolog leszen mindenekelőtt megadni a fundamentumot, ahol a vitézlő fa... (csendesen legyenek kegyelmetek ott hátul, ha én beszélek), mondom, amely fundamentumon ez a fa megnőhessen, s mennybélieknek és földieknek tetsző gyümölcsöket produkálhasson.

- Istenem, de jeles, de jeles! - s könnye csordult ki a süket Laczkó Miklósnak. Pedig nem hallott belőle a gazember egy szót sem.

- Mindezeknél fogva lássunk hozzá proprimo a jövődöbéli vice-ispány megválasztásához.

Zagyva kiáltások hangzottak fel. Éljen Laczkó Jancsi. Nem kell. Éljen Laczkó Gyuszi. Kiáltások a Gyuszi! Gyuszi! Gyuszi! Gida! Azért is a Laczkó Gida. Egy vékony női hang az ölfarakás mögül Károlyt kiáltott. De még más nevek is vegyültek az élénk zshivajba elenyészőn.

Mácsik túldörögte a zajt. A bölcsesség korbácsával megcsapta azt a vadállatot, melynek önzés a neve, és az szép csendesesen összezsugorodott, mint a sün.

- Nem úgy! Hohó vitézlő nemes urak! Itt nem komédiázunk, de latba vetjük, megfontoljuk amit cselekszünk. Mert nem pókot akarunk hizlalni, hanem fiók sasnak nevelünk szárnyakat. Nem igazi vármegye ez még, ahol azt nézik, melyik malac ki ökre, itt csak providencia segít. Az a kérdés, okos-e a fiúcska, akit választunk, egészséges-e, milyenek a hajlamai; szelíd ne legyen, mert félős, anyámasszony katonája lesz, vad se legyen, mert kígyót nevelhetünk benne a kebelünkön. Nem árt, ha csinos egy kicsit, mert a kellemes arc jó ajánló, de rossz, ha nagyon szép, mert az asszonyok teszik rá a kezüket, ha megnő. El nem kerülhetné sehogy sem. S jaj annak, akit azok sokat cirógatnak. Higgyék meg nekem kegyelmetek, az acél is puha bársonnyá válnék ujjai közt. - Mindenre ki kell terjedni a figyelmünknek. Mit tud, milyen a hangja, mert jó szónoknak kell lennie, milyen a melle, a testalkata, mert megjáránk mindnyájan, ha mikor már beleköltöttünk ezreket, elvinné hamarosan valami bolond nyavalya! Sőt még azt se lenne tanácsos kifelejtetni, be van-e oltva, nem-e lúdtalpú, mert a lúdtalpú emberek ravaszok, de még az se utolsó kérdés, milyen planéta alatt született. A kos teszem azt szerencsétlen, a rák lusta, aki az ikrek alatt születik, rendesen jó ember, csakhogy a jó embernek kurta az igazsága, hanem a bika, az a helyes ebben az esetben... Az lenne a nekünk való.

Helyeslő zúgás követte a részrehajthatlan igazság tárgyilagos szavait.

- Nagy orator! - mondták a férfiak.

- Tud ez mindent - sugdosták elragadtatva az asszonyok, s találgatták, kinek milyen planéta alatt születtek a gyermekei.

- A gyerekeket - folytatá Mácsik - nem kell eldugni. Elő velök az anyjuk köténye mellől. Együtt, csomóban lássuk valamennyit, s úgy válasszuk ki aztán a nekünk valót.

Egy rekeszték volt az udvaron, melyet »esztrengá«-nak neveznek a juhászok. Abban szokták fejni a birkákat. Az esztrenga két részből áll, az egyikből egyenkint eresztgetik a juhokat a másikba, egy kis ajtón át, melynél a juhász ül a zsetárral, s megfeji mielőtt elbocsátaná.

Az esztrenga most üres volt. Mit is keresnének a juhok itthon ilyenkor, az édes fűvek hónapjában? Mikor még a hegyszakadék is olyan mint a tündérek hóalja; selyem gyep benövi, s környékén birkák kolompja egész nap lezúgja mámoros méhek szelíd döngését.

Hát jól van, - ebbe a bolondos esztrengába hajtották be a Laczkó-gyerekeket. Valami mulatságos volt így látni őket. A négy-öt éves szoknyás gyerekektől kezdve, kik úgy tipegtek ott a ketrecben, mint a medvebocok, egész a tizennégy-tizenöt éves kamaszokig ment fel a sor. Nekik is tetszett ez a szokatlan dolog, s mintegy meglevenedett még a nyápic vézna része is. Visítottak, füttyültek és ugráltak, mint a majmok, míg a közszemle tartott.

Ott künn a kapun és kerítésekén túl, csakhamar híre ment a különös állapotoknak a Mácsik-udvarban, s a nyílásokon és hasadékokon átvillogtak a kíváncsi tekintetek. Asszony- és gyermekraj lepte el az utcát, s abban a hiszemben, hogy igazi restoráció folyik bent, nagy éljenzésekben és kurjongatásokban tört ki helyel-hellyel a tömeg. Rendre kiabálták a régebbi restorációkról fennmaradt jelszavakat: »Dessewffy Pozsonyba! Szentiványi puttonyba!«

De ez ugyan egy csöppet sem zavarta a nemzeti rendeket a tanácskozásukban. Előhozkodtak mindennel. Elmondták, hogy a kis Laczkó Pali nyavalyatörős, kifogásolták Laczkó Micu nyakán a görvélyeket, kiemelték, hogy Huszár Pista tanul a legjobban, legtöbbet lehet tőle várni; igaz ugyan, hogy nem Laczkó, hanem talán adoptálni lehetne. Károlyka mellett is nagy párt alakult. Több-kevesebb kilátása volt még Laczkó Gyurinak, az egyik Laczkó Bandinak és Laczkó Gergelynek. Különösen ezt az utóbbit támogatták nagyban a vidéki Laczkók. Úgy látszik össze voltak beszélve.

A disputa meglehetősen ingerülten ment. Szó szóra fordult, s némelyik, mi tagadás benne, fájó tyúkszemhez ért. Különösen az asszonyok közt keletkezének nagy perpatvarok.

- Látod, Mácsik fiam, mondtam pedig, hogy asszonyokat ne eresszünk be!

Ez a Chalupka mondása volt, de ki hallotta volna azt meg a nagy zajban? Hiába tréfálózott közbe-közbe: »A babiloni toronyépítés valóságos némajáték lehetett, Mácsik fiam.«

Maga a Mácsik fiam is elvesztette a fejét. Nem volt ez olyan könnyű dolog, amint előre hitte. A bőrig ment ez a kérdés. Filcsik okosan jegyezte meg, hogy mihelyt a szerencsecsizmát a lábára akarják húzni valakinek, egyszerűbe meztláb van minden ember.

Nem tudta, mit tegyen, ki mellé álljon. A falusi diplomata mindjárt átlátta, hogy ez az a szirt, hol összetörhet a hajó, ha nem lesz elővigyázattal. Egy eltévesztett lépés, s hajba kapnak valamennyien. A nagyravágyás enyve, mely összetartja őket, felolvad az irigykedés közójük dobott tüztől, s oda a fényes álom, a nagy gonddal megépített terv, mely nélkül már élni sem tudna talán.

Habozott, arcáról csurgott az izzadság, s izgatottan rángatta fején a fésűt, mellyel hosszú haja az akkori szokás szerint fel volt tűzve hátul.

S amint így babrálta a haja között, egyszerre csak egy bőrlabda röpül be kívülről, s úgy nyakon teremti a nemzeti urat, mintha akármilyen pipogya ember állna azon a helyen, s nem maga a hatalmas Mácsik György, akin rajta függ minden szem e pillanatban.

- Ki volt az? - hörgé nagy szeméit dühösen megforgatva üregeikben.

- Ki volt? - suttogják utána a Laczkók, elsápadva a megbotránkozástól, s egyszerre félbenmarad minden disputa. Olyan csend lett, mint a templomban. Az emberek szíve elszorult. Mi fog vajon történni? Ez mégis borzasztó dolog. Milyen szerencse, hogy nem kő volt. Jaj annak, aki elkövette a merényletet.

A hívebbek felugráltak, s töredezett felkiáltások keletkezének. No, megállj! Honnan dobták? Majd megkerítem a gazembert! Ki tudja, hol van az már? Volt esze, hogy elszaladjon.

De nem volt, sőt nem is kellett előkeríteni, amott mászik be maga a vakmerő tettes a palánkon, s beugrik fűgén... ejnye, hogy talpra esett, mint egy macska. Nini, nini az biz a Laczkó Gábris!

- Te dobtad be a labdát - riadt rá Laczkó Mihály felbőszülve.

- Én hát. Eljöttem érte - felelte az bátran. - Kinél van? Kegyelmed találta meg?

Nem biz azt. Maga Mácsik uram hajolt le érte, s fölvetette a létra mellől, ahová gurult. Mire feltekintett, Laczkó Boldizsárné állott előtte összetett kezekkel.

- Legyen irgalmas iránta. Nem akarta. Mit tudja ő, kit dob meg vele?

- Ej, hagyjon békén! - szólt Mácsik durván kezével intve távozást. - Mit pityereg itt? Hát csak gyere ide te kölyök. Majd megtanítlak én móresre.

A kis Gábor nem mondatta magának kétszer, odalépett hozzá azzal a gyerek-hetykességgel, mely olyan jól áll ezeknek az apró emberpalántáknak.

- Adja ide a labdámat, mert az enyim.

- Ejnye forgós... hát még ide mersz jönni, te babszem, te...

S fölemelte rettentő öklét, hogy megüsse, de a gyerek mint egy gyík, ügyesen kisiklott az ütés elől, s a kézcsuklójával úgy hasba vágta váratlanul, hogy a hatalmas ember vérvörös lett, s meglepetésében kiejtette kezéből a labdát.

Az elszörnyűködés moraja zúgott fel. Laczkó Boldizsárné felsikoltott és elájult. Bánták is azt most. Még a lélegzetét is elfojtotta mindenki, s arra ügyelt, mi lesz ebből a rettenetes esetből.

S ím az lett, hogy a nagy Mácsik szeméinek haragos tüze egyszerre derült melegítő fénné vált, s méltóság ömlött el ólomszín arcán.

- Ember vagy, fiú! - mondá, s hangja hatalmasan, ünnepiesen csengett, mint a harang. - Isten ujjja volt! Ez a fiú lesz a vicispán ebben a vármegyében. Isten engem úgy segéljen.

A meglepetés fölszisszenése s azután egy éljen kiáltás hangzott fel, aminőt még nem hallott soha a Mácsik-udvar. A Laczkók felvillanyozva s nagy tömegbe verődve, csörtettek Mácsik felé, kalapjaikat emelgetve, az asszonyok a kendőiket lobogtatták, a gyerekek mindenféle vékony hangokon ordítottak bele az általános tumultusba. Filcsik és Laczkó Mihály, aki még előbb meg akarta verni a kis Gábort, odarohantak hozzá és fölemelték a vállaikra, ahogy a diétai követeket és az igazi vicispánokat szokás. Gábor rúgott, kapált a lábaival, karmolt az ujjjaival, de már ezt most mind túrni kellett tisztességtudásból. A szünni nem akaró rivalgásnak »Éljen Laczkó Gábor« szárnya kelt, s átröpült a kapun is, ahol a csöcselék dörögte vissza.

Laczkó Boldizsárné csendesen zokogott a nagy akácfához támaszkodva, maga Boldizsár pedig stentori hangon biztatta mindnyájuknak a feje fölött:

- Köszönd meg, édes fiacskám, köszönd meg... csapj nekik egy dikciót, nosza fiacskám... hiszen tudod, hogy kell, hiszen hallhattad az apádtól.

Chalupka ezalatt odafurakodott Mácsikhoz, s szelíden oldalba döfte.

- Ember vagy, Mácsik. Nagy vagy. Már féltettelek. Ötleteid vannak, Mácsik. Beösmerem. Ezt most már megcsináltuk. Becsüllek.

Mindenki át volt hatva a lelkesedéstől és örömtől, csak maga az ünnepelet nem, ki míg diadallal körülhordozták, sehogy se bírta átérteni, mit csinálnak vele.

- Eresszenek el - könyörgött -, eresszenek a pajtásaim közé. Jaj, mindjárt harapok, ha nem bocsátanak. Jaj, csak a bicskám itt lenne! Ugyan ne bolondozzanak kegyelmetek!

VII. FEJEZET A GÁBOR GYEREK ÓFENSÉGE

Azok pedig csak ezután kezdtek még igazán bolondozni. Egy pillanat alatt megváltozott a sorsa, éppen mint az Ezeregyéjszakában a szegény arab fakírnak, akit álmában átöltöztetnek kalifának. A kis szurtos, megvetett fiúból egy miatyánk alatt hatalom lett, a Laczkó-család szemefénye, bálványa, aki előtt meg kellett hajolni mindenkinek.

Mácsik György önmegtágadása mindenkit meghódított. A nagy lelkierő imponál. Sőt még kevesebb, a nagy lelkierőnek a látszata is elegendő, hogy magával ragadja a tömeget, mely mindig azt bámulja meg, ami szokatlan, ami váratlanul jön.

Senki se ellenkezett többé, mihelyt ki volt kiáltva a jövődöbéli alispán. Szépnek, helyesnek találták így érvényre emelve azt a gondolatot, hogy a szegény kollár fia legyen az első felettük, mert életrevaló. Hiszen végre is Laczkó-vér foly az ereiben, s a híres Kinizsi Pál is csak egy molnárlegény volt, a krónikásoknak az ő csácsogásai szerint.

Az öreg galambösz Laczkó Márton, aki teljes erejéből Huszár Pista mellett volt, odament a gyerekekhez, mikor az végre kibontakozott az ovációból, s kiterjesztvén felette reszkető karjait, levett kalappal megáldotta.

- Az isten éltesse tekintetes uramöcsémet. Valamint a sebes folyó víz virágos partoknak közepette fut a tengerig, mindig nagyobbodva útközben, azonképpen nagyobbodjék hírben, erőben, boldogságban, s általa e familia is, mely megtalálta e mai napon istennek kedvező kegyelméből Mózeszt, mely őt elvezeti vala az ígért földére. Ámen.

Gábris csak nézte, hogy mit mókáznak vele ezek a bácsik, s csodálkozásában egyszerre elnémult, szótalán lett. Az, hogy itt mindenki ránéz, mindenki vele foglalkozik, meghökkentette, érezte, hogy valami rendkívüli, valami álomszerű történik vele, s ez odabilincselte, ahol állt, lába a földre gyökerezett, s pajkos arca egyszerre fölvette a komolyság jellegét. Nem szaladt már ki a pajtásokhoz, hanem kérdőleg, várakozólag jártatta meg nagy fekete szemeit a gyülekezeten. Az öregek azt hitték, hogy ez az alispáni állás méltósága, nimbusza már, pedig csak a gyermekies naiv ámulat volt.

- Most aztán megvan már az alispán - mondá Mácsik. - Mindnyájan belenyugosznak?

- Mindnyájan.

- Akkor menjünk hát tovább. Meg kell választani a tútort.

- Mácsik! Mácsik! Mácsik! - Minden ajkon a Mácsik neve.

Még ez se volt elég. Mácsik egy kormányzó tanácsot kívánt, mely a fiú neveltetésének gondjait megossa, a pénzeket beinkasszálja, azokról számadásokat készítsen, s mindennemű foglalatosságokban kezeügyében legyen, amiképp azt a dekórum és a Laczkó Gábor megkívánja.

Mert rang volt az, és pedig nemcsak képzeletbeli. Amint a pribolyi konferencia híre szétment a vármegyében, mindenki erről beszélt. Laczkó Gábor olyan emlegetett perszóna volt, mint akár egy királyi consiliarius. Hogy néz ki? Igénytelen, köpcös, barna gyerek. Hány éves lehet? Most jár a tizenharmadikban. Teringette, nyolc-tíz év múlva már a vármegye feje lehet. Mert ezek a bocskorosok nem tréfálnak ám. Ezeknek eszük van.

A vármegye oligarcha családjai a fejeiket vakarták: »Nem ér az egész alkotmányunk egy pipa dohányt, ha ilyen bolondot lehet vele csinálni, pedig lehet.« Maga a főispán öméltósága, ki éppen a közgyűlésre öltözködött díszmagyarba, mikor ezt a hírt meghozták neki, az asztal alá

vágta a kócsagtollas fővegét: »No, elhibázta kend, Verbőczy uram, - hogy nem inkább ködmönöket varrt kend azalatt, míg a tripartitumot komponálta.«

De Mácsikékat bizony nem inkommodálta ez semmit. Sőt inkább tetszett nekik, hogy félnek tőlük, s még buzgóbban láttak hozzá a leendő patrónus neveléséhez.

Gáborra mindjárt másnap rátették kezöket, addig is, míg ősszel elveti Suska, mint a jóféle magot, a tudományok szántóföldjébe: ő fogja elvinni Pestre, mert kisebb helyen mégiscsak derogálna a családnak. A négy kevély csikót, amely vinni fogja, rögtön abrakra fogták, hadd ejtődjék bámulatba nemes Pest városa, hogy kicsoda, micsoda a Laczkó-nemzetség. Őszre be lehet már fogni mind a négyet, hacsak karóba nem ugrik addig valamelyik, vagy a keh bele nem ártja magát. Magának Gábrisnak pedig hűlt helye lett, már t. i. a réginek. Elhozták Kékkőről Csató Jánosné asszonyomat, akinek a megboldogult ura a derecskei bárógyerekeknek varrogatott habitusokat. Csatóné tudni fogja, mi illik, mi nem, sőt az ura tudományából neki is maradt annyi, hogy a bodonyi kecskét útbaigazíthatja, mert a bodonyi szabó jeles mester, kiváló okos ember, ha egyszer a tűt megfogja - csak éppen az úri formátumban nem járatos, mivelhogy sohasem varrt életében egyebet, mint közönséges mellényeket és nadrágokat a környék legényei számára. S azok mind olyan egyformák, mint a lóherelevelek a kaszálókon.

Végszámra jött a posztó, meg a finom hófehér gyócs a boltokból, négy Laczkó-asszony volt kirendelve, hogy éjjel-nappal varrja a staffirungot a Gábor úrfi számára. Filcsik egy sarkantyús kordován csizmát készített ajándékba, két párt pedig közönséges használatra, de olyan az is, hogy a burkus princ felvehetné piros pünkösd napján!

Maga Laczkó Boldizsár egész napokon át ott dőzsölt a korcsmában, s pohár pohár után ürült. Hiába intették, hogy ne igyék, váltig azt hajtogatta:

- Hogyne innám? Mikor olyan nagy okom van. A tekintetes fiamuram egészségére kell innom. Éljen az én Gáborom, meg a feleségem ura!

Emiatt, csakis emiatt nem lehetett boldog Boldizsárné, ki mindennap átszaladt négyszer is, megnézni Gáborkát, mit csinál a lelkem, hogy érzi magát? Örült a szerencsésén, hogy úgy felvitte az isten a dolgát, de valami szomorú érzés is vegyült ehhez, azért, hogy elvették tőle. És van bizonyos láthatatlan felhő, mely a szerencse háta mögött ül, egy ismeretlen félelem, egy homályos rém, mely a levegőben süvít, egy benső sejtés, mely a virágok illatában, méh döngésében, aranyos napfény sziporkáiban is benne van. Szerető szívek azt megérik, látják a homályban is a fényt, a fényben is a homályt.

Szegény Boldizsárné mindig úgy remegett, mikor a »kis király«-t szívéhez szorította. Hát nem álom ez? Hát igaz ez? Nem nyílik-e meg nyomban az ajtó, hús áramlat besuhan, egy sötét alak belép, s fölrázza őket: »Takarodjatok innen!« Mert ha az istenek labdázna is, azoknak a labdája is hol fölszáll, hol leesik... Labdázni másképp nem lehet.

De maga a kis Gábor igen hamar beleszokott az új helyzetbe. Eleinte csodálkozott egy kicsit, hogy mikor az utcán régi szokás szerint megdöngeti a gyerekeket, azok nem merik visszaütni, s ha valahol ablakot tör be a parittyakővel, ahelyett, hogy husángot kapna fel a tulajdonos, vagy rögtön dobna utána, mint azelőtt, nyájasan mosolyog inkább, s még dióspatkóval kínálja. Tusnay uram, a kántortanító, aki mindig botot emelt rá, nyájas cirógatásokkal fogja karon, s tegnap amint a tanítói funduson kedve támadt Gábrisnak kiszedni az öreg kőrifáról a fészket, nem átalld maga a tudós férfiú felmászni érte, nehogy a lelkére kelljen vennie azt a nagy felelősséget, ha netalán Gábornak esnék valami baja.

Hát persze hogy hamar meg lehetett szokni az ilyeneket. Külön szobát rendeztek be neki Barosné kastélyában, hol együtt lakott Chalupkával. Mert az öreg sorsát is felvitte az isten. A

végrehajtó bizottság őt nevezte ki a fiú instruktorának, illendő évi salláriummal. Míg itthon lesz a fiú, addig ő neveli. Annakutána is azonban istápolni fogja a familiát tanácsadásokkal, s vezetője leszen a gyerekek mindenkiben, ő tétetvén azért felelőssé, hogy egész csordultig kiteljék benne a tudományokban való mértéke a vicispáni officiumnak. Se több esze ne legyen, se kevesebb. Mert a »több« is baj. Ha netalán tán szeptemvir válnék belőle, a nagy rang füstjétől könnyen nem látná aztán meg a szegény familiáját. Éppen csak vicispán legyen. Meg volt szigorúan tiltva Chalupkának, hogy az elméjét magasabbra igazítsa. Mert Chalupka kinevelné azt még tán nádorispánynak is, ha úgy volna az instrukcióban.

Barosné maga mellé vette Bodonyba a Réky-árvát, ott volt nekik üresen a nagy pribolyi ház; Chalupka úgy viselte magát benne, mintha ő lenne az ura. Játékokat rendezett ott Gábornak, csinálván neki vármegyét a parasztyerekekkel, kiket kinevezett szolgabíráknak és vicensáriusoknak, pandúroknak és rablóknak. A pandúrok elfogdosták az elhagyott park fái közt elbújt rablókat, a szolgabírák ítéletet hoztak fölöttük, s ilyenkor mindig Gábor elnökölt. Mácsik is végignézett néhány ilyen »vármegye játékot«, s megelégedését fejezte ki a kitűnő metódus felett.

Így telt el a nyár. Ebédelni mind a ketten Mácsikékhez jártak. Haza nem volt szabad menni Gábornak, de ahelyett inkább Boldizsárékat hitták meg némelykor. Az asztalfőn Gábor ült még akkor is, ha Mácsik köztük vacsorált. Mindennek mutatni kellett, hogy ez a gyerek nagy hatalom. Dinasztiák nem őrzik oly aprólékos féltékenységgel, s nem nevelik annyi gonddal a nimbuszt, mely egyetlen fejre szór sugarakat, mint ez a hétszilvafás oligarcha, ki, mert uralkodni akart, nem sajnálta az aranyozást - ahová odaillett. Mert ez annak a módja; királyok, országkormányzó nagyurak is megtanulhatnak!

Különben meg volt itt most kompolyodva az egész Priboly. Nincs annál bolondabb dolog, mint mikor a fantaszták kezdenek működni. A parasztok kiokoskodták, hogy Laczkó Gábrisban született meg az Antikrisztus. A kékkői százesztendő barát megsúgta Mácsiknak a jeleket, amikről rá lehet ösmerni, s az, mikor meg akarta ütni a fiút, amint aláhajolt, meglátta nyakán a titkos jegyet, mindjárt lehullt a keze, s térdre esett. Mások még távolabb estek az igazságtól. Szerintök kicserélt gyerek a Laczkó Gábris. (Hiszen emlékezhetnek rá kendtek, hogy micsoda nagy feje volt szopós korában, s a szemei biz isten kékek voltak.) Mert ez a fiú senki más, hanem a hollandus királynak a fia, akit üldözőbe vett a francia király, a dajkája azonban megmentette, ideszaladt vele Pribolyra, s itt kicserélte, sok pénzt adván Boldizsárnak (most tudódik már ki, miből ivott annyit Boldizsár uram) az ő fiáért, akit aztán ehelyett nyakaztatott le a francia király. Hanem most kisütött az igazság. Ráakadtak a kis princere. S a hollandus király levelet írt Mácsiknak, hogy addig is királyi fényben tartsák a »kis fenségest«, mandulával etessék, patyolatba járassák, míg érte jön ezer vitézzel, arany hintóval. A két verzió közül ez volt a tetszetősebb, ezt hitték el. Mert abból az ezer vitézből, ha idejön, a hajadon leányzóknak is juthat, sőt tán nem lehetetlen, jó szemmel nézik majd azokat a menyecskék is.

...De az ezer vitéz csak nem jött, csak nem jött. Később ősszel aztán hiába is jött volna, mert Gábort Pestre vitték. Mácsik is vele ment... természetesen Chalupka sem hiányzott, ott ült az ülésen háttal Suskának.

Nagy parádéval történt az elmenetel. Nyolc családbeli férfi, köztük Laczkó Pál, Filcsik István, egész a bodonyi határ legvégeig kísérték lóháton bandériumnak. Suska maga új kékbeli ruhát kapott ez alkalomra ezüst gombokkal, gazdag sujtásozással, a csizmájáról pedig akkora bojtok lógtak le, hogy a templombeli zászlókról se különbek.

Mikor a faluból kiindultak, mind összegyűltek a népek a templomsoron a Barosné kastélya előtt, s míg a kis Gábor végigcsókolózott az asszonyokkal, míg elbúcsúzott az anyjától, aki

keservesen zokogott az udvaron, s jajveszékelve kérte Mácsikot, hogy engedje őt is a fiával menni, hiszen elfér ő a kocsis mellé, vagy akárhová a saroglyába (- Majd bizony kegyelmeddel csúfítjuk el a virtust - főmedt rá Mácsik mogorván), addig a népek hangosan éljeneztek egész utcahosszat, s látván, hogy az úrfőforma Laczkó-asszonyok a fehér kendőiket lobogtatják, ameddig csak el nem tűnik a hegynél a könnyű kocsi, ők is előszedegették, aki mihez ért, s búcsút integettek a leghatalmasabb gyerekeknek, akit valaha anyja szült.

S mintha abból a nagy tisztességből és becsületből semmit sem akarnának visszatenni, amit már utána nem küldhettek; a maradékot szétoztották a szülők között; hús asszony is rohant vigasztalni Boldizsárnét, hogy így, hogy úgy örülnie kellene inkább, nem siratni, amiért elment. Nem lehet olyan kevély anyja a világon, mint ő. Boldizsár uramat pedig tízen is meginvitálták egy kis búfelejtőre, ki ide, ki oda. Nagy mérgeledéssel rázogatta fejét ökelme, hogy miért nem repedhet szét többfelé az ember?

Mikor a bodonyi határt is elhagyták, a kastély asszonyától illendően elbúcsúzván, a legutolsó hídnál (ahol az ütött orrú Szent János van) elvált a bandérium, de nem előbb, míg Filcsik uram nagy elokvenciával el nem mondta ékes rigmusokban, amiképp következik:

*Látjuk, nézegetvén az idők pulzusát,
Hogy bolond, ki veszni hagyja az ő jussát.
Odavág denique, amit ezzel mondok,
Hogy a Laczkó-hadak bizony nem bolondok,
De ha minden Laczkó futó bolond volna,
Ez a família mégis okos volna
(Amilyet nem látott se Bereg se Tolna),
Mert ül a szekéren Georgius Mácsik,
S ifjú palánta, Te leszel a másík!
Jobb karodat fogja, isten úgy kíséren,
Haza meg ölébe hozzon vissza. Éljen!*

A többi bandéristák kilőtték erre a pisztolyaikat, s ők is éljént kiáltottak, Gábor és Mácsik kezét szorítottak mindnyájukkal, s az utóbbi még azonfelül a következő szavakat intézte Filcsikhez:

- Mégse olyan számár ez a mi kántorunk, amilyennek látszik. Mondd meg a feleségemnek, küldjön neki egy véka kukoricát, mert szépen komponálta ki a verset. Láttam, fiatal libái vannak a kántornénak - de nem tudja mivel hizlalni. No, mehetünk már!

Suska közibe vágott a négy csikónak, melyeknek a sörénye tengerihaj pántlikával volt befonva, s melyek úgy ragadták a kocsit Vác felé, mintha pehely lenne.

Hajó már járt akkoriban is a Dunán. Suska ment rajta egyszer, mikor a gyapjút szállították; nevezetes is volt emiatt Pribolyon. Sokat tudott róla beszélni. Gábor erőnek erejével azt kívánta, hogy hajón menjenek. Az pedig körülbelül uzsonna tájon szokott Váchoz érni.

- Hát mi odaérünk-e akkorra? - kérdezé Gábor türelmetlenül.

Suska kevés beszédű ember volt, amit mondott, azt szörnyen megfontolva s bizonyos nyomatékossággal mondta.

- Odaérni, odaérünk - csak fölvegyenek!

- Hát azt gondolod, hogy föl nem vesznek? - vágott közbe Mácsik nyugtalanul.

- Fölvenni, fölvesznek - véli Suska Mihály, megnyomkodva pipája hamvát -, csak odaérjünk!

Bizony nehéz volt ezen eligazodni. Mivelhogy a nagy bölcsességnek és meggondolásnak miatta rendesen soha semmi kézzelfoghatót se mondott Suska Mihály. De különben az volt a hajó szokása is még akkor, hogy néha elkésett egy nappal is, máskor pedig, ha sok utas volt rajta, meggondolta magát, s nem vette fel a szegény embert, ha neki úgy tetszett, sőt meg sem állt Vácon még csak egy verdung itálra sem, hanem ész nélkül hajtott egyenesen Pestre.

A nógrádi követek is - ahogy hallik - éppen a minap adták be a panaszt magához a diétához, hogy a hajó azt a violenciát követte el rajtuk, pedig jó nemes familiából valók mind a ketten: nem várta be őket, noha megüzenték az állomásra tisztességtudóan, hogy mihelyt a tarokk-partijukat bevégezik, mindjárt indulnak, szíveskedjék várakozni addig. Úgyse soká tarthat már, mert Bezerédi István uram éppen most öntötte ki erszényéből az utolsó aranyait. Csak még azokat nyerek el tőle. Hanem a kapitány valami goromba fráter, azt a hallatlan injuriát csinálta, ott hagyta őket. Nem tudom lesz-e valami orvoslása? De ha van még igazság Magyarországon, s ha még tisztelik a nemes embert egy gyűszűnyit, vérnek kell folyni emiatt minden bizonnyal. Ezt a derék Chalupka újságolta, s Mácsik nagyokat fújt megbotránkozásában. »Hallatlan az, mi minden történik már a nap alatt!«

De hála istennek nem esett semmi hiba az úton, nemcsak odaértek a rendes időre, hanem a hajóskapitány ismerőse volt Chalupkának, s mindjárt nagy barátságba lépett Mácsikkal. Útközben azt is kisütötték, hogy rokonok távolról, mert a hajóskapitánynak, Csomaközy Lázárnak, az anyai nagynyja Mácsik Veronika volt. Erre a Veronikára nem emlékezett ugyan a genealógiából Mácsik György, hanem ebből az alkalomból igen jól esett neki mégis, hogy a tisztas asszonyság egzisztált vala, s éppen erre a hajóra nemzett egy dédunokát.

Mert lám milyen jó... most a kis Gábort is legalább rokonhoz adhatja úri ellátásra, s mindjárt megbeszélhetik együtt a dolgokat itt a hajón, nem kotyog bele más, csak az atyafiságos kulacs néha.

Csomaközy Lázár megnézte a fiút, s minthogy nagyot hallott egy kicsit, ő is szörnyű lármás hangon nyilvánította véleményét.

- Jó pofája van, teringette! Meg fog neki örülni a kis lányom. Hát eljössz-e hozzám hé? - s erősen meghúzta a fiú fülét.

Mácsik szembetűnő zavarral s szokatlan szelídséggel szólt közbe.

- El van kényeztetve a fiúcska, úgy bántunk vele egész nyáron, mint a hímes tojással.

- No, majd kiverem én belőle a hímet - dördült meg a kapitány a fogait vicsorgatva.

Iszonyú kegyetlen ember lehetett ez a Csomaközy Lázár. Mácsik félrehítta Chalupkát, egészen a hajó orrához.

- Te, nem valami emberevő állat ez?

- Nem biz az. Hanem csak úgy játssza a rettenetést. Abban a képzelődésben van, hogy a tengeri kapitányok mind marcona zordon alakok, akikhez félelmetes a közeledés. Azért nevezi magát ő is »tengeri kutyának«, pedig csak »vízi fiakkeros«, s úgy beszél, mintha tigris lenne, aki mindjárt beleharap az emberekbe, pedig csak szelíd bárány - s még a gyerekek kezét is megnyalja. Csak hagyni kell, Gyuri fiam.

- De bizony mégsem hagyom ennyibe - s odalépett Csomaközy Lázár mellé. - Hát tudja barátom uram, én odaadhatom a fiút, mert szeretem, ha nem idegen kézben lészen, hanem annyit mondhatok, hogy úgy kell ám ezzel a gyerekkel bánni, mintha gyémántból lenne, mert jaj annak az embernek, aki csak görbén néz rá...

- Micsoda? Mindjárt a Dunába dobom a kölyköt - s csak úgy tajtékozott a szája dühében. Még orrlyukain keresztül is harag füstölt.

- No, no, domine spectabilis! - avatkozott bele Chalupka - lassan a testtel! Úgy tessék megnézni ezt a fiút, hogy ez a vice-comes a vármegyéjében.

Mire iszonyú csudálkozó szemeket meresztett a tengeri cápa.

- Bolondítsák kegyelmetek a saját édesapjukat, de nem engem. Mert mennydörgős vihar és ezer vasmacska... mindjárt meggyűlik velem a bajuk. Hát eszelős vagyok én vagy mi, hogy nekem ilyen örült dolgokat tálaljanak fel?...

Bizony nem volt egyéb módja, mint elbeszélni szögről-végről az egész családi plénumot és a békési pört, mely a mozgó rugója mindezeknek. Csomaközy Lázár figyelmesen hallgatta és káromkodott közbe retteneteseket és csapkodta nagy tajtékpipáját a tenyeréhez, hogy csak úgy röpködtek ki belőle a tüzes szikrák. Ha örült, ha figyelt, ha búsult, ha haragudott, azt mind káromkodással fejezte ki, de különféle formákban: Az »ejnye kutya Kutvánszki« volt a csodálkozás, a »fikom fikom« jelképezte a búbánatot, az »ezer tengeri kígyó« volt a bosszankodás, s ez így ment gradatim följebb, följebb.

- Hát Békés? No, lám Békés! - kiabálta a kapitány. - Sístergő pokol! Mindjárt gondoltam, hogy valami szaga van azoknak a dib-dáb békési agyagföldeknek. Háromszor próbáltam repcét vetni fiatal koromban, mind a háromszor elvitte az ördög, hogy sülyedjenek el mindenestül. Nincs azokon áldás egy körömfeketényi se.

- Micsoda, hát odavaló ember kapitány uram? - tudakozódék Mácsik élénken.

- Odavaló a tüzes istennyila, de nem én, hanem a feleségem apjának volt ott egy bérlete; az öreg halála után aztán én gazdálkodtam rajta. Bele is buktam tisztességesen. Hogy a féreg pusztítsa el az egész gyilkos fészket.

- De bizony csak ne pusztítsa, mert azt mi meg nem köszönnénk.

- Mikor lesz az még a maguké? Megeszem én akkorra a fejemet. Azaz, hogy az én fejemet eszik meg akkorra a férgek, de még a magáét is kedves barátom uram.

- Aztán igazán olyan rossz föld az?

- Kígyó, béka lakik abban, s az is panaszkodik talán, mert mindég brekeg. Nincs ugyan púpja a földnek, mint ott maguknál a görbe országban, vagy hogy már azóta az is nőtt, mert van vagy harminc esztendeje, hogy nem jártam arra, hála istennek, - de ha, mint mondom, nincsen is púpja, bezzeg van szakálla. Be van az növe náddal, füzesekkel. Förtelmes tartomány az. Hanem hát különben igen jó föld, nem lehet ellene semmi kifogásom. Csak azt tartom, hogy az erejét nagyon is kivette az a pékfamilya.

- No, éppen jó, hogy erre a pékre fordult a szó. Hát ugyan miféle familya az?

Erről szeretett volna hallani Mácsik György.

- Szaporák az ilyen németek, mint az egerek - bölcselkedék a vízi fiakkeros. - Betelepítették azok azóta talán az egész vármegyét, és maguk is kapálják meg az egészet. Mikor még én ott voltam, az öreg is élt. Az volt csak a figura, még most is rám jönnek a nevetőgörcsök, ha rá gondolok. Hogy im átvette a megyét, mert örökös főispánná is lett, az volt csak az igazi komédia, mikor az első megyegyűlést tartották. Valami nagy nehezen összeszedtek vagy negyvenötven nemest, azt is mind armálistát. A vén Harruckern beült az elnöki székbe, a kammerdinerje mellé, mert azt tette meg főjegyzőnek. A karok és rendek, a régi visszazállingózott tisztviselők, megéljenezték az új főispánt, ki sehogy se tudta miképpen viselkedjék. Mert abból

az éljenzésből kilátszott az, hogy tréfából történik. Harruckern azt mondja a főjegyzőnek: »Mit csináljunk?« »Legjobb lesz, súgja a főnótárius, ha az auktoritás nevelésére föltesszük a kalpagjainkat.« Föl is tették, de ebből az lett, hogy a rendek és karok is sértődve összesúgtak, pedig ugyancsak vékony karok valának: »Micsoda szemtelenség az? Ha ők a fejükön tartják a kalapot, tegyük föl valamennyien.« S föl is tették. Mire a pék ijedten döfi hátba a főnótáriust: »Te Fridrik, mégis úgy látom én, hogy alighanem számár vagy te, énvelem együtt, ehhez a hivatalhoz, elhibáztuk fiam... vegyük le, de mindjárt a kalapjainkat«... S megint úgy tettek, ahogy beszéltek. A karok és rendek látván immár hajadonfővel a főispánt és főjegyzőt, azt súgja Plachy István a körülülőeknek: »Talán mi is levegyük?« De odaszól igali Nagy Gáspár, a legtekintélyesebb: »Sose fárassza magát kegyelmed, szebb is, igazságosabb is így!« S lőn, hogy az egész gyűlés úgy folyt le. Mindenkinek rajta volt fején a kalapja, csak a főispán és szolgálja ültek tisztességes módra földetlen fejjel. Azt hitték a jámborok, hogy annak így kell lenni.

Mácsiknak szemeiből a könny csordult ki a nevetéstől, s mire Pestig értek, már kész volt az alku, hogy de bizony a mulatságos kapitánynál lesz koszt a kis Gábor; nevelje úrnak, erősnek, bátornak és kötekedőnek, mert az az ő hivatása, hogy oszlop legyen... mindnyájuknak az oszlopa.

- Biz isten akár vissza is fordulhatnánk, Chalupka - szólt a nagy Mácsik, mikor Pestre érkeztek.

- Még nem. Még a professzorok közt kell szétnézniem.

Másnap el lett igazítva az is. Sőt még egy pár híres ügyvédnél is megfordultak konziliumot kérni. Mind azt állította, hogy kétes, meg lehet-e nyerni a békési jószágokat, hanem Csomaközy Lázárnak volt egy fiskális sógora, az volt a legnagyobb talentum valamennyi között, mert ki sem hallgatta jól a részleteket, máris odacsapott a tenyerével az íróasztalra: »Egész Bécs megrendül, ha én ezt a dolgot a kezembe veszem.«

- Ez a nekünk való ember! - gondolta Mácsik, s minden szavának édesdeden bólingatott.

Meg is állapodtak benne, hogy elhozzák neki a pört (elveszik a mostani fiskálistól, az otthonitól, mert az lusta és tehetetlen), hadd folytassa, s vigye ő, addig a nyolc-tíz esztendeig is, míg a gyerek elkészül, legalább el ne aludjon - ha előre nem mehet.

Végre harmadnapra összecsókkolták a család oszlopát, parulát váltottak Csomaközy Lázár urammal, s megígérvén neki, hogy minden esztendőben egyszer eljön Chalupka a fiút megnézni, és a pénzt is mindig elhozza, re bene gesta, hazaindulának.

Mácsik, mikor a legszélső pesti házakat is elhagyta a hajó, még egyszer visszanézett, s felsóhajtott:

- No, hát csak nevelkedjék az oszlopunk, akit ott hagytunk. A família dolgát eligazítottuk, - most már vagy tíz esztendeig ráérek. Most már eligazítom a község dolgát!

VIII. FEJEZET A PRIBOLYI ORSZÁGÚT

Istenem, de nagy urak voltunk mi valaha. Címerünk előtt meghajoltak az idegen népek, pedig mindent, de mindent elszedtünk a többi apró országok elől.

A legszebb, legjobb, legszelídebb asszony a mienk lett: ott volt a képe zászlóinkon, pénzeinken, s alá volt írva a neve, rangja: »Szűz Mária Magyarország Patrónája«.

Patrónus kellett mindenkinek, hozzátartozott ez akkor a magyar ember kommoditásához. Patrónusa volt a megyének, valami nagy úr a szeptemvirális táblán, a nemesi famíliáknak patrónusuk volt a megyénél, s egyszóval patrónusa volt minden egyes embernek (már akinek milyen jutott). Patrónus nélkül senki sem mehetett semmire.

Hiszen ott van rá a legkiáltóbb példa Bodonyban, mikor egy jobbágyról, Csiki Istvánról egyszerre kiderült, hogy ő voltaképpen nemes ember, ijedten futott a megyére könyörögni: ne publikálják a nemeslevelét, nem akar ő úr lenni, hogy aztán ne legyen, aki pártját fogja. Könnyebb neki így, ha minden ügyét-baját patrónusa igazítja el.

Ilyen patrónusa volt a falunak Barosné. Bizony megérdemli az a derék asszony, hogy holta napjáig kezét csókoljon neki minden pribolyi ember. Mert az nem tesz semmit, hogy csak asszony. Sőt ez a szerencse. Hiszen minden az asszonyoktól függ, minden, ami történik, az ő selyem hajszálaikkal van összekötve, politikusok észjárását ők finomítják görbére, katonák kardját az ő pillantásuk élesíti, ők csinálják a történelmet, a békét és háborúságot.

Ne lett volna csak Barosné olyan amilyen, még ma se volna meg Pribolynak a pompás országútja!

No, egy országút nagy dolog is! - gondolja magában fitymálva az, aki nem járatos a dologban. Még tán azt is elhinné, hogy az csak úgy magától támad, sok-sok esztendőn át pallósimára kitapossák a rajta járó szekerek, hogy sokkal többet ér egy országútnál egy pompásan kiszabott ruhaderék, s nagyobb virtus is megcsinálni.

Hanem a pribolyiak másképp vélekednek, ha ma már végigtekintenek kevélyen az izmos kavicsos töltésen, mely úgy fut végig szép vonalban a mocsáros határon, karfákkal beszegve, hidakkal kimódolva, mint egy kidudorodó paszománt. Nem térfa dolog, hogy azt így megcsináltatta nekik a tekintetes vármegye.

Mert úgy kell ám venni, hogy a pribolyi határt minden esztendőben elöntötte őszkor a víz, s ezzel történetünk idejében el volt zárva a világtól az egész falu a jövő nyárig. Ember oda nem juthatott be, sem onnan ki, csak a madár röpkülhetett át Bodonytól Pribolyig a fertelmes sártenget, ha ugyan érdemesnek tartotta volna arra szállodogálni.

Az őszi esőzések előtt a pribolyi emberek sorba járták rokonaikat a vidéken, s érzékenyen elbúcsúznak azoktól, mert nem tudhatni, látják-e még egymást valaha? Ki az ördög éljen meg tavaszig bizonyosra? Pedig bizony nem érdemes meghalni, mert ide ugyan nem jön az embernek a temetésére senki, hogy elsirassa, még halálhíre sem szivárog szét, legfeljebb majd késő tavasszal hámozzák ki a sorsát az érdeklődők, ha az út járható lesz. (Ott van élő példa rá a szegény megboldogult Rékyné.) A pribolyi ember beszerezte magának az egész télre való szükségleteit, dohányban, sóban, s egy játék-kártyában (egyéb cikkekre még akkor nem volt szüksége a nemes embernek), megcsinálta a testamentumot, s engedte magát bezáratni egy félesztendőre a mostoha elementumok által.

Folyamodtak, egyre folyamodtak a vármegyéhez, csináltassa meg nekik az utat, de hiába, nem volt szegényeknek semmi patrónusuk ott a hatalmasok közt. Vicispán, főszolgabíró mind rossz szemmel nézték a pribolyi kurta nemeseket, mert mindig sok galyibát csináltak nekik a restóriációkon, pedig istenem, de szépen fundálta ki a kántor (kivált mikor még a híres Hanulay élt) az instanciáikat, gyönyörűség elolvasni, de csak az volt örökké az indorsata, hogy a vármegye ez idő szerint nem tehet Priboly helységeért semmit, hiszen úgylis elég jó termésük volt, üljenek veszteg a falujokban a télen át. Minek mászkálnának ide s tova?

Egyszer azonban fogta magát az anyatermészet, s elverte tavasszal a vetéseiket jéggel (hát az ugyan mért haragudott a pribolyiakra?) úgylis igazán a fuvarozásra volt utalva a föld népe.

Odajárultak ismét a vicispán színe elé könyörögni, hogy ha még most sem csináltat nekik utat, bizony-bizony nem fognak tudni megélni télen.

A tekintetes úr éppen haragos volt, s rájuk rivallt nagy kegyetlenül.

- Hát ki akarja, hogy megéljete? Kinek kellett ti a világon? Vesszettek ott valamennyien!

No, erre aztán nem volt más mód, mint egyenesen Budára menni deputációba a fenséges nádorispánhoz. Az még a vármegyének is parancsol, - ha igaz!

Hanem biz az nem volt igaz. Nem parancsolt annak senki. A palatinus hímezett-hámozott, mondott is valamit meg nem is, biztatta őket, hogy így, hogy úgy, majd utánanéző - de sohase történt semmi.

Végre is Mácsik vette kezébe a dolgot, mihelyt hazakerült Pestről - mivelhogy ebben az időben adta elő magát az az eset, a Harkány Borbála asszonyom kertjében oly nagyra nőtt meg egy rozsmaring virág, beillett volna még fűzfának is.

Mikor a híres Mácsik meglátta a csodavirágot, megcsóválta a fejét s így szólt:

- Vigyük el, emberek, ezt a bolondos növényt a palatinusnak. Úgylis olyan veszett nagy ablakok vannak a házában. Mind megállnak arra a budai legények, ha kiteszi a palatinus-kisasszonyka.

Helyes lesz. Hiába no, mégiscsak okos ez a Mácsik. De most már ebbe a deputációba nem lehetett beválasztani se a körteképű Laczkó Pált, se a zsíros hajú Ujlaki Gábort, de még kevésbé a pocakos Piry Barnabást, hanem lányok és menyecskék vigyék a pribolyi rozsmaring virágot a budai rezidenciába.

Nosza, meg is választották még aznap magát a szép Harkány Borbálát (hiszen csak az kellene még, hogy ő kimaradjon), bejutott a szőke Kartal Pirooska is, Nagy Judit azonképpen, neki van a legúrjobb tartása, leghamisabb mosolya ellenben Cselényi Klárának (s ki tudja mire jó az?) - hanem mégis csúfság ám a falura, hogy Szudy Erzsit meg Bodony községtől kérték kölcsön -, mintha bizony nem lenne elég szép vászonceléd odahaza is. Jaj, csak megtudná az a palatinus ezt a gyalázatos csalást. De ha esze van, rájön, mert az ábrázata is egészen más, mint a pribolyi fehérszép!

Az óriási rozsmaringot szépen kiásták a földből, betették egy diófából készült politúros vederbe (a kékkői asztalos csinálta nekik remekbe), az asszony népnek pedig a helység kasszájából szabattak piros pruszlikokat (beh csak szépen is varrta meg a bodonyi kecske), a nagy cifraságnak virágos kék szoknya volt a folytatása, piros szattyáncsizma a bevégezése.

Mikor megvolt minden, föltették a vedret négylovas szekérre, s úgy indultak el a pribolyi híres menyecskék, lányok. Volt is bámulójuk, amerre mentek útközben. No, ha még most se lesz meg az az országút: akkor aztán igazán nincsen a világon ékesszólás.

Jól volt az kieszelve. A nádor nyájasan fogadta az asszonydeputációt. Mosolygott, mikor előadták az út-ügyet, megsimogatta Szudy Erzsi fejét, s megígérte, hogy még e nyáron egy körutat tesz, s akkor útba ejti vidéküket... legyenek mindenben jó reménnyel.

Elég is volt ez a pribolyiaknak egyszerre! Micsoda? Maga a palatinus jön el Budáról? No, emberek, még ez se történt. S ha igazán eljön, az ő kedvükért jön. Hátrább az agarakkal Bodony, Gály, Kiskér és Zobola! Most már ők vannak felül! Mert ha a nádor eljön, tán még donációkat és új címereket is osztogat majd a pribolyi nemesek között!

S ez egyszer csakugyan igaz lett az aranyos ígéret. József nádor útrakelt, s megállott Bodonyban is, a szép Baros Anna kastélyába szállván. Nem is lehetett vón' jobb helye, ha ad valamit a szép asszony főztjére, s ki ne adna arra?

A szép özvegy nagyra volt vele, hogy egy egész napot tölt nála a nádor. Pedig nem volt nehéz így kicsinálni. Hiszen a vármegye urai állították össze a nádor utazási programját, s azok dehogy hagyták volna ki a bodonyi kastély asszonyát, mikor mindnyájan neki udvaroltak.

Nagy volt a pompa és fény, bandérium, mozsárdurrogás, amint ez már szokás minálunk; a szép asszony, nemzeti és nagyságos Baros Anna künn az udvaron fogadta mélyen meghajolva a fenséges urat. Fehér ruhát viselt, arannyal hímzettet, meggyszín bársonymentét, tündöklő főköttöt. Bizony odahaza se lát annál szebbet a palatinus!

Dehát ez mind nem tartozik reánk; a főbenjáró dolog az, hogy a vicispán és a többi megyei urak (hordta volna el őket onnan a köszvény) mindig ott ólalkodtak a fenség körül, s mindenben kapacitáltak. Lőn tehát, hogy a pribolyi deputációt, mely az országutat sürgette, kegyesen fogadta ugyan, de megtagadta a kérésüket.

- Lehetetlen dolgot kívántok, fiaim - mondá a bevezett ékes dikció után, melyet tisztelendő Cselkó János tartott. - A vármegyének nincs erre pénze. Én nem tehetek semmit.

Ekkor előlépett a nagy Mácsik:

- De hiszen megígérte fenséged az asszonyoknak.

A nádor zavarba jött, de nem tett rá kellemetlen benyomást a merész föllépés. Csak hátrált egy lépést.

- Az út dolgában semmit sem tehetek - a vármegyének nincsen pénze -, talán valami egyebet kérhetnének tőlem szegény emberek?

A pribolyiak összenéztek; tisztelendő Cselkó János uram egyet köhintett, s eközben eszébe jutott, mit kell kérnie.

- Ha meg lehetne tenni, fenség, hogy Esztergom városa négy napos járóföld legyen Pribolytól.

- Hiszen annyi sincs - mondá a nádor mosolyogva a különös kérésén. - Ám legyen tehát...

Az alispán elkezdte erre magyarázni: a dolog tulajdonképpen úgy áll, tisztelendő Cselkó János uram csak adminisztrátor a helységben, az igazi pap valami rossz fát tett a tűzre, minélfogva megidéztek a szentszék elé, s ott el fogják mozdítani - ha majd odaér. Csakhogy oda nem ér, mert már két esztendő óta utazik Esztergom felé, az állomásokról különféle leveleket küldözgetvén Esztergomba, hogy betegen fekszen, de már útban van, hogy ez vagy az akadály merült fel, - s az alatt persze mindig ő húzza a parókia jövedelmét, míg tisztelendő Cselkó uram nyomorog a hívek között.

Szerencsére a nádor nem hallgatott oda, mert Mácsik uram, kit dühbe hozott, hogy a pap a saját zsákját tömi, pedig a községre illenék gondolnia, ingerülten rántotta el onnan a szent férfiút, mit észrevett a nádor, s nyájasan kérde Mácsiktól: »Hát még mit kívántok tőlem, édes fiam?« Nyilván tetszett neki a pribolyiak naivsága.

- Az a kérésünk vagyon instálom...

- Adjátok elő gyermekeim, s ha lehetséges, meg fog történni.

Mácsik György jámbor arcot vágott, s egész a váll-lapockái közé húzta fejét.

- Fenséges palatinus uram! Kegyeskedjék elrendelni, hogy Barosné nagyasszonyom ezentúl Pribolyon tartozzék lakni.

- Nem értelek. Ismételd még egyszer - nógatá a jó nádor szelíd, kissé rekedt hangján.

- A nagyasszonynak van egy ócska kastélya Pribolyon; az kívánjuk, fenséges uram, hogy abban kelljen laknia.

József most sem látszott felfogni a dolgot, azt hitte, hogy a szóló rosszul fejezi ki magát latinul, s apró kék szemeit a szép háziasszonyra függeszté, mintha attól várná, hogy magyarázza meg neki németül.

Annak pedig ott a magyarázat az arcán, egy tündöklő mosoly volt az egész arc. Jól esett neki a kívánság. Ő értette, de el nem mondhatta.

- Nehogy miattam kelljen fenségednek megtagadni valamit - mondá kedvesen meghajolva -, ám legyen meg, átmegyek lakni Pribolyra.

A pribolyiaknak pedig nem is kellett több. - A szép Barosné hozzájuk hurcolkodott még akkor nyáron, s nem kell megijedni, a gyept az udvarát hogy fölverte volna - rá néhány hétre nyomban építeni kezdték a töltést, pedig senki sem kérte, senki sem járt utána.

A tekintetes alispán úr maga hozakodott elő vele az őszi gyűléseken, hogy ez az út most a legfontosabb közérdek, - no, meg éppen van egy kis fölösleges pénze most a megyének.

...Bizony azt az utat két szép fekete szem édes nézése csinálta.

IX. FEJEZET BIRIKE MEGNŐTT

Egy szép asszony nézése, no, meg a Mácsik bölcsessége, mert adjuk meg, akit mi illet. Élő érdeme lesz idők végeztéig az az út!

Hanem meg is szenvedte a nemzeti asszonytól.

Mácsiknét bántotta az, hogy most már nem ő lesz az első asszony a faluban. Eddig minden toron, minden keresztelőn ő ült a legfelül. Ha nyulat lőtt valaki a határban, vagy ha királygombát talált a kis hegyen, ő neki hozta el. Az első fűrt szőlőt, a legkorábban ért kukoricacsövet köteles adóul juttatták asztalára a falusiak.

S az most már mind másképp lesz - ha Barosné ideköltözik.

Nem, százszor nem! Ebbe ő bele nem egyezik sohasem. Ő nem szí egy levegőt azzal az úri dámával! Ő elköltözik innen! Adjon neki Mácsik tartáspénzt!

Meg is tette a nemzeti asszony, amit ígért, elköltözött éppen aznap, mikor a Barosné társzekerei hozták a cifra bársonyos bútorokat; elköltözött, de nem kellett neki tartáspénz - hanem csak temetési költség.

Már régen gyöngékedett, de a mellbetegséggel ki lehet húzni hatvan esztendeig is. Gondolták, megsegíti a pemete, bojtorján, de az sem használt neki. Hátha talán mégis hallgatni kellett volna a doktorra, ki váltig enyhébb levegőre küldözte?... Mármost itt a csapás az egész famíliára! Mert úgy kell venni, hogy Mácsik ezzel egészen elszakadt a Laczkóktól.

- Bizony sírhatnak kegyelmek - papolta Toldy uram a temetésen egybegyűlt családbelieknek - , mert itt kaparják be most a föld alá a kegyelmek címerét.

Megszúrta a Filcsik anyósát, Huszárnét ez a szó, s mikor hazafelé mentek, visszaöklelte Toldy uramat.

- Kegyelmed is inkább a saját címerére ügyelne, meg a Piry uraméra.

De már erre a célzásra elhagyta a szelídebb erkölcsét.

- Kegyelmed pedig, Huszárné asszonyom, ne beszéljen a címerekről, mert az asszony ura után számít. Az meg tudvalevő, hogy a ked férjének az ármálisát elfelejtették aláírni a királyok.

- Ha nem volt is nemes ember, úr volt az azért - pattant fel az élemedett asszonyság megállva az út közepén, s fekete kendőjéből kibontá az imádságos könyvet olyan mozdulatokkal, mintha azt menten a Toldy fejéhez akarná paskolni.

- Látom - vagdalkozék ez csúfondárosan -, mekkora domíniumokban terpeszkednek a leányai.

- Terpeszkednek igenis, mert tehetik a férjeik - hánykolódott szül. Laczkó Zsófia, e néven az idősebb.

- Ej haj! Hát ugyan miféle potentátok?

- A maguk emberségéből élnek, punktum. Az egyik csizmadia passzióbul... igenis passzióbul, a másik meg tengerész Szegeden, hallja az úr... Tisztességes hivatala van annak mind a kettőnek, hallja az úr... Nem ültek azok bent a vármegyeházán a hűvösön kétszer is, mint az úr. Most öt esztendeje is bent ült az úr, egész nyáron.

Elhalványodék erre Toldy, de mégis hetykén kiáltotta vissza, a mellét verve:

- Nemes ember vagyok, - akkor ülök, amikor nekem tetszik!

Ki tudja, mi támad, ha a rikácsolásra oda nem sereglenek a gyászoló gyülekezetből néhányan lecsillapítani a kitört viszályt.

- Illik is ez? Ilyen fekete napon! Nem szégyenlik kegyelmetek? Ugyan, ugyan! Mindjárt erre fog jönni a »nemzetes« is.

Az t. i. Mácsik volt, ki méltósággal, némán viselte gyászát, még a sírnál sem ejtett ki egyetlen panaszszót. A Laczkók sírtak keservesen, és Chalupka is zokogott, mintha csak a hatalmas ember adta volna ki rendeletben: »te sírj helyettem, Chalupka, mert nekem magamnak derogál.«

De meg is tette Chalupka.

Úgy odaborult a koporsóra, mikor leeresztették, hogy kalapja lefordulván fejről, alágurult a sírverembe. Keserűségében még észre sem vette. Bekaparták biz azt, - ott fog elporladni a nemzetes asszony csontjaival. Pedig korai neki a sír. Szegény kalap! Még csak huszonnégy éves vala.

Mácsik lassú léptekkel ment hazafelé Baros Anna és Birike között. Utánuk, előttük nagy csoportok kullogtak különböző megjegyzésekkel.

- Nyugodjék békével Békés - elméskedék Dúcz nótárius. - Requiescat in pace!

- Ki tudja, hátha viszi a pöرت tovább is?

- De mikor egy csöpp érdeke sincs már benne.

- Vajon megházasodik-e még?

- Hogyne, hiszen fiatal ember. Most Szent-Mihálykor múlt harminckilenc.

- Nem bolond, hogy megint igába hajtsa a fejét.

- Neki aranyjárom. Kap ő még patyolat arcú hajadont is, gazdagot, szelídet, szépet...

Barosné azonképp váltig vigasztalta útközben.

- Isten rendelése volt, bele kell nyugodni.

- Tudom, tekintetes asszonyom - szólt keserűen -, az ő rendelése igaz, csak azt az egyet restellem, minek kötekedik velem? Hát teszek én valamit ellene?

Arca elborult egy pillanatra, csend volt, csak az újdonatúj csizmája csikorgott a homokos úton.

- Mármost bizony üres lesz otthon a ház és szomorú - folytatta az úrnő. - Ne adja át magát az emésztő gondolatoknak.

- Én csak arról gondolkodom, amiről akarok - felelt kevélyen, megvető kézmozdulattal. A kalapjáról hosszan lecsüngő fátyol ott táncolt a váll-lapockái közt.

- No, ne legyen olyan konok. A maga szíve sem kő. Csak jöjjön el hozzánk ebédre és vacsorára egy ideig. Holnap már rendben leszünk, a gyámleánya bemutatja, hogy tud főzni.

- Mit? Már főzni tud az a gyerek? - Mácsik csak most nézte meg jobban Birikét. Hiszen nagy lány már az! Mikor nőtt meg ez így? De milyen szép, mint a fiók zerge!

S amint nézte, nézte, melegség futott át az erein. Igaz, igaz, itt van még ez a leány! Meg az a fiú ott...

Hanem ekkor megint elszorult a szíve. Nem tudta még gondolatait rendezni, de már érezte, hogy hol fáj. Az a kapocs tört el éppen, az a kapocs, mely hozzá fűzte.

Másnap csakugyan a kastélyba ment ebédre. A tekintetes asszony magát Birikét küldte érte, s annak olyan édes lány szava volt, mint az oltári csengettyűnek. Hallott olyat Mácsik valamikor régen, mikor még mint fiú ministrált a templomban.

Nem lehetett el nem mennie, ha Birike hívta. Azután is ott volt majd mindennap egész télen. Megszokta lassan a környezetet. A szép Baros Anna tudott bánni vele, mert tetszett neki az ereje, a durvasága és észjárása. »Olyan ez a Mácsik - mondogatta -, mintha borostyánágot oltanának a tölgybe.«

Mácsik meg őt kedvelte meg, de csak úgy, mint a medve az állatszeliidítőt. Sokszor harapta meg szavaival. Baros Anna visszacsipkedte, de az csak olyan volt neki, mintha csiklandoznák.

Így lett belőle udvari ember. Pedig eleven udvar volt a Baros Annáé, talán nagyon is eleven. Állt biz ott a színben néha négy hintó is. A vármegyét Pribolyról igazgatták az urak. Staféták innen jártak, s itten keresték az alispánt, meg a főbíró. A szép asszony maga is részt vett a közügyekben. Olyan volt őneki a téns vármegye, mint egy virágpad, melyet ő gondozgat, gyomlálgat; ha az egyik növény nem tetszik benne, kitépi, elhajítja, mást ültet el helyette.

Beleszólt ő maga abba is, ki megy a pozsonyi diétára. Benne van a keze még abban is, hogy a főispán megbukott. Sok finom szálát sző, minden új hálóhoz. Szebb ez, mulatságosabb ez, mint selyemkendőket hímezni.

A csillogó léggör, a fényes nevű megyei urak, akik parolát fogtak Mácsikkal s »barátom uramnak« neveztek, jól hatott a hiú kényes nemesre - de nem vette le a lábáról. Tartotta magát erősen.

Egyszer az asztalnál felköszöntötte Csáthy Pál, a vicanotárius, ezeket mondván:

»Az isten éltesse nemes, nemzeti és vitéz Mácsik György uramat, aki ugyan se nem viceispány, se nem visel előkelő hivatalokat, hanem csak azért nem, mert a búzából is, mikor vékába öntik, véletlenül van felül némely szem, s véletlenül van alul némely szem«.

A megtisztelt behunyta szemét gyönyörködésében, de mintegy belső ösztönből nyersen odavágta mindjárt:

- Úgy van, domine spectabilis, de ha a molnár jön, s felkavarja a búzát, a felül levő szemek alulra fordulnak.

Mire az alispán odahajolt Baros Anna füléhez, s azt súgta:

- Még mindig ott motoszkál a Laczkó-gyerek a fejében.

Visszasúgta hamiskásan Baros Anna:

- Növekszik már az a gally, amelyen fennakad.

Hallotta a főbíró, s mert ő is be volt avatva, nem állhatta meg kérdés nélkül:

- De hát vetett-e már rügyöt?

A szép asszony rádobta pajkosan az asztalkendőjét.

- Nem a maga dolga az - minek olyan kíváncsi?

- Ha vetett-e rügyöt - udvariaskodék az alispán. - Ahol ilyen puha kéz öntözget, ott tán lombot sem hajt a gally, hanem mindjárt virágot.

A megyei urakat komolyan nyugtalanította a Mácsik hatalma, a száznál több voks egy kézben. A restoráció veszedelmesen közeledett. Nincs itt más mód, csak vagy összeölelkezni vele, vagy tehetetlenné tenni.

De ebből a két »vagy«-ból könnyű a választás. Mert a Mácsik keze akkor is szorít, ha ölel, a megbarátkozás csak ideig való lehetne, míg az ő »alispánjelöltjük« előkerül, pedig az ezután jövő tisztújításra már elibünk állhat, ha nem vigyázunk... Úgy, úgy, hiába nevetnek az urak! Hiszen a serét is csak hitvány ólomdarabka, de ha lőnek vele, mégis sebesebben röpül a madárnál: sőt le is teríti, ha jól eltalálja...

Nem megy ez másképp, össze kell törni a Laczkó-ligát, mint a mákot a mozsárban. El kell tőlük venni Mácsikot, s mint mikor a méhrajból agyonütik az anyaméhet, sose lesz abból egy kaptár!

Úgyis léhaság, eszeveszettség az egész terv, de arra elég jó, hogy fel lehet vele fordítani a vármegyét.

Tavasszal, mihelyt a vizek engedték, nagy mulatsága lőn Mácsiknak. Hozzáfogtak az országút építéséhez, kezdtek leverni az egész vonalon a cölöpöket, száz meg száz talyicska mozgott, a bodonyi és pribolyi szekeresek a kavicsot hordták az árok ágyából, a gyalogosok sáncot ástak, a lesti, tiszovniki tótok lejöttek kubikolni, s ott hálván a Barosné udvarán, annak a tulipán-hagymáit, melyeket az alispán hozatott neki méregdrágán Hollandiából, összemélték, s közönséges hagyma gyanánt ették meg kenyérrel. De úgy kell Barosnének, minek teszi ki az ilyen drága hagymát az ablakba?

Mácsik szenvedéllyel gibickedett az útcsinálásnál, minden idejét a munka nézegetésében töltötte, mintha neki építenének valamit, s ebben a nagy érdeklődésben egészen szétoszlott a búbánata.

Egyszer lefújta fejről kalapját a szél, s amint a kalap gurult, lecsúszott róla a fekete fátyol. Mácsik észre sem vette sokáig. Egy falusi leány megtalálta a mezőn, s utánahozta. »Ezt a nemzeti uram vesztette el.« Mácsik megnézte a fátyolt: - Minek az? - monda és elhajította.

Kezdte megszokni ezt a kietlen özvegyi életet, a kihűlt tűzhelyt odahaza, az úri fényt a kastélyban, az asszony incselkedését, a lányka naiv kedvességét. Minden egyebet elhanyagolt. Chalupka vitte a mezőgazdaságot, a békési ügy is pihent. A Laczkó-familia közt mindenféle rémhírek jártak. »Mácsik nem törődik semmivel, elhagy bennünket«, s családi gyűlés összehívását sürgették. Ahhoz se volt nagy kedve, legalább halogatta minduntalan. »Úgy, úgy, csinálni kell valamit« - ezek voltak a szavai -, de azért semmit se csinált.

Ez a se hideg, se meleg elszóródása egész nyárig tartott, mikor egyszer csak híre terjedt, hogy Barosné elutazik fürdőre. Kellemetlen hír volt, leverte Mácsikot. Olyan kedvetlenül búsan járt-kelt, mint akivel valami nagy szerencsétlenség történik. S ahányszor együtt volt a két hölgygel, sohasem merte előhozni ezt az elutazást; ha célzás történt rá, ő maga legott rávetett földőnek valami új témát. Ebből látszott, milyen kínos neki.

Egy este, mikor az ambituson ültek, mégis előhozta Birike.

- Igaz, hogy is lesz az majd, ha a néni elutazik?

Mácsik úgy érezte, mintha vasabroncsok szakadtak volna szét benne, melyek eddig összeszorítva tartották szívét, olyan könnyű lett, mint egy gyermek, a levegő, melyet beszítt, illatos friss volt, hús áramlat, mely a kert felől megcsapta, mintha delejes puha kéz cirógná.

Tudta már, ki marad, kinek kell maradni, s ki mehet; elébe hozta az az egy szó, mint az érett gyümölcsöt - a saját lelkét.

Barosné leszakított egy piros virágot a leanderbokrokról, s azt morzsolgatta a kezei közt.

- Hát úgy lesz, kedveském, ahogy illik a jó gyermekhez, vezetni fogod azalatt a Mácsik bácsi háztartását.

Se Birike nem szólt, se Mácsik nem szólt. Hallgattak mind a ketten. Biri valami ujjast hímzett, Mácsik pedig egy ott röpködő cserebogarat fogdosott igyekezettel, mintha az lenne a rendeltetése. Bizony isten, olyan nevetséges volt az a nagy ember, hogy ki sem lehet mondani.

És ebben a kínos zavarban minden beszélt. Az élettelen tárgyak megelevenedtek, az apró kavicsok vígan csörögtek a baromfiak lába alatt, suttogtak a fák köröskörül, és a madarak énekeltek.

Hiszen úgy lehetett ez tegnap is -, de Mácsik csak ma hallotta. Töprengedett is rajta: hol lehetek ugyan ezek a madarak idáig?

Akárhol voltak is, most már itt maradtak, Biri ezüst csengő hangját tanulgatták. Mácsik sokszor hallotta őket e naptól kezdve otthon is az ősi szilvásban; ha Biri elhallgatott, ők csicseregtek; ha Biri beszélt, ők hallgattak.

Mert hát majd elfelejtettem mondani, úgy lett, amint Barosné kicirkalmazta. Biri a gyámapja háztartását jött vezetni, hadd szokják ott önállóságra, jó oskola fiatal leánynak.

Füstölgött megint a Mácsik-kémény. Nem is szürke volt tán a füstje, de violaszínű. Biri kis fehér kötényén vígan csörömpöltek a gazdasszonyi kulcsok: nem is volt az csörömpölés, de zene. Olyan helyrevaló kis háziasszony lett, hogy csupa öröm ránézni.

Hanem a pletyka savanyú arcot vágott hozzá. Ami nem megy, nem megy, fiatal lánykát özvegy ember kényére bízni nem illendő és nem tisztességes, ha mindjárt gyámja is. Mert ki tudja, mi lakik az emberekben? Azaz, hogy mindenki tudja, miszerint gonosz indulat lakozik bennök, ha kicsinyek vagy nagyok, ha szelídek vagy szenvedélyesek. Hiszen a Priboly folyócska se Duna, de az is megárad néha, s felnyúl a virágért, amely a partján nő, hogy azt elsodorja... De hát még a Duna?...

Tudnivaló azonban, hogy Barosné miért igyekezik a leány vesztére? Le akarja rázni, mert teher neki. Miért nem viszi magával a fürdőbe? Mert szebb nálánál. És mert - úgy beszélnek a csintalan nyelvek - olyan életet viszen ő ott, amihez fölösleges a tanú.

De már ezt nem szabad elhinni, csak az irigykedés mártja meszelőjét ily maró festékbe.

Az lesz az egészben, gyereknek nézik még mindketten a lánykát, s pedig már nem gyerek. Nem lett nagyon magas, de ki volt fejlődve tökéletesen. Termete szép arányos, de nem ártott volna, ha csípőkben egy kicsit erőteljesebb. Az álla rendetlenül előrenyúlt, a homloka is magasabb lehetne. Haja pedig csak színre vala kellemes a szemnek, de tapintása valóságos drót, és mégis a szemek szelíd nézése és az egész alakban, arcban az összhang ellenállhatatlanná tette.

Úgy bánt vele Mácsik, mint a gyerekekkel. Gyakran odahívta magához és megsimogatta barackvirágszín arcát, szőke erős haját, mely úgy szurkálta, égette, mint a virágtövis.

Az alsó ajka bal részén egy kis szemölcs volt. Fölségesen illett neki az is.

Meg nem állhatta egyszer Mácsik, megcsípte pajkosan a kis szemölcsöt. (Ej, ej, hogy még az ilyen ember is mibe nem ereszkedik bele?).

Birike durcásan sikított.

- Jaj, le ne tépje, mert mindjárt meghalok.

És azután olyan csodálatosan nézett rá, de olyan csodálatosan, hogy a nagy ember összerezsent. Arcát, homlokát a vér öntötte el.

Felkelt, elsietett, behúzta magát a méhesbe, ment a medve a barlangjába, s ki nem jött onnét estig. Restellte a dolgot.

A méhek döngve hordták csápjaikon a virágok sárga selymét, édességét. Ebben a halk altató zümmögésben sok eszébe jutott. Nézte a felhőket, olyan az az egyik ott, mint a menyasszonyi fátyol, nézte a pribolyi kis erdőt: nyár végén változik arannyá valamennyi lombja... Majd a tarlókra tévedt a szeme; szegény kis csonka szalmácskák!

S akárhova nézett, mindenütt talált valamit felírva, ami neki szólt, amit nem tudott elolvasni, de amit mégis megértett.

A méhes előtt néhány verbéna és rezeda volt elültetve a méhek számára. Merthogy ne kelljen messze röpködniök a lustábbaknak.

Maga Mácsik nem szenvedhette a virágokat, s örökös perben állt a megboldogulttal, kinek minden hivalkodó plántáját eltaposta azzal az indoklással, hogy kellemetlen büzücs van, kár a föld erejéért, amit kiszívna... Hanem a méhek miatt ezen az egy helyen megtűrte őket.

Most amint fel s alá járt köztük, egyszerre valami ellenállhatatlan vágyat érzett ezekhez a lenézett füvekhez barátságosan közeledni. Azok is szívesen, biztatón mosolyogtak rá.

Lehajolt mintegy öntudatlanul, leszakított egy rezedaszálat.

Orrához vitte és megszagolta.

Kukrrú! Búgtak közbe a szomszéd kert méhesében a plébános gerlicéi.

Kukrrú! Jaj akkor nekünk, ha az oroszlán vért szagol.

Kukrrú! Jaj akkor neki, ha virágot szagol.

Hiába cifráznám, csak kisül, hogy Mácsik beleszeretett a gyámleányába. Pedig tagadta maga előtt is, tagadta mindenki előtt, de nem ért semmit, kitört rajta, mint a láz, s minél erősebb valaki, annál erősebb a láza is.

Vak is észrevehette a hangján, mert a hangja megváltozott, süket észrevehette a szemein, mert fény gyúlt ki bennök, ha Biri jött, vagy ha csak ruhája suhogását hallotta, de bezzeg kialudt a fény, valahányszor Biri eltávozik, mintha láthatatlan szellem koppantóval oltogatná. Ha pedig megszólította, akkor annak az ónszín arcnak minden izma érző lett, minden izma a leánykának felelgetett.

Mire Barosné előkerült a fürdőből, már akkorra nemcsak az asszonyok, hanem a kis gyerekek is tudták Mácsik szerelmét. Volt mit beszélni a kutaknál, ahova kényes vödörkével jártak a menyecskék, leányok; az árokparton, ahol búzákat szárítottak és vásznakat fehérítettek; a malomzúgónál, hol egész raj asszony mosott bent a vízben, térdig felgyúrt szoknyákban: gyönyörűség lesni a pribolyi híres lábikrákat, melyeknek láttára egyszer megbolondult a mese szerint a lesti tót. De nem is nagyon mese az!

A nemes asszonyok ellenben sohasem kötöttek több harisnyát, mint ez időkben: Piry Barnabásnénál az alsó vég, Filcsik Istvánnénál a felső vég gyülekezett naponkint, s míg a kis vékony tük a pamutot ették, nekik is csak kellett valamin rágódnia.

...Ha Mácsik szereti, akkor el is veszi. De vajon mit mond majd hozzá Birike? Mit mondana? Hozzámegy. Nagy szerencse egy árvalányra.

»Ugyan, ugyan, hiszen csak tacskozó. Baba kell még annak, nem ember! Sok víz lefolyik addig az Ipolyon, mire ő meglátja a legutolsó szürke lovát«.

(Az a babona van, hogy amelyik hajdon háromszázhatvanöt szürke lovat lát az ablakon át, vigyázza meg, amely férfival legelsőbben fog kezét, akkor az lesz a háromszázhatvanhatodik szürke ló - vagy mi az ördögöt beszélék? - az lesz a hites ura.)

Megörült Barosné, hogy a vetés megnőtt, míg ő otthon sem volt. Úgy tetszett neki, Biri se idegen Mácsik iránt. Mert amint ismét visszament lakni a kastélyba, lehangoltabb, szórazottabb, álmodozóbb lett, mint azelőtt. Ha egyedül maradt, mindjárt valami dalba kezdett. (Gyanús, ha annyi a mondanivalója, hogy minduntalan kölcsön megy szavakért a dalokhoz.). S mindég egyedül akart maradni. A magány pedig nagy bujtogató a fiataloknál, csak az öregeknek tud lenni nyájas, hű barátja... De ha Mácsik jön estefelé (de milyen szépen van megfésülve, kikenekedve rendesen!) akkor egyszerre olyan fürge, virgonc, mint a karika, s kigyúlt az arca, mint a fáklya.

Jó Baros Annának talán komolyabban kellett volna venni a leányka jövőjét, de őelőtte csak egy szempont lebegett: a szerep; örökké az a szerep, melyet a megyénél vitt, s ez, mint a délibáb, megfordítva mutogatott neki mindent.

Istennek tetsző dolog volt az, ha a félelmetes kurtanemes egy szőke női hajszállal úgy le lesz kötözve, hogy többé meg nem moccanhat. - Aztán, mikor nem tartozott az »összeboronálás« a legmagasabb női kedvtelések közé? S minél lehetetlenebb a feladat, annál ingerlőbb. Hiszen a vadkomló is megteszi, hogy a legnagyobb fát szépen összefonja a növendék fával...

Mácsik gondolni se merte, hogy egyszer, hogy valaha... Ej, lehetetlen az! Már a gondolatjára is elvörösödött. Magánál ugyan nemigen tartott többre a világon senkit, de Birike nem e világból való volt neki, hanem egy szent, akihez szemét fölemelni istentagadó vakmerőség.

Ha rágondolt, egyszerre megnedvesült a szeme. Mi ez, mi? - dűnnyögé s letörülte. Az ördög nyála! Oh jaj! ha valaki megtudja, észreveszi ezeket a nevetséges érzelmeket. Kivált ha Barosné? Az a gúny az ajkán, a fitymáló rángás szép fitos orra körül, meg fogja ölni okvetetlen. Soha, soha. Ennek nem szabad megesni.

Dühösen toppantott lábával, s úgy nézett szét maga körül, mint egy megriadt gonosztevő. A föld alá süllyed szégyenletében, ha megtudják. De nem! A nagy erejű Mácsik lelkének belseje kilenc lakattal van elcsukva a világ előtt.

Pedig dehogy volt elcsukva kilenc lakattal, egy átlátszó vékony fátyollal volt csak beterítve könnyedén.

Hát egy nap az történt, hogy a Baros Anna pajkos keze odaért a fátyolhoz s lebbentgetni kezdte, hanem persze ravasz kerülgetéssel.

- Nos, hogy van a gyerek, Mácsik uram? Azt beszéli Chalupka, hogy jó eszű. Most már a maga szárnyán is úrrá válik.

- Kénytelen vele! Azzá tesszük - felelte Mácsik meggyőződéssel. (Mindég a saját erejét érezte legelőbb.).

- Mi? Hát tovább csinálják a Laczkók? Bizony nagy bolondot tesznek, mert ha gazdaggá nem teszik, pedig nem tehetik, hát akkor bizony nem lesz hatalmas.

Barosné csak azt akarta kiugratni Mácsikból, lemondott-e már róla? Az sértődve vágott vissza szokásos hányavetiségével:

- Hogy gazdaggá tegyem, ahhoz én nem értek, tekintetes asszonyom. Hanem ami a külső erejét illeti, azt úgy megadom, hogy a főispán is kondukat sanitatit kiált neki, ha eltalálja magát prüszszenteni.

- Ejnye, ejnye Mácsik! Hiszen ha meggondoljuk, magának már semmi köze a Laczkókhoz.

- Persze - sóhajtott fel lehangoltan -, de magamra vállaltam.

- Úgy? Akkor hát el se mondom, mi forog a fejemben. Ne vonogassa a vállát, hiába vonogatja. Mármost azért is elmondom. Magának meg kellene házasodnia...

- Magam is gondoltam már erre - szólt Mácsik közömbösen... - Előbb-utóbb is, meg kell tenni.

- Természetesen - vágott közbe örvendezve az úrnő - a gazdaság is oszlik-foszlik, aztán nem megy az így, minden embernek kell, hogy legyen valakije, aki a herbateáját megfőzze.

Mácsik a fejével bólintott.

- Én már a nevét is tudom annak a valakinek. Szép is, jó is, és a vagyonkája sem bolondság.

Mácsik mereven nézett rá, de minden gyanú nélkül.

- Nem kell valami nagyon messze menni.

A szép asszony apró fehér fogai ingerlően kitündöklöttek csukódó-nyitódó bíborszín rámájuk alul.

- No, nézze meg az ember, úgy tesz, mintha nem tudná. De nagy ravasz maga, de nagy ravasz. Hiába rázza a fejét, rázhatja... tudom már. Kinyissam-e az ajtót, mi? Mert éppen itt van a szomszéd szobában.

- Kicsoda? - hebegé Mácsik halálra vált arccal.

- Hát a leendő felesége, Birike.

A nagy ember összerázkódott.

- Az enyim? - hörgé tétova tekintettel, mialatt minden vére a halántékaihoz gyűlt. - Nem lehet az!

- Hogyne lehetne? - nevetett fel Barosné. - Talán hogy fiatal magához? No, bizony. Hát Kacsaryné? Lánya lehetne a férjének, s mégis örökké nyalják-falják egymást. Magam is öreg emberhez mentem, csak azért, mert Baros-lány létemre legtöbbször néztem egy Barost. Ki pörkölhethet rám, hogy nem jó felesége voltam a megboldogultnak? De ne menjünk messze. Itt van teszem azt Piry Barnabásné, micsoda menyecske még, s az ura már hatvan esztendő. S még hozzá »édes csöppem«-nek szólítja az asszony. Egy hatvanesztendő csöpp! Az aggteleki barlangban a pokol tornácának lenne a legalja.

Bánta is Mácsik most az aggteleki barlangot meg a pokol tornácát, mikor a menny kezdett neki aláereszkedni. Az őszi napsugár tündöklő arany sávot szűrt be az ablakon, s azon a sávon apró angyalkák rózsákkal rakott kis talicskákat gurítottak maguk előtt.

- Hüüm... Ühüm - mosolyog csöndesen, édesdeden.

De Barosné rászegzett kérdő szeme leriasztotta a magasból.

- No, hát nem úgy van?

- Hiszen igaz, mind igaz - akadozék remegve az izgatottságtól. - És én megvallom, szeretném is, de... nem hiszem... lehetetlen az! Oh, ne is beszéljünk róla. Nagyon szeretném... csakhogy...

- Csakhogy?

- Minek? - hadarta tompa siket hangon. - Kár volt ezt velem tenni, tekintetes asszonyom.

Fölemelte kezeit, mintha átkozódni akarna:

- Tört volna el a lábam, mikor először ide tettem.

- No, ne legyen gyerek. Mi a baj, mondja meg? Hát illik ez a viselkedés egy Mácsik Györgyhöz?

- Nem - szólt hirtelen fejét önérzetesen felemelve. - Beszéljünk őszintén.

- Természetesen. A bátor ember a puskacsőbe is belekiált.

- Miképp gondolhatnám, hogy az a gyermek... hogy ő... mit is mondjak csak... hogy ő is akarja?

- Nem gondolom, mert tudom, hogy akarja.

Oh, ettől a »tudom« szótól mint homályosodtak el legott a szemei, hogy dőlt oda mámorosan a pohárszéknek, melyen csörömpölni kezdtek a porcellán tányérok és poharak, s milyen megdicsőülés ragyogott az arcán. Nem volt ez a nagyerejű Mácsik György most, hanem a mézeskalácsszíveken láthatni lefestve ilyen forma alakot, csakhogy rendesen a párjával.

...Iszen ki lehet könnyen pótolni, ami még hiányzik a képből.

Barosné előszólitotta Birit, be sem várva míg Mácsik összeszedi magát. Gyanútlanul futott be sárga pettyes karton ruhájában.

- Lányocskám, ne rágd most a kötényedet, hanem ide figyelj. (Birike eleresztette fogai közül a kötényét, s figyelmesen nézett a néniére.) Te már nagy leány vagy. (Biri lesütötte a fejét.) Mikor a lányok nagyok lesznek, férhez mennek, arra valók. (Biri elfordult és az ablakon át bámult ki a szénaboglyákra és a szalmakazlakra; úgy látszott, mintha egymás körül futkosnának a téres szérún.) Minden leányzónak megérkezik a szerencséje, kedveském, az egyiké előbb a másiké később. Vannak olyanok is, akiké egészen elmarad, mert vagy meg sem indul, vagy útközben esik valami baja. A tied korán érkezett meg, édes aranyom. Itt áll előttünk Mácsik úr...

Biri szeme előtt összefolyt a világ, s többé nem figyelt oda. Beszélhet már a szép asszony a falaknak. Mácsik sem hallgatta. A kínos csendben, mely mégis gyorsan nyelte az időt, azt hitték mind a ketten, a világ fog elmúlni.

De nem múlt el, s ők arra ocsúdtak fel, hogy a Biri kezét a Mácsikéba tette a jóságos asszony, a falunak a patrónája.

Mácsik összerázkódott a delejes érintésre, mintha az törte volna meg a lidércnyomást s minden erejét, kevély öntudatát hirtelen visszaadná:

- Hát én bizony nem bánom, nagyasszonyom. Történjék, amit az isten rendelt... meg amit mi akarunk.

...Nem tudhatni, melyiket gondolta mellékesnek.

X. FEJEZET A VIRTUS

Arra már volt példa, hogy valaki a halála után lett kálvinistává (Cselkó tisztelendő úr nem akarta eltemetni, hát elvitték a kálvinista paphoz Zobolára, hogy az kaparja be a maga rítusa szerint), arra is volt eset, hogy tetszhalottat tettek be a koporsóba (Kikinday József uramat Bodonyban), de hogy elevenen járó-kelő ember fölött tartsanak halotti prédikációt, az nem illik.

Mindenki küldené már a halálba ezt a mi szegény középosztályunkat, mely századokig védte az országot vérével, azért a darab papirosért, amely az ő ármálisa volt, s melyet mégis rögtön széttépett, mihelyt inkommodálni kezdte a többit; - mert azt akkor széttépni virtus vala.

A virtus volt ez osztály jelszava. S ha csakugyan meghal a nemesség, meghal vele a virtus is.

Pusztul, vész tagadhatatlanul. Oda a címeres mezők örökre. Dér megcsípett mindent. Fák sárguló levelei, ha ráhullanak a tavalyi pázsitra, elfedik azt örökösen. Hiába gereblyéznék fel onnan a harasztot, nem az a gyep az már, nem az, nem az.

A mai dzsentrí nem a régi nemesség többé. De legalább abból való. Fel kell tartani, amíg lehet, gyámolítani kell, mint a kialudni készülő tüzet. Mi lesz velünk, minél melegsünk meg ezután, ha nagy hideg lesz?

Hiszen voltak hibái, nagy hibái, de e hibákban is mennyi fény, mennyi kedvesség! Az ereje tette gyengévé, a gyengesége tette szeretetre méltóvá, s a szeretetreméltósága tette sírba.

Nem azokat sajnálom, akik abban a jelmondatban haltak meg: »Ferbliiben nincs rossz kártya.« Ezek vakmerően mentek neki minden esélynek. El kellett esniök. Mert igenis, van rossz kártya a ferbliiben! A másik részét még kevélyebb sírkő illeti. Írjátok fel nekik: »Sohasem halunk meg.« Meghaltak, mert azt tartották, hogy nem halhatnak meg, mert győzni akartak az idők felett, és nem ismerték a hadi taktikát: hogy aki le akarja győzni az időt - adja meg magát neki!

Hanem azok, akik keresztülvergődtek, akik megmaradtak és itt vannak, azok már életrevalók, azoknak élniök kell s visszanézniök a múltba, az apákhoz, hogy milyen betegségben pusztultak el.

Az én hőseim nem az adomázó táblabírák, sem nem a pazarló földesurak, hanem egyszerű kurtanemesek, akikben mégis mind megvannak, s a mindennapi élet viszonyai közt nyilvánulnak emezeknek hibái és erényei. Nagy ambíciók levegőbe építve, nagy cselekedetek ostoba célokra pazarolva. Igazán nem tudni, mi ölte meg őket rohamosabban? Hibáik-e vagy erényeik?

Itt áll, teszem azt, a hatalmas Mácsik, ki királyosdit játszik otthon a környékén szertelen tekintélyével s pallérozatlan lelkének hiábavaló erőivel. Ki tudja, ha előbb születik s ha selyemhímzésű ágyból, nem jut-e fel talán még Erdély trónjáig is?

Egy nagy embernek a nyers váza és összes méretei meg vannak benne, de ezt mind nevetségessé teszik a kicsinyes viszonyok.

Mi más lenne, ha most például a Gara nádor leányát venné el és nem Réky Borbálát. Az új nagy terveket hozna a régiekhez. De Birikével mire megy? Hát otthon fog ülni mellette, tyúkokat ültetnek közösen. Nehéz lépteivel ügyelnie kell, nehogy a szobában mászkáló kis kacsákat eltapossa, vasárnaponként pedig a pamutot fogja tartani.

Mindegy, legalább boldog lesz. Valóban megtelt a lelke gyönyörrel, édességgel. Kivált eleinte oly nyájas, szelíd volt, mintha kicserélték volna. Az emberekkel szóba állott, nem nézte nemzetes-e valaki vagy csak »kend«, némelykor elment a kovácsműhelybe is (Pribolyon ez volt a kaszinó), s itt nemcsak meghallgatta a legfrissebb pletykákat és a csodálatos plánumokat a világ dolgairól, hanem még maga is tréfálgatott az idegenekkel és a falubeliekkel, akik kereket ráfoltattak vagy lovat vasaltattak ott.

De ez se tartott sokáig. Mert azt beszélik, ha a csöbör alján egy kenyérmorzsa maradna, csak egy pici morzsa, s ha teletöltenék azt a csöbröt mézzel, attól a morzsától az a tömérdek méz mind savanyú lenne.

Mácsikban pedig maradt a régi Mácsikból nem egy morzsa, hanem száz morzsa.

A legszelesebb kedvében is volt egy kevés keserűség, egy kis lelki nyugtalanság, hogy ezek a beugrasztott Laczkók mármost mit csinálnak majd nélküle? Viszik a pört tovább! Vihetik, hiszen vihetik, de őneki olyan végtelenül pusztá, üres marad az egész világ anélkül a pör nélkül. Hát miért éljen ő ezután? Ha meg nem nyerik, elpusztulnak, őrajta lesz a nagy ódium, az átok, s ha megnyerik, az osztozkodásnál ő semmi sem lesz. Hej, nem lehet az, nem lehet az!

Mind jobban-jobban nyomták ezek a lehangoló gondolatok. Utoljára már, ha valami Laczkóval találkozott, messze kikerülte, úgy rémlett neki, ők is kikerülnek, s görbén néznek rá. (Pedig ki merne rá görbén nézni?) Éjjelenként nem tudott aludni, nyugtalanul hánykolódott fekhelyén, töprengve, évődve: a piros gondolatokat kergették a sötétek, s ha elaludt sem volt igazi nyugalma, csak fáradtabban, sápadtabban kelt fel, mint ahogy lefeküdt.

- Vőlegényi szín az - biztatta Chalupka, mikor panaszkodott előtte. - Az Osztroluczky uraság is éppen így nézett ki, mikor házasodott.

- Vigye el az ördög az Osztroluczky uraságot.

- Nem is hiszem, fiam, hogy éjjel mikor alszol, meg nem nyergelnek titokban a boszorkányok és rajtad nyargalnak a Gellétre. Mert úgy szokták. Ott veszik a forspontot, ahol találják. Azért vagy te úgy elfáradva. Csak most már azt kellene legalább kisütni, hogy melyiknek vagy a nyerges lova?

Ezen aztán nagyokat röhögött Chalupka, de csak nem bírta vidámságra hangolni a principálisát. Ott kullogott mögötte örökösen az a sánta kutya, a nagyravágyás, s a legnagyobb verőfényben is rávetette komor árnyékát.

Egy este éppen az elgyűrés után (nagy parádéval folyt le a kastélyban) azt mondta Mácsik Chalupkának ezüstgombos mellényét széteresztve:

- Phü! de melegem van, öreg! Mindjárt itt megfulladok. Nyisd ki szaporán az ablakokat.

- Talán elnézted magadat Chalupkának, és sokszor nyúltál az üveghez? No, nem baj, no! Én is voltam egyszer kendőváltáson, de annyit ittam, hogy mikor az egyik Motosiczky (ki akart dobni a gazember!) megfogta a karomat, hát becsületesemre mondom, csicsogott a borbéli nedvektől. Pedig nem is az én eljegyzésem volt, hanem az egyik Justhé. Nyitom már, Gyuri fiam, nyitom.

Kinyitott vagy két ablaktáblát, amiken ömlött be a hideg meg a piszkos szürke köd.

- Nem keresett itt valaki délután?

- De bizony itt volt az öreg Lackó Márton, Lackó Pál és István, akinek az a félszemű macskája van. Nincs is már egyebe a bolondnak. Mindenét elajándékozta.

- Üzentek valamit? - tudakolá reszketeg hangon. Majd haragosan hozzátette:

- Mit akarnak? Mit alkalmatlankodnak? Miért nem dobtad ki őket?

S megcsikorgatta a fogait.

- Te beteg vagy! Ugye valami bajod van?

- Semmi, a fejem szédül egy kicsit.

- Nem szeretem ezeket a dolgokat...

- Én se szeretem - dörmögé Mácsik. - De csukd be az ablakot, mert fázom. Hát mit akartak? Nem tetszik nekik ez az eset, mi? Nekem akarnak parancsolni, mi?

- Ne tüzelj, kérlek, a levegőbe! Nem jöttek azok rossz szesszel, hanem gratulációt tanultak be a tiszteletedre. Lackó Pál hozott egy óriási malomkalácsot ajándékba, Lackó Márton egy tarka bárányt, István pedig elhozta az egyszemű fehér macskáját, a mennyasszonyodnak.

- Szegények! - szólt Mácsik ellágyulva, s kivette zsebkendőjét, hogy a szemeit megtörölgesse.

- Szeretnek engem szegények!

Annyira érzékenyült, hogy egy óra hosszat szótlánul nézte a pattogó tüzet a kandallóban, hogy csókolják össze a lilaszín lángnyelvek a hasábokat, köztük a kemény tuskót is, hogy nyaldossák körül és emésztik fel lassanként, sziporkákat hasítgatva belőle. Egy ideig zsarátnok, aztán üszög, utoljára már csak hamu - még a legerősebb tuskó is.

Chalupka szólítottatta néhányszor, de nem felelt neki. Elment hát lefeküdni a szomszéd szobába, ahol a vacca volt, hanem úgy hajnal felé oda is áthallotta Mácsik nehéz hörgését és nyögéseit. De bizony bemegy, felkölti szegényt, ha borzadályos álma van, ne viaskodjék tovább a sárkányokkal.

És csakugyan ott feküdt a nagy ember a dunyhák tetején, azon módon, ahogy odavetette magát az ünneplő ruhájában, a melle zihált, mintha egy láthatatlan szörny ülne rajta súlyos tehernek, a két kezével pedig csapkodott jobbra-balra.

- Te vagy, Chalupka? - ocsudék föl Mácsik összerezzelve. - Mit ijesztgeted az embert? mit akarsz? No, de nem bánom, hogy felköltöttél. Keresd meg csak a pipámat valahol.

- Tömöm már. Azt hittem, valami rossz álmod volt.

- Egy erdőben jártam, elaludtam. Két medve odajött, az egyik a mellemre térdelt, a másik pedig a kezem után kapkodott.

- Jó, hogy meg nem haraptak.

- De iszen meg vagyok én már harapva, Chalupka. Csakhogy kigyógyulok még én ebből. Tudom már a gyógyító fűvet is. Kitaláltam. Most pedig gyújts rá te is, ott lesz a pipa az almárium háta mögött, de meg ne rágd nagyon a csutoráját, és ne szörtyöjj vele, mert kiütöm az agyarádból. Így ni, ülj most ide az ágy szélire, és beszélj nekem valamit arról a gyerekről!

Chalupka nagy elmesélő volt, csupa gyönyörűség hallgatni, ha egyszer belekezd, csakhogy megeredvén nyelve, nehéz kihámozni előadásából az igazat.

- A gyerek? Úr az barátom. Rendben van. Egy kicsit ugyan letért az egyenes lineáról, de hát a kék vér, sűrű vér. Különben Reviczky Ádám se volt különb fiatal korában, mégis kancellárius lett belőle.

- Csinált valamit?

- Csinált adósságot.

- Kifizetted?
- Ki.
- Mi hát a baj?
- Nincs ott más baj, Gyuri, csak nem kellett volna Csomaközyhez adni.
- Neked volt ismerősöd.
- Nekem ismerősöm, az igaz, de neked a rokonod, becsületes, de nagyon szegény.
- Mi? Lesoványodott nála Gábor?
- No, ez még nem volna hiba. Hanem van egy szép leánykája.
- De már az se hiba, Chalupka. Magam is láttam ott azt a kis barna fityfirittyet. Hogy is hívják csak?
- Ilonka.
- Szép lett? No, az derék! Nem néztem volna ki belőle akkoriban.
- Olyan szép lett, hogy pénzért mutogatják - mondja Chalupka.
- Akasszanak füstre az ördögök, ha gondoltam volna valaha. Hiszen pisze orra volt!
- Ragasztanak neki másikat, ha kell. Mert a komédiaházban van.
- Aztán mért keseregsz te ezen olyan nagyon?
- Azért, mert a fiú össze van vele barátkozva. Ahelyett, hogy a studiumokat frekventálná, eladja még a könyveit is, hogy a téatrumba mehessen esténként. Hanem iszen ráijesztettem. Csakhogy szilaj egy kicsit és önfejű. Azt mondja a szemembe, neki senki sem parancsol.

Mácsik vidáman nevetett fel.

- Teringette! Hiszen igaza van a nebulónak. Parancsolásra kell szoknia, nem engedelmességre.

Chalupka csodálkozott a hirtelen támadt jókedvén.

- Neked tán súgott valamit a két medve, de eltitkolod előttem.
- Azt súgta, mihelyest megvirrad, össze kell hínod a Lackó-famíliát ide hozzám, azokat, akik itt laknak. Tudod már?
- Tudom, de hogy aztán te mit mondasz nekik, azt nem tudom.
- Ne törődj te azzal. Majd kivágom én magamat.

Reggel csakugyan összeszaladgálta Chalupka a Laczkókat, egy nagy fustélyt fogván markába a falubeli kutyák ellen, s ez a felemelt gerundium úgy tűnt fel, mintha régi királyi heroldok szokásaként a véres kardot hordozná körül.

Délfelé sereglenni kezdtek a Laczkók, rókamálos csurapéikban és különböző színű bekecseikben, s amint egyenként beköszöntöttek Mácsikhoz, a zúzmarás szakállak és fagyos bajuszokkal harmóniában volt arcukon a levertség. Hej, nem így gyülekeztek ők itt össze valamikor!

Letelepedtek a székekre kínos csendben. - Nem volt most vidám beszélgetés, mint egyébkor. Az ember azt hitte volna, hogy szájuk sincs, ha nem éppen azokból gőzölgött volna ki ebben a hideg találkozásban egy kis meleg pára, mely fölfelé csavarodék a fűtetlen szobában s elenyészett a gerendák között. Jobb is, hogy elenyészett, mintha szavakká lett volna!

Némelyek el sem jöttek. Laczkó Dániel azt üzenve nyersen, nem ér rá. Igyók Laczkó István vállat vont: »Elég hogy a levesből ettem, nem kell a húsból.« Boldizsárt el sem hitta Chalupka, volt annyi esze magától. S akik eljöttek is, mind morózus, fázós hangulatban valának, bizonyos eltitkolt szemrehányás kérezkedett ki belőlök, kivéven tán a leghívebbeket, akik elfojtott lélegzettel várták Mácsik megszólalását.

- Vitézlő atyafiak! Nemzetes uraimék!

Halálos csend lett. Mácsik maga is sápadt volt, de azért méltóság ömlött el egész lényén, s két, mereven összevont szemöldöke, mintha két mogorva pandúr lenne, mely rendet és csendet tart a tömeg fölött.

- Húsból és vérből való emberek vagyunk valamennyien! Az indulatok uralkodnak felettünk...

- Elég nem jó - kottyant bele Laczkó Mihály. Néhányan a békétlenek közül odaszóltak rá. »Úgy van! Igaz!« de a nagy többség lehurrogatta őket.

- Ne csináljanak kegyelmetek pozdorját a famíliából - bökte oda nekik a Mácsik-párti Filcsik István.

Laczkó György ingerülten rántotta meg a Filcsik dókáját.

- Kegyelmed beszél itt? Hiszen kegyelmetek voltak a kartácsoló kefe.

De már erre rákvörös lett Mácsik, s kékben vonaglott az ajka:

- Kinél vannak, hogy ilyen Szodoma-Gomorát csinálnak? Mi dolog az, hé? Rágják meg, amit kimondanak!

Csakhogy vissza nem kapált Laczkó György, ha már egyszer benne volt. Rettentő bátorság lakott ebben az emberben.

- Nem rágjuk. Elég, hogy nemzetes uram elrágta a kötelet.

- Ki meri mondani, hogy elrágtam? - hujjantott fel vérbe forgó szemekkel. - Ha minden kötél szakad, akkor sem ez az egyik, mely a famíliához köt. Nem rágom, hanem megerősítem. Olyanok vagyunk mi, nemzetes uraim, mint a mákszemek, melyek elmondhatják magukról a hüvelyükben: »Van nekünk egy házikónk, nincs ajtaja, se ablaka, mégis százan lakunk benne.« Igenis, nincs rajta ajtó. Aki egyszer benne van, benne kell maradnia, ki nem jöhet, míg csak a házikó össze nem törik.

Öblös hangját kieresztette, átment a legmagasabb pátoszba. A Laczkók fölélénkültek az utolsó szavakra. »Halljuk!« - hangzott több oldalról.

- Mondtam, hogy az embereket legyőzik az indulatok és gerjedelmek. Mindég így volt, mindég így lesz. De én rajtam ki nem fogtak. Én dömöcköltem le őket. Azért hát azt kiáltom a szívemnek, melyet szelíd érzelmek csiklandoznak: »Aludj«, és azt parancsolom az eszemnek, melyet kötelesség nyom: »Mozogj!«

- Nem házasodik meg! - szaladt ki a Filcsik szájából önkéntelen.

- Többet teszek: megházasodom. Nem veszem el, kihez szívbeli vonzalom meghajlít, hanem ím kinevezem kegyelmetek közül Laczkó Istvánt, Laczkó Pált és Laczkó Györgyöt, hogy istennek nevében legott útra kelve a Laczkó-nemzetség hajadonai és özvegyei közül tetszés szerint hitvesemül kérjék azt, ki az isteni gondviselés látható jelei szerint leginkább készen leszen alkalmas a köztünk levő kapocsnak megerősítésére. Dixi. Ez az én akaratom!

Azt az ujjongást kellett volna hallani, ami erre támadt. Soha még beszéd nem művelt ilyen csodát és fordulatot. Az ősz Laczkó Márton odarohant Mácsikhoz s nyakába borult, az

ellenzéki Laczkók közül György könnyekre fakadt, mire némelyek bőgni kezdtek örömben. Csapody György pedig lehajolt és megcsókolta a kezét. Az is legfeljebb csak az esztergomi érsekkel eshetik meg, hogy nemes ember így megbecsülje.

Ő el nem lágyult mindezekre, nyugodt, hideg maradt, mint egy király, s unalommal intett nekik.

- Elmehetnek. Csak ezért hívtam kegyelmeteket.

De mikor aztán lassankint elkocogtak a szobából, s Chalupka halkán ismét benyitott, a diófaasztalra borulva találta, arca pedig kezeibe volt temetve.

- Hej, mit tettél, Gyuri fiam? Mit cselekedtél? Mi lesz mármost ebből én istenem?

S aggódalmasan tördelte a kezét.

- Ne csipogj a fülemben! - rivallt rá Mácsik hirtelen fölugorva, mintha valami acélrugó lökné fel. De a szakállán, mely koszorúképpen köríté nyakát fel a füléig, mintha egy könnycsepp rezegne, mely a deres hajszálaikon fut és hirtelen eltűnik.

- Gyuri, te sírtál?

Bőszülten ugrott hozzá, megmarkolta a torkát.

- Hazudsz, gazember!

- No, ne bomolj hát. Ne fojts meg! Képződtem, tréfáltam veled.

Futó láz volt a dühe. Kezei erőtlenül aláhanyatlottak s felsóhajtott:

- Pedig tán mégsem hazudtál. Én is csak ember vagyok. Ne, fogjad... itt van!

Lehúzta ujjáról a fénylő aranygyűrűt.

- Vidd a kastélyba. Beszéld el, ami történt, s hogy ezt így kívánta az izé... a virtus.

Az utolsó szavakat hörögve ejtette ki, s erős domború mellkasa úgy járt, úgy hullámzott, mint egy fúvó.

XI. FEJEZET HA AZ EMBER A FELHŐKIG ÉR

A »falu patrónája« majd elájult mérgében, mikor Chalupka visszavitte a gyűrűt, s kíméletesen kihímezte a helyzetet.

- A virtus kívánta így? Jó. Majd megkeserüli még ő ezt a virtust!

S szép fehér fogai megvillantak, amint még pirosabbra marta velök beszéd közben az alsó ajkát.

Az aranykarika felfordította az egész kastélyt egy perc alatt. A szolgálók csomagolni kezdtek a nagy utazóládákba, a kocsis a lovakat vitte patkoltatni, a mindenes a hintó tengelyét kenegette hájjal. Még az nap délután elvitte Barosné Birikét Egerbe az apácázárdába.

De a helység egyéb házaiban is izgalmat és élénkséget keltett az új fordulat. A Mácsik követei nagyban készülődtek; volt dolmánykölcsonzás, ingvasalás, csizmacsinosítás, nyeregszerszámjavítás stb. Nosza a Laczkóbeli asszonyok is, mihelyt híre terjedt, nekigyürekettek, ki pogácsát sütni, ki sonkát főzni, ki lángost dagasztani, annyi eleség volt összehordva reggelre, hogy a tizedrészét sem lehetett elvinni. De minek? Hiszen amerre mennek, mindenütt rakott asztal lesz, s halála a baromfiaknak. Legkiváltképpen nem ajánlatos malacnak lenni ez idő szerint.

Elindult másnap a követség illedelmes díszben, Chalupka is velök ment erővel, mint belső tanácsadó, vagy amint ő mondá: »perszonális«, hogy szükség esetében diffikultásokat és javaslatokat tehessen a követeknek Mácsik nevében és érdekében. S valóban leginkább illett rá a perszonális cím, mert a nemzeti úr viseltebb ünnepi ruházatját ölté fel s ennek a kocsijába fogatott. Eleinte ő is lóháton akart menni, mint a többiek, hanem a lónak több esze volt, mint neki, s azon helyben levetette. Híre is ment nyomban; máig is emlegetik. Mert tán sem azelőtt, sem azóta nem történt Pribolyon, hogy a ló levetett volna valakit!

Nem bolondság volt az! Piktör keze alá lett volna méltó, amint a három jó nemes végigvonult a közeli falvakon: Laczkó György hollófekete paripán, Pál egy akaratos sárga csikón, István pedig vasderesen. A lovak kevélyen mókáztak alattuk. Be sok rozmaringos ablak nyílt meg a csodájára...

Hanem hiába nyílt. Rozmaringos ablak akármennyi volt is útközben s csalogató lányarc az ablakokban, azért a kapukon nem lehetett befordulni, ha nem valának Laczkó-porták.

Azokat pedig könnyű volt felismerni a kémények vendégváró füstjéről.

Cserde volt az első hely, ahova betértek: ott lakott a megboldogult Mácsikné öccse, s Laczkó Klára öreg hajadon. (Láttuk már szegényt a Rékyné torán.) Nem szép, de úgy híresztelték, csinos hozománya van. Volt is valamicskéje tagadhatatlan, de a szemes követek azt találták, hogy ő maga sokkal rútabb lett az utolsó időben, s a valamicske sokkal kevesebb.

Az elfogyasztott nagy trakta után átmentek Zobolára, özvegy Kükülley Györgyné szül. Laczkó Judithhoz. Ez válik be leginkább. Ilyen rezedaszálat még nem hoztak Pribolyra, amióta ott áll a falu. Friss szakítás: csak két hétig élt az urával, s csak négy hónapja ahogy nélküle él.

Gazdag vendégséget csapott, volt ott a világon minden, csak tán kitoló fánk nem, kedvökben járt, helyüket nem találta nemzeti uraiméknak, úgyhogy egészen meg voltak boszorkányozva, hanem a gonosz Chalupka észrevett valami hibát a termeten, s odasúgta a követeknek, hogy a Mácsik mandátuma csak egy lélekre szól.

Nyergeltek hát hajnalra, s útjokat vették Kisgálynak Laczkó Magduskához, de hiába. (Nyápic még a leány, nem arra való.) Majd átsaptak szerdán uzsonnatájt Pusztaránkra, szép rózsza virul ott a Laczkó András kertjében. Szóbeszéd közt azonban előhozta okkal-móddal az apa, hogy Mácsiknak abban az esetben ide kellene jönni lakni - no, hát akkor csak hadd virítson a ránki rózsza, akinek tetszik. Csütörtökön Gimelyen folytatták a háztűznézést. Ott aztán van Laczkó-leányzó, mint a szemét, hanem amelyik szemrevaló, annak a ládáit viszik el könnyen a társzekerek (vagy hogy egy saroglya is elég lesz), amelyiknek pedig volna fejalja, az ha nem púpos vagy sánta, legalábbis siket.

Itt ez, ott az, mindenütt volt kifogás, mikor péntekre visszajövet a dinomdánomoktól megcsömörlött lovasok elértek Alsóbálnán át (hol Laczkó Kristófné asszonyomnál tekintettek körül) Bodonyba, megcsóválta fejét Laczkó István:

- Ritka rostát vettünk, atyafiak, könnyen úgy találunk jární, mint a tótok azzal a bizonyos szilvával.

- Bizony furcsa lesz, ha csak itt Bodonyban az utolsó stáción nem akad horogra valami.

- Nem tudom: mi akadna?

- Hát a Laczkó Benedek Erzsikéje. Mondhatom szép kis béka.

- Igen, de már menyasszony.

- Baj is az? Vagy ha baj, akkor a vőlegénynek baj.

Beszálltak hát Laczkó Benedekhez délebedre, de ott meg az történt, hogy mikor Chalupka rágyújtott ebéd után, s eldobta a földre a masinát (mert hát gép volt az még akkoriban a magyar ember előtt), utánahajolt Erzsike húga, egy hétéves apróság.

- Minek lesz az magának, kisbaba? - kérdé Chalupka.

A gyermek elpirult, aztán a gyufaszál szenes végére mutatva kivallotta őszintén:

- A szemöldökömet festem vele, bácsi.

No, iszen nem kellett egyéb. Lehűtve támolgott ki a követség. Okos ember kevésből ért.

Ott künn a homlokára ütött Chalupka.

- Bomlott munkát járunk, nemzetes uraim. Vétek volt a lábunkat kihúzni a határból. Hát nincs otthon elég leány?

- Szó, ami szó, ott vannak a legszebbek.

- Szépség ide-oda. A női ábrázatnak nagy segítsége a környülállás. Latba kell vetni mindent. Hej, de vakok voltunk milyen vakok! Hát ki van olyan az összes Laczkók között, mint a Piry Barnabás mostohaleánya, Laczkó Zsófi, hogy mindjárt kikapja vele Mácsik a jussát is? Pedig éppen ráfér. S az körülbelül negyven lác föld. Aztán jól megtermett, vaskos leány, az igaz, hogy már nem fiatal. Hm! Egyszer ki akartuk játszani Boldizsárral. Még akkor milyen szemérmes volt. Lehet annak már nyolc éve is, ha nem több. Azt tartom, nemzetes urak, ne is menjünk tovább.

- Nincs is hova menni - jegyzé meg Laczkó György -, jól tapogat Chalupka apó, nekem is tetszik a frigy, csak az anyja erkölce üt szeget a fejembe.

- Nekem meg a Zsófi szörnyű nyelve - aggódék Laczkó István.

- Ej! Megszokta már azt Mácsik a boldogultnál. És nincs is olyan nyelv nemzetes uraim, amely negyven lác földet beboronálna.

- Ez már igaz - nevetett Laczkó Pál, s mire a falu közepére értek a Baros-féle granariumhoz, megvolt az egyértelmű megállapodás Laczkó Zsófia nézve.

Minek szaporítsam a szót? Úgyis tudja minden élő lélek, hogy Mácsik nem kapott kosarat, két kézzel adták Piryék Zsófiát, s Zsófia futvást ment. Megvolt a kendőváltás csakhamar, s utána a lakodalom tavaszkor, soha még olyan fényes, mióta az Ipoly így lefelé folyik. Csak olajos kendőt ötvenet osztottak ki a násznép között a lovak fejére, muzsikálni a híres Gilagó-bandát hozták el a palóc-földről. A Laczkók és a Piry-família ott voltak teljes számmal, sőt a megyei négylovas nemzetségek közül is megjelentek mindazok, akik a Mácsik szövetségét keresték a nyári restaurációkra.

S ami meg legjobban emelte az ünnep pompáját, Chalupka elhozta Gábort Pestről; szép deli úrfivá növekedett, s eleven eszével, nyájas modorával lelkesedésre ragadta a Laczkókat.

Nyolc lovasból álló bandérium ment eleibe Bodonyig, mikor jött, a menyegzői ebéden minden szokás ellenére a násznagy jobbára ültették. Hanem meg kell adni, szép beszédben köszöntötte fel Mácsikot. Jobban is örült neki, nagyobb gyönyörúsége volt talán, mint a menyasszonya kifűzésében.

Egy dolog bántotta csak egész este, hogy Gábor sokat foglalkozott szüleivel. Hozzájok szít most is! Van is kihez? Az anyja még ahogy úgy - de Boldizsár most is leszopta magát azzal a korhely Chalupkával.

De mikor a dínom-dánom után újra visszament a fiú Pestre, érzékenyen megölelgette s körültekintvén hívei fölött, olyan biztatással bocsátotta el:

- Csak egy kicsit születéssel volna hamarabb, most te lennél az alispánunk!

S amit ígért, bizony be tudta volna váltani, mert most állt hatalmának tetőpontján.

Hihetetlen dolog, pedig megtörtént, éppen pünkösdkor, amint a miséről jöttek ki a népek, hogy a főispán, gróf Brunszvik, hajtatott be ötlovas hintáján Pribolyra, mégpedig egyenesen a Mácsik udvarába, azzal a szóval: »Ebédre jöttem kedves barátom uramhoz«.

Volt öröm és zavar egyszerre, lótás-futás Harkányné után, jöjjön lóhalálba megszorítani az ebédet, s a fránya Harkányné jött is kiáltozva utcahosszat, legjobban a Barosné ablakai alatt.

- Itt a főispán, itt van a gróf! Mácsikéknál ebédel. Ott biz az, Mácsikéknál! Most már én béleljem ki a gyomrát? Még vasárnapja sincs az embernek! Jehova, szentlélek, mit főzök én ilyen rettenetes nagy úrnak?

Amit főzött, jó volt; a főispán mindent megdicsért, Laczkó Zsófiának bókokat mondott (jó, hogy kezet nem csókolt neki), s ebéd után azt kérdezte nagy bizalmasan Mácsiktól: Hogy leszünk a restorációkkal? Kik a barátom uram kandidátusai? Csináljunk paktumot egymással. Én is engedek, maga is enged. A kecske is jóllakik, a káposzta is megmarad.

- Jól van, méltóságos uram! Most még szívesen hagyok meg valamit a káposztából, hanem azt előre megmondom, hogy három év múlva egy hordóba taposom az egészet.

Mit végeztek, mit nem, tudója senki nem lett, hanem az bizonyos, hogy Mácsik restorálta a vármegyét. A Laczkók és Piryék vótumjai ropogva törték össze a fehérállásokat. A főispán és a Mácsik emberei foglalták el a megyei polcokat. Laczkó Ferencből szolgabíró lett, két Piry kijött esküdtnek, még Chalupka is hivatalba jutott: útbiztos lett. Úgyse kész még egészen a pribolyi út: hadd pizmogjon ott mellette a vén korhely a vármegye kenyerén!

A Barosné embereit egészen szétszórta a Mácsik ereje. Vicispán, főjegyző, szolgabíró, a régi elkallódott, elfújta a szél, mint a polyvát. A pribolyi kastély csendes, kihalt, hacsak a záporosó nem kerget be valakit. Hiába a szép út, furmányos szekerek, olejkárok, viaszkos tótok járnak rajta, akik legfeljebb Chalupkát süvegelik ott, nagyobb urat nem látván hónapokon át.

Új vicispánok, új szolgabírák jöttek - s új menyecskék!

Pedig Barosné sem volt jobb, mint az olyan asszonyok szoktak lenni, akik már szerepet játszottak. Százszor édesebb, maróbb az elmúlt szereplés emléke a szerelemnél. A szerelem napfény, délben a legforróbb, aztán mindég hidegebb-hidegebb, de a hiúság árnyék: nő az estével.

S ha nem volt még este a szép asszonymál, de már kezdett délután lenni.

Patyolatfinom arca meghámlott valahogy, vagy mi, a homlokán, orrán pörsenések támadtak, s a mozdulataiban sem volt meg többé az a bővülő valami, ami után a férfiak bolondultak.

Csakhogy ő ezt sehogy sem akarta észrevenni. - A férfiakban hitt még, de nem hitt a tükörben. Pedig azok megcsalták, ez pedig nem. Vissza akarta szerezni mindenáron az egykori szerepet, s erre csak egy mód volt: megbékülni Mácsikkal.

Asszonyok értik ezt: anyósa, felesége révén unos-untalan tett neki valami szívességet, végre is szent lett a béke.

S ebből az olajágból vetett rügyet egy szép napon az új terv, hogy legokosabb lenne, ha Birikét Laczkó Gábor venné el.

- Birinek csinos a hozománya. Aztán én sem élek örökké, elhiheti, s nem viszem magammal, amim van. Csak a rokonoké lesz az is!

Mácsik a fejével bólintott erre az ajánlatra.

- Jó lesz, nagyon jó lesz. Ez már olyan dolog, hogy nagyon helyes dolog. Ha én egyszer azt mondom, hát azt mondom.

Több lelkesedésre nem volt képes. Pedig ezzel szakadt le az utolsó teher a lelkéről. Most, mikor feje a felhőkig ért, mikor már ő parancsolt a megyében a Laczkó-címerek előrevetődő ragyogásában, csak egy bántotta: honnan veszik a pénzt a pör folytatására ezután? A Laczkók zsebei mind meglaposodtak apródonkint, a Mácsiké legelőbb. (Be sok ócska harisnya hullajtotta el a tallérait, mióta a fiút nevelik, kilenc év alatt.) Az utolsó rátákat már alig bírta összeszedni. - Neki magának a hajszála sem volt ki az adósságokból. Hát még a vicispánság? Az fog még csak sokba kerülni! S ami a legnagyobb gonddal nyomta, a beszámolás Birike vagyonáról, melyet a vármegye nem mert ugyan sürgetni, de a becsület előbb-utóbb belenógatja.

S így egyszerre megszabadul minden bajtól! Akármivé legyek, ha az úristen is nem a nagyokkal tart! Meghámozva tologatja eléjük, amire éppen szükségük van; ne kelljen utána nyúlálniok.

Barosné és Mácsik mindinkább belerángatván magukat a dologba, apróra meghánytak-vetettek mindent a téli estéken és a tavasz elején. Úgyse volt miről beszélgetni! Birit hazahozzák pünkösdi táján Egerből, nemsokára aztán Gábor is megjön, mint kész ember. Nem lesz hosszú teketória, minek az? Háromszori kihirdetés, három akármelyik veres nap a kalendáriumból, és a harmadikon mindjárt a lakodalom. Hogy lesz, hogy nem lesz, kit hínak, kit nem hínak. Lakást a Barosné kastélyában rendeznek be nekik, maga az úrasszony átköltözik inkább Bodonyba.

A Gergely-napi vásár után hozzáfogtak a staffirung varrásához. Rengeteg munka volt, elhihetik. Csak vánkosciha vagy negyven, harminc alsószoknya, ezekből kihímezve kilenc. Hát még a dunyhák, ujjasak, kötények, abroszok, asztalkendők! - Hát még a külső fehérenemű, ponyvák, zsákok, szakajtókendők, szakácskák! - A többi holmit a városi mesterek csinálták, szabó a ruhákat, ötvös az ezüst marhácskát nagy jócskán, asztalos a fából való jószágot.

Annyira fonódott biz az, hogy Mácsik húsvét előtt elküldé útbiztos uramat Gáborhoz, hadd informálja eleve a kötendő szent házasságról, mindenkiben kitanítván őt a fontos lépésre, vásárolja be számára a szükségeseket, valamint hagyja meg neki azt is, hogy az exámen után éjt-napot nem mulatván, hazaiparkodjék, s híradással legyen jöveteléről a tisztességes formák megtartásának okából, hogy t. i. mint a fejedelmeknél szokás, menyasszonya, Mácsikné kíséretében, eleibe mehessen a harmadik határig.

Chalupka útra kelt, de jobb talán, ha el se beszélem az utazását.

Mikor másnap este a Csomaközyék szállására betoppant, s ott megzörgette a kilincset, senki sem jött ajtót nyitni.

- Nem lakik itt! - mondá a házmester, egy hülye vén fickó, közömbösen.

- Hát hol találom meg?

- Azt csak a temetőőr tudja.

- Mi? Meghalt? - makogta Chalupka. - Szegény vízi-fiakkeros! Hát az a jurista gyerek, aki vele volt, hova lett?

- Hm! - vigyorgott a házmester ásítva. - Azt csak a kisasszony tudja.

- Úgy? No, és a kisasszony merre van?

- Hja, azt csak az isten tudja.

- Hogy maga nagy számár, azt meg én tudom! - kiáltott rá Chalupka, és a Kerepesi útra sietett a színházhoz. Ilonkát nyilván ott találja, s az ő révén ráakad a fiúra is. Ej, ej, kár az öregért. Mi lesz most abból a szép lánykából? De már mégis ilyen tenni! Legalább még egyszer mulathattak volna együtt! Az igaz, ütődött inaszakadt ember volt, hamar rátalálhatott a halál, mindig ott ténfergett a lába alatt...

Ilyen gondolatok közt ért a színházhoz, de Ilonkával nem beszélhetett, mert már megkezdték az előadást.

No, nem baj, legalább ő is végignézi, s meglehet, találkozik Gáborral. De hiába kutatta fel a földszintet és karzatot, Gábor nem volt ott.

- Megtért a kópé - dűnnyögé meglegedetten, s úrias hanyagsággal adta át magát a komédia élvezésének.

Csodálatosan jóízű diskurzust folytatott a deszkákon a szicíliai király öfelsége az egyik főúr takaros nejével Konstanciával, kit három frájj kísért aranyzománcos mezben. (Gubó legyen, ha nem az Ilonka a közbülső.). Ejnye, be kívánatos a szája ennek a Konstanciának... akár a számóca. (Ha én király volnék - gondolta Chalupka -, én is megkóstolnám.) Aztán milyen szépen, okosan tud fecsegni, mintha olvasná, hogy elpajzánkodik a királlyal. A király se mafla, ugyancsak veri a vasat, amíg tüzes. Ni, a frájjok most elhúzódnak a falak mögé. - Hát persze, természetesen, már régen elkotródhattak volna, ha eszök van. - Most lesz, ami lesz... (No, nem minden bolond útbiztos látott ilyen.)

Bizsegett a vére, s izzadság kezdte előnteni foltos eres homlokát az érdeklődéstől, mikor egyszerre megjelenik egy vitéz (ilyenkor jön a gaz náció!), s elkiáltja magát, hogy a nápolyi király van itt a népével.

- Bocsásd be kedvelt sógorunkat! - parancsolja a szicíliai király.

(Hogy veszett volna odahaza még legalább egy félóráig! - lihegi Chalupka elkedvetlenedve.)

Trombita harsan, s a nápolyi király belép cseresnyepiros palástban, összes udvari népével, alabárdosokkal és apródokkal.

Chalupka összerázkódott, szemei elhomályosultak, s amint hátrahanyatlott székén, úgy kalimpált karjaival a levegőben, mint szárnyaival a leütött denevér.

Nem volt az a nápolyi király, de Laczkó Gábor. Testestől-lelkestől Laczkó Gábor.

Szíve összeszorult, feje zúgott. »Tudtam előre, tudtam. Ez lett a vége! Vén szamarak vagyunk. Addig öntögettük bele a nagyravágyást, míg kicsordult belőle. Tessék most kihörpíteni a keserű poharat. Úgy kell nekünk. No, persze. Természetes is. Így okoskodott a kölyök: »Minek várjak én az alispánságra, mikor én mindjárt király lehetek«... No megállj, betyár, majd kiszedem én alólad a trónusodat íziben!«

Keresztül-kasul gázolva a tömegben, mint a félkegyelmű rohant ki, hogy a színpalak közé betörjön.

A künn ácsorgó színészeknek feltűnt a haragos pohos emberke, azt hitték, valami megbőszült hitelező. Persze hogy be nem eresztették az öltözőkbe. Akadt is tüstént egy kék bársonyos levente, aki lándzsát tört a közjőért, s eltaszigálta Chalupkát.

- Ez violencia! Én a nemes vármegye útibiztosa vagyok.

- Én pedig don Fernando vagyok, követ a szicíliai udvarnál.

- De nekem öcsém a Laczkó Gábor.

- Miféle Laczkó Gábor?

- Hát a nápolyi király. Eresszen hozzá az úr, mert...

- Hja! Ez idő szerint az a státus-politika a szicíliai udvarnál, hogy a nápolyi király ne találkozassék a nagybácsijával. Várja meg az úr odakünn az utcán, míg vége lesz a darabnak.

Mit tegyen, szót fogadott, strázsát állt az utcán, fel-alá járva bömbölő indulatokkal a lelkében, míg a komédiaházból kihangzott a taps, a nevetés és a harsogó tetszészaj, mintha őt gúnyolná.

Lassan telt az idő, soha ilyen unalmas percek! De mégiscsak elmúltak. S amint kiöntötte az a nagy ház a közönséget, mintha őbelőle is kiment volna az epe, és amint eloltogatták a lámpákat egyenkint, hogy váltig sötétebb lett az utca, úgy lett derültebb az ő kedélye.

Ej, hiszen nagyobb veszedelmek is estek már! Még mindent helyre lehet hozni. Otthon pedig nem fogja megtudni senki. Eltemetem én azt úgy, hogy ezer tyúk se kaparja ki.

Kisvártatva ruhasuhogás nesze rezzenté meg, mintha szárny lebbenne az éjben, szíve nagyot dobbant. Ilonka ment el Gáborral kézenfogva.

- Kezemben vannak! - lihegte utánok iramodva, de amint közel ért, hogy Gábor vállára nyomja kezét, egyszerre megszibbadt karja, nyelve, meg kellett állania, hogy összeszedje magát, s megtörülgesse izzadó homlokát a keszkenőjével.

Megint közel futott hozzájuk, majd lábujjhegyen követte. Mi tartotta vissza vajon, hogy kitörjön? Az a különös félelem, ami a fészekszedésnél fogta el, mielőtt a kicsinyekhez nyúlt, valamikor gyermekkorában.

Ilonka ráhajolt odatapadón kísérője vállára, szép, nyughatatlan feje nagy fehér túllkendőbe volt csavarva, melynek egyik széle úgy nézett ki a sötétben, mintha egy fehér bárány úsznék utánok...

Ilonka beszélt valamit, mind a ketten kacagtak közben édesdeden, fiatalos csengéssel... S amerre mentek, a nagy házak árnyéka fölé, mely komoran, méltóságosan terült végig az utcákon és téreken, mindenütt odarajzolta könnyed leheletével az éj kettőjüket - egy alaknak. Egy test, egy fej s egy fehér bárány...

Ha babonát hinnék, azt mondanám, hogy a fehér bárány nem eresztette Chalupkát közel a testükhöz!...

Utcáról-utcára, sötét, elhagyatott sikátorokon mindenütt sarkukban, s mindig talált valami okot, hogy még elhalassza a megszólítást. Majd ha Ilonka elhagyja a beszédet. De a csevegő szájacská egyre darált. Majd a túlsó utcaszögletnél megkerüli, s akkor a fiatalok ismernek rá. Így lesz az legjobb, legillendőbb.

Csak hogy az meg azért dült dugába, mert a fiatalok idébb csengettek be egy alacsony apró háznál, hol csakhamar elnyelte őket a kinyílt kapu.

- Majd eljövök reggel - nyugtatta meg magát Chalupka. - Így lesz a legillendőbb.

Éppen vissza akart fordulni, mikor az átelleni házfalon egy nagy fénykarika kezdett táncolni.

Hm, gyertyát gyújtottak az enyéim!

Az ablak alá ment, s felágaskodott, hogy beláthasson.

Szegényes szoba volt, egyszerű lim-lommal, csak a legközepén állt egy drága bútor: egy kis rácsos bölcső.

Az ránevetett a nyirkos falakra, a kopott nádszékekre, a két fenyőfa szekrényre, s azok is visszanevettek. Barátságos lett a szoba.

Ilonka éppen a bölcső fölé volt hajolva. A szeme úgy ragyogott, mint az opál.

Levette fejről a fehér kendőt s ráterítette kecsesen, kényeztetően. Odavaló takarócska lehetett, azért volt olyan bűvereje odakünn!

Hát Gábor? Leguggolt a földre, s kissé fölemelve a túllt, kukucskált nagy csendesen óvatosan a rácsok közé. Az ő szeme is úgy ragyogott, mint az opál.

Tudta már Chalupka, »ki« adja a szemeknek azt a zománcot, tudta már. Soha még asztalosmunka nem szólta el így magát, ahogy ez most!

Eligazította ez már az ő holnapi dolgát is.

Lehajolt, leporolta térdéről a meszet, s visszaindult búsan a néptelen utakon. Léptei kísértetiesen kongtak a köveken.

Egy külvárosi torony mellett megállt; dühösen hozzávágta sapkáját a templom-falhoz, s úgy hajadonfővel mormogta az ég felé:

- No, vízi-fiakkeros! Te ugyan bemeszelted a világot! Elmentél ugye? Szerencséd! Azt mondom, nagy szerencséd (a levegőbe suhintott botjával). Okos ember vagy, hogy elmentél. Most én megyek el. Mert én is okos vagyok... és mert tudom... igenis tudom az illedelmet.

Annyit forgott nemes emberek közt, hogy ő is eltanulta szegény, mi az a virtus.

Valahol nyitva volt még egy korcsma, oda bement, s ivott egész éjjel, beszélgetve a borokkal, amelyek felelgettek, néven szólították, vigasztalták, keserítették, ő pedig hatalmas dikciókat tartott, s mindenféle ármányos terveket sugdosott nekik, míg végre keserű sírásba törve énekelte:

Motosiczky, Csáky

Burgonyát hámoznak...

Reggel, mikor kijózanodott, volt még egy végső reménye, a fiskális, akinél a pör van.

Hanem az egy goromba fráter, alázatos tudakozódására nyersen odadobta neki az egész pörösömöt.

- Ostobaság! Be lehet vele fűteni.

Berakta hát nagy szomorúan a tarisznyába, s szó nélkül támolygott ki az utcára, hogy elinduljon hazafelé.

- Most már se előre, se hátra - sóhajtott fel keservesen. - Mindennek vége! Most már jöhet akár a tenger.

XII. FEJEZET A LACZKÓ-HÁZ ELSZÉLEDÉSE

S a tenger már útban is volt!

Leírnám, ahogy jött, ha volna hozzá színem elég. Cliónak mestersége: de Clio is ugyan mit írna falusi tollal?

Azt legfeljebb, hogy úgy kezdődött ez az egész: akik a józsefnapi vásárra mentek Vácra, mind szép selyemkokárdát hoztak haza a kalapjuk mellett. Ezek a kokárdák fordították fel a környéket, mert egy kép volt a közepükben. Ettől a képtől aztán mindenki elfelejtette a maga képét; a pap azt, mely az oltáron van, az ifjú a szeretője arcát, az apa gyermekeinek vonásait. Minden kép kasszírozva lett, csak ez az egy nem, azaz, hogy minden kép benne látszott lenni ebben az egyben...

A karancseszi és romhányi erdők akkor kezdték fölvenni a nyári ruhájukat, s olyan haragosan zúgtak a tavaszi szélben, mintha a Rákóczi megölt daliáit költögetnék... De iszen nem ébrednek már azok fel soha többé!

Piros volt az ég alja esténkint köröskörül. Gályon innen a hídon a kőből való Nepomuki János a sok esőzés idején megrepedt, s befordult az Ipolyba: hogy ő bizony nem őrzi tovább a hidat, elég volt már negyven esztendő óta. A bodonyi kastélykertben kinyílott a százesztendős áloé; messze földről jártak az emberek csodájára, és a fejüket csóválták: bizony valami rendkívüli dolog fog történni ebben az esztendőben!

Benne volt az a levegőben. A gyerekek rendre leütögették otthon a fazekak, kancsók füleit lovagnak, anyjok nem győzte szidni, mi az ördög ütött egyszerre beléjük, még bizony az ép edényeket is összetörnék a lovak miatt. A kisebb hordók is el-eltünedeztek az eszterhajak alul; dobolni tanultak rajtuk a templom körüli pázsiton.

Már csak mégsem jót éreznek ezek a vásott kölykök, hogy ilyen bolondos mulatságra kaptak rá!

Hanem hiszen elragadt az a férfiakra is. Nem maradt más a környéken csak a sánták, vakok, az aggastyánok és a gyerekek, a nagyon kis gyerekek. Azok is sírtak otthon.

Mácsik restelni kezdte, hogy így megkompolyodott az emberiség. Mikor elérte hatalma tetőpontját, mikor már a célnál van - egyszerre mintha lefelé kezdené húzni valami végzetes erő.

Minden visszajárul fordul.

Ez a buta Chalupka is ott volt Gábornál, de még nem is beszélt vele. Csak üzent neki, azt mondja. Gábor nem volt Pesten, faluzott valahol. A pénzt is visszahozta. Van azonban valami gyanús a Chalupka modorában, mintha nem beszélne igazat, vagy hogy rossz fát tett a tűzre Gábor előtt.

No, mindegy. Ami késik, az csak késik. A jövő hónapban majd megjön, s akkor még a háromszori hirdetést se várja be Mácsik, diszpenzációval lesz meg az esküvő. Egyszóval nagy idők következnek a Laczkókra. Csakhogy a Laczkók... hol vannak már a Laczkók?

Kényelmetlen érzést hagyott benne ez a Gábor dolga, bármint elboronálta is Chalupka, a pör meg teljesen elkeserítette.

Mert mindjárt a második mohó kérdése volt az útibiztoshoz, mikor megjött:

- No, és mi újság a pörben?

- Elhoztam - szólt Chalupka félénken, mint egy gyermek.

Mácsik elfordította fejét, talán azért, hogy eleven ember sohase lássa ellágyulni azt az arcot, mely a vasnál is keményebb.

Mire megint visszafordította, éktelen káromkodásra nyíltak ajkai, hogy amennyi asszonyceseléd volt az udvaron, az mind szétszaladt rettenetes hangjától, mely úgy recsegett-ropogott a levegőben, mint a mennydörgés.

- Visszaadta a gazember? Oh, akasszák fel a nevenapján! Jó volt neki, ugye, beszédni a sok előleget? Imposztor.

Megvesztegették a hatalmasok. Úgy kell lenni, ha mondom. Hogy nem lehet megnyerni? Hazudik az alávaló! Meg lehet nyerni, meg fogjuk nyerni okvetlen. Ide azokkal az írásokkal.

Chalupka átnyújtotta a vastag iratnyalábót az óriásnak, ki megnyálazván ujjait, nagy figyelemmel kezdte olvasni, nincs-e darabszámra semmi híja? Nagy, szürke szemei vérben forogtak, melle zihált, úgy nézett ki, mint egy megdühösödött tigris, ki most mindenkit szétmarcangol.

- Semmi - motyogja aztán lecsillapodva -, megjön a fiú, kész már az oszlop! Hát ugye szép fiú lett belőle, mi? Vagy igaz, igaz, hiszen nem találkoztál vele.

Chalupka ötölt-hatolt, majd elkezdte neki magyarázni, hogy még jobb volt nem találkozni vele, mert ez a pénz elment volna addig a kezei közt áldatlanul, pedig sok kell neki, ha hazajön, nagyon sok, legalábbis négyszer annyi.

- De honnan veszem? - tépelődék Mácsik, s egész órákon át elgondolkozott redőkbe szedett homlokkal. Barosnétól nem kérhet. Ami volt, még tavaly ideadta. A Laczkókra vesse ki? Könnyebb most ezer véka mákot különszedni, amelynek köleskása a fele, mint a Laczkókból összehozni hármat. Azok bolondultak meg legelőbb, mind odavannak a táborban... Ej, ej, csak már múlték el pokolba ez a zűrzavaros időjárás.

Az pedig sehogy sem akart elmúlni, hanem egyre jobban tornyosultak a felhők. Mácsik csak úgy fumigatíve beszélt róla.

- Vakaródzik a világ, Chalupka... még mindig vakaródzik.

Nemsokára egy kis csetepaté is esett éppen Bodonytól egy órányira. No, már ez mégse tréfa. Mind szétfutottak az asszonymépek a hegyek közé.

Mácsik, ki már beszélni is lusta, csak annyit mondott nagy kelleetlenül:

- Na, na!... Köhögnek az ágyúk.

Vesztett és nyert csaták híre jött össze-vissza, minden napra valami új, meglepő.

- Hallod-e, Chalupka? Most már én is azt mondom, hogy látszani kezd a dolog.

- Talán mi is mozdulnánk? - jegyzé meg Chalupka óvatosan.

- Nem tudom minek? - dörögte ásítva. Aztán hozzátette, hogy Chalupka előtt is eltakarja igazi gondolatait:

- Hiszen megverik ezeket ők maguk is!

Mácsiknak az egész ország csak »maguk« volt - önélküle.

Egy idő óta azonban nagyon türelmetlen lett és ideges. Sehol sem találta helyét. Hússzor, harmincszor is kiszaladt egy nap a méhesbe, onnan véges-végig be lehetett látni az országutat. Hátha jön már az a fiú... hátha jön... Minden érkező kocsiba oda tudta képzelni.

El fog jönni, el kell neki jönni. Minden áldott reggel átlátogatott Barosnéhoz megbiztatni:

- Jó álmom volt az éjjel. Megjön ma a vicispánunk! Mondjuk, hogy tegnapelőtt volt a vizsgája, hát éppen hogy eljöhete.

...Csakhogy mit ér már a vicispán, ha vármegye nincs! Mit ér az egész terv, ha a Laczkók szétszéledtek? Annyi sok szép biztos voks, most már ott áll az ágyúk előtt. Kevesen lesznek azokból, ha így tart, prédikációs halottak!

Aztán tudós prókátorságot értő emberek rebesgetik, hogy ha győzünk, akkor is vége a nemesembernek, mert más törvény lesz, ha pedig nem győzünk, akkor is vége... vége mindenképpen.

Ezért volt mérges a háborúra. Kezdtett egymásután dőlni a kártyavár. A Laczkókat végképp elszegényítette a pör, meg a fiú neveltetése, hasztalan volnának itt. Mácsik pedig nemcsak magát tette tönkre, hanem a nejét is. Az utolsó summát, melyet Chalupka visszahozott, de mely csakhamar elolvadt itthon, úgy szerezte már össze, hogy levagdalta felesége mentéjéről az ezüst gombokat, s eladta a kedvenc, saját nevelésű nyerges lovát, Sármányt a tótoknak a korponai vásáron.

Mikor a lovat kivitték az udvarból, úgy sírt, úgy zokogott az egész család, mint a záporosó.

Azóta fogta el Mácsikot a búskomorság. Szomorú lett az egész ház, az egész udvar anélkül a Sármány nélkül.

Napokig nem mert az istálló felé menni, az az üresség ott a jászolnál olyan bántó volt, hogy megrezentette... Éjszakákon át hallotta bús nyerítését, vagy látta, amint fazekas szekeret vonszol a szegény Sármány feldörzsölt bőrrel, patkótlán lábbal... s felriadt álmából ilyenkor.

Pénzét megtéríti a família, mert majd csak visszaszállinkóznak, adóssága majd kitelik bőven a pörből, de a szegény Sármány odavan menthetetlenül, azon nem lehet segíteni.

S nemhogy oszlottak volna a bajok, sőt inkább folyton terhesebb lett a helyzet; a pörök szünetelnek, a restorációkat legalább egyelőre elvitte az istennyila, a família sehol... hát mi lesz, mi lesz?

Egyetlen kéz volt már csak, mely még fenntarthatja a nemzeti plánumot - a Birike fehér keze.

A Réky-birtok, meg a kilátás a Baros-vagyonra hatalmassá fogják tenni Laczkó Gábort a família nélkül is. Ereje lesz. S ha ereje lesz, föl lehet építeni rá mindent, ami szétesni látszik, bármiképp forduljanak is a sorok. Csak arra kell most már vigyázni, hogy főtisztelendő Cselkó uram be ne álljon addig katonának, mert nem lesz, aki összekösse őket.

S hogy csordultig megteljék a pohár, Chalupkára is rájött a bolondórája, nyugtalan, ideges egy idő óta, hogy szinte kerülni látszik Mácsikot.

De hát ki törődne annak a hóbertjaival? Hiszen éppen ez az, amiért nem lett belőle rozsnyói püspök!

Nagyobb baj volt ennél, hogy elmúlt a kitézött idő is, de Gábor csak nem jött... Mácsik türelem-olaja napról napra fogyott.

Még sohase volt ilyen kedvetlen.

Egy délután meg beállított hozzá Chalupka könnyes szemekkel.

- Mi bajod, öreg... no, mit pityeregsz?
- Elmegyek, Mácsik fiam... Búcsúzni jöttem.
- Hova a pokolba mennél?
- Ne kérdezd... ne is kérdezd. Nem maradok tovább. A talpam viszket, Mácsik fiam. Nem maradhatok.
- No, hát vigyen el az ördög mindnyájatokat - dörmögte Mácsik nem minden keserűség nélkül, és hátat fordított Chalupkának.
- Hej Mácsik fiam, nagy kő van az én szívemen, nagyon nagy kő...
- Bánom is én! Vidd el valami kőfaragónak.

Hanem a Chalupka szomorú hangja meglepte. Merőn a szeme közé nézett.

- Ej no, mi bajod van? Nem szeretem a sok cikornyát. Csak a parasztgubára való az!

Chalupka odatámasztotta fejét az ajtóküszöbnek. Kihúzta sárga zsebkendőjét, s úgy zokogott, hogy nem győzte törölgetni a könnyeit.

- Jobb bizony, feküdjél le! Látom, már megint felhörpöntetted valahol.
- Nem, nem - emelgette a kezeit elhárítólag - nem a bor... nem az ital, hanem a szeretet ártott meg. Nagyon szeretem... igazán vén bolond vagyok... Ölj meg Mácsik... mert én nagyon szeretem azt a gyereket.
- Miféle gyereket?
- Hát a Gábort. Itt vagyok, Mácsik fiam. Ölj meg engem.
- Öljön meg a gyík! Hiszen én is szeretem.

S bizony nem állhatta meg, hogy minden rossz kedve dacára is nagyot ne nevéssen a vén bolondon, akinek a szeméin át foly ki, ami fölösleget magába vesz a szőlőnedvből.

- Nem mondhatok többet... nem, nem - zokogta fuldokolva. - Hiába firtatnál, Mácsik fiam... Majd megtudod... nemsokára megtudod... Csak a jó szívem volt... a jó puha szívem. Aztán tudod, fiam, úgyis füst, ostoba füst ez az egész dolog... merő bolondság, nem egyéb. Becsületemre mondom, hogy bolondság. Hagyd abba, Mácsik fiam. Hidd el, hidd el, most az egyszer komolyan mondom.

Mácsik homloka elborult, mintha valami rossz sejtelen nehezednék a szívére. A vén korhely nem vitte a kőfaragóhoz, hanem itt hagyta azt a követ. Ő maga pedig fogta a vándorbotját, és továbbállott.

Látta az ablakon át, amint kinyitja a kapuajtót, amint kilép az országútra. Kedve lett volna utánakiáltani: »Gyere vissza, Chalupka! Magyarázd meg azokat a baljóslatú szavaidat, mert kínoznak, tépnek engem. Ne zaklasd a lelkemet, Chalupka. No fordulj hát vissza öregecském«. Ezt, igen ezt akarta neki mondani, s mondaná is, ha nem ő lenne a hatalmas Mácsik György, akiben nincsen gyengesség, kíváncsiság... aki előtt mindenki reszket, minélfogva neki nem szabad félnie senkitől.

Aki megáll az ablaknál, és megvetőleg nézi a távozó embert az országúton, megvetőleg nézi az érkező felhőket az égbolton, mindent megvetőleg néz, mert minden semmi...

Az ágyúdörgés is semmi, melynek moráját valahonnan a Szitnya tájáról dübörögve hozza a levegő s a föld.

S az is semmi, amit a rossz szellemek susognak füleibe; a sötét árnyak, melyek körülötte táncolnak, a titkos szövegek, melyek a lélekből kelnek, a nagy nehéz kő, melyet a csavargó itt hagyott a különös szavaiban, az is csak semmi... semmi.

Hanem azért nem tudott aludni egész éjjel.

- Te asszony, ez az ágy rosszul van megvetve. Magad vetted meg, két derekaljat tettél alá? Bánom is én, hát éppen azért rossz. Keményebb ágyat csinálj holnapra.

Megint csak felszólalt kakaskukorékolás előtt.

- Zsófi te... a malacpecsenye megrontott az este, nagyon kövér volt! Nem tudok aludni.

- Jó lesz tán egy kis fodormenta?

A nemzeti asszony felkelt, megfőzte a fodormentát, de Mácsik még attól se tudott elaludni, hiába hánykolódott ide-oda.

- Hallod-e, Zsófia, elküldhetnél a kenőasszonyért.

Elküldött hát a nemzeti asszony a kenőasszonyért. Meg is jött a derék Majgóné, jól megdörmöckölte az arra termett kezeivel, de csak azt vallotta, hogy egy fia csömör sincs a nemzeti úr hátában. Megtapogatta a homlokát is, az forró volt, abban van a baj, abban a drágalátos okos fejben. Bizonyosan megbántotta valaki a nemzeti urat, valami rossz gondolatja van, s azt nem tudja kiverni a fejéből, s alighanem így volt, mert bizony nem használt semmi szer a nyugtalan éjszaka ellen, csakis reggel felé aludott el, de akkor aztán olyan édesdeden, hogy a hortyogása majd fölvette a házat.

Mácsikné már korán reggel kelt, maga költötte fel a szolgálót és a kocsist, s már éppen a tehén megfejtése és kihajtása iránt akart intézkedni, midőn egyszer csak elkezd valaki dörömbözni künn a kapun, először lassan, azután egész erővel az ökleivel.

- Ki az?

- Én vagyok - felelte egy vékony lihegő hang. - Én, Filcsikné.

- Ejnye, sógorasszony az? De megváltozott a hangja! Mindjárt eltolom a reteszt. No, mi a baj, az istenért?...

Filcsikné arca halovány volt, s egész teste remegett.

- Szóljon, sógorasszony... Talán elesett... meghalt? Mindég mondtam. Megmondtam. De nem hallgatnak az emberre. Hát ugye meghalt?

- Nem! Megérkezett!

- Megérkezett? Mikor?

- Az éjjel.

- Talán meg van sebesítve?

- Nincs biz az, hanem megházasodott - hörgé kezeit tördelve.

De már erre egyszerre elmúlt az ijedelem a Mácsikné ráncos arcáról, s tűzbe gyulladt szeme, orra és egész arca, a kezeit pedig felrakta a csípőire.

- Micsoda? Megházasodott? Hát van annak az embernek lelke, becsülete? Kitagadom a bitangot. Nekem ugyan többé nem fajbéli rokonom. A szemétdombra való a lelke. Gyalázatos pogány! Ilyet tenni, ilyet tenni. De hát miféle gazember lehet, aki összeadta. Hát már az isten is csak olyan dib-dáb szolgálakat tart? Hol az a pap, kitekerem a nyakát... én tekerem ki, aki össze

mer adni egy házas embert, akinek otthon felesége és két kisgyermeke van, idegen asszony személyel. Szégyen és gyalázat.

Filcsikné fogvacogva hallgatta a nemzetes asszony kifakadásait, mert hús idő volt, s csak éppen egy vékony kendőt vetett hirtelenében a meztelen nyakára.

- De hát kiről prédikál kegyelmed? - kérdé, amint látta, hogy a nemzetes asszony alighanem más malomba öröl.

- Kiről? Hát ki másról, ha nem a sógorasszony háborúba ment uráról?...

- Oh, oh, oh! - sikoltott fel Filcsikné. - Hiszen ha csak ő házasodott volna meg... Oh, oh! Zsófi lelkem, könnyemet se látná... Kell is az már valakinek? Örüljön, hogy énbennem talált kész bolondra egyszer...

- Hát akkor ki az ördögről búslakodik itt? Ki házasodott meg hát, no?

S uram bocsáss, a nemzetes asszony gyanakvó tekintetet vágott az ura nélkül maradt csinos Filcsiknére.

- Jaj, jaj, jaj. Hát a Laczkó Gábor... A Laczkó Gábor.

S kiáltása betöltötte az egész utcát, elhallatszott az még tán a felső végbe is.

- Odavagyunk, elvesztünk... mindnyájan elvesztünk.

Mácsikné szemei megüvegesedtek, arca kékült, kezei meredten leestek, s tompa hangon hörgé:

- Megérkezett... Az éjjel érkezett meg! Irtóztató. Pszt! lassan... pszt!... Jaj az uram föl ne ébredjen, meg ne hallja, mert halál fia lesz az egész falu...

A kapufélfának roskadt, a gyenge Filcsikné fogta fel, a szolgáló vizet hozott a vályúból egy pléhiccésben, úgy locsolták fel nagy nehezen a szegény asszonyt...

- Kit vett el? - kérdé síri hangon, mikor föleszmélt.

- Valami pesti leányt. Istenem... istenem... mi lesz ebből? Mire virradunk, mire?

- Hol a kendőm? - kiáltá erre a nemzetes asszony, és sápadt arcán kiütődött a düh szeplője, roskadt termete pedig kiegyenesedett mint egy granátérosé. - Hadd nézzek a szeme közé annak a személynek és annak a kölyöknek. Hadd adja vissza az ezüst csatjaimat a mentémről... hadd adja vissza a Sármány csikót és a família elprédált pénzét, vagy különben megfojtom a hitvány fajzatot.

S magára rántván futtában nagykendőjét, kezébe kapva, amit hirtelen ért, egy lapátot, bőszerűen rohant a Laczkó Boldizsárék háza felé.

A tarka nagykendő lecsúszott válláról, s az egyik csücske az úti lucsokban úszott, röpködött.

Az emberek, akik a kerítésen át látták rohanni a lapáttal, keresztet vetettek magukra, s csoportosulni kezdtek a házak előtt:

- Mi történhetett? - tanakodának. - Megbolondult volna? Vagy hogy... uram bocsáss... a Gellérthegyre nyargal? Mert hogy talán elkésett az éjféli keresztútról?...

XIII. FEJEZET A PRIBOLYI SZÖRNYŰ NAP

Nappal még csak megvan az ember, hanem az éjszakák bizony szomorúak Pribolyon. Az asszonyok remegve reteszelik be a kapu- és házajtókat, mert sehol sincs férfi, aki bátorságot öntsön a szívekbe. Az éj csak fekete most, de nem nyugalmas, csendje megvan, de békéje nincs, ha lekapcsolja is a fáradt szempillákat, az édes álmot takaróját ki nem bontja.

A kutyák átkozottul ugatnak, a tyúkok nem alusznak el mint egyébkor, hanem éjjelenként leszállnak fekhelyeikről, és eszeveszetten kukorékolnak, mint a kakasok.

S mindez olyan borzalomgerjesztő, idegbántó!... Hát még a tudat, hogy az egész faluban nincs éperejű férfi otthon. Mindenki elment, mindenki ott van a zászlók alatt, még a korhely Laczkó Boldizsár is rágondolta magát tegnap. Eddig legalább ő járta be éjjel az utcákat vidám kurjongatással. Az is csak valami volt még a régi jó világból. Most már egészen kihalt, csendes a falu, akár egy temető: gyerekek, asszonyok, sánták, vakok, görvélyesek, tehetetlenek szomorú tanyája.

Aranyért se találni már férfit, csak a leghatalmasabbat, Mácsik Györgyöt. Az még otthon van. Biztató jel. Ne féljünk addig asszonyok, míg az öreget itthon látjuk! Addig ide nem jön ellenség, se addig még nincs nagy veszedelem az országunkon!

Találgatta mindenki, ugyan mi az oka, hogy ő nem megy, ő, aki talán egymaga meg tudná verni az ellenséget nagy eszével, szörnyű erejével, rettenthetetlen bátorságával?

- Ostobák kendtek egytől-egyig! - tudákoskodék a nótárius, Dúcz János. - A kártyában is mindég a legvégire tartogatják a legnagyobb tromfokat, a heteseket, nyolcasokat, hányván el legelőbb.

Ebben aztán megnyugodott a közvélemény, mert Dúcz János uram volt most a főtekinély. A háború nagyon fölvitte dolgát ökegyelmének: azelőtt rá se néztek az asszonyok, utolsó ember volt a faluban, most azonban egyszerre azon találta magát, hogy a legkülönb, szava nagynyomatékú, pajkos menyecskék delejes nézése rajta mászkál, s úgy csipi, csiklandozza, mint a hangyaraj. Különbben is egyedül ő volt járatos a hadi dolgokban, s beavatott mindennemű eseményekbe, még olyanokba is, melyek csak azután fognak történni. Ami éppen nem csoda, mert mindennap ő maga járt be gyalog a városba átvenni a rendeleteket, leveleket és híreket.

Tegnap is bent volt, s annyira elkésett, hogy éjjel jött haza a holdvilágnál.

Amint megy-mendegél a néptelen országúton - így adja elő ma reggel, s tele is van előadásával a falu -, lát messziről szembejönni egy fekete embert, éppen a bodonyi hídtól nem messze.

Mínthogy pedig Dúcz uram mindenekfelett békeszerető ember (elég hálátlanság tőle, kit a háború tett kapóssá), s minthogy egy idegenről sohasem lehet tudni, mi lakik benne, biz ő jobbnak látta a híd alá kuporodni, míg átmegy. Minek keveredjék történetesen galyibába, ha szépszerével elkerülheti!

Mikor a fekete ember a hídra ért, éppen akkorra dőcögött oda vele szembe egy ekhós bérkocsi csengettyűs lovakkal: a kocsiban hárman ültek, egy férfi és egy fiatal asszony a kicsinyével. Amint éppen odasütött a hold: mintha a szűz Mária lenne a gyerekekkel!

- Hej kocsi! Álljatok meg! - szólt a fekete ember.

- Ki az? - kérdé a kocsin ülő férfi harsányan.

- Nem ösmered már meg Chalupkát, Gábor fiam?

Erre aztán villámhirtelen leugrott a fiatal férfi a kocsiról, s olyat csaptak egymás kezébe, hogy okvetlenül ki kellett jönnie Dúcz Jánosnak a híd alól, ha lakott még benne kíváncsiság, pedig lakott.

- Hova megy, Chalupka bácsi?

- Hova megyek? Hát tudom is én? Hanem ugyan te hova mégysz, Laczkó Gábor? Tudtam az érkezésedet az anyádnak írt leveledből. Mondtam neki szegénynek, hogy titokban tartsa. Félek, fiú, valami borzasztó fog történni.

- Ej, ugyan mi történhetnék? - mondá Laczkó Gábor. Azután hozzátette csendesen: - Loquamur latine... mert... nézzen oda a kocsira...

- Tudom... mindent tudok. Elöttem ne magyarázgass semmit. Voltam az ablakotok alatt Pesten, láttam a kis rácsos bölcsőt a szoba közepén... és láttam a nápolyi királyt is... Hej, ember, ember, nem jót cselekedtél.

Gábor lehorgasztotta fejét.

- Nem tehettem másképp.

- Tudom, tudom. Láttam az asszonynak a kedves nevetgélését az ablakon át. Többet ér egy vicispánságnál. Hanem tudod, így a hírünk nélkül! Mégiscsak valami az! Aztán otthagyd a becsületes pályádat. Sok pénzbe került az nekünk.

- Nagyobb dicsőséget hozhatok így a Laczkó-névre.

- Ugyan ne izélj! Talán bizony a komédiáskodással?

Gábor valami olyat mormogott, nem tűri, hogy az ő szent hivatását lebecsmérlik.

- Miattam hóhér is lehetnél. Bánom is én! Fiatalság bolondság, ahogy volt, úgy volt. Én már belenyugodtam. A vén Chalupkának nem makacs a feje, édes fiam. Hanem majd mit mond hozzá Mácsik?

- Az az ő dolga!

- Félek, hogy teneked is lesz részed benne. Jó ember, becsületes ember, de szörnyű, ha megharagszik. Minek is jössz te most haza?

- Az Ilonkámhoz hozom az anyámhoz a gyerekekkel, valahova el kellett vinni őket, mert én megyek oda...

- Jól teszed. Mindenkinek ott a helye most. Meglehet, találkozunk. Hát a gyereket is hozod? Fiú, mi? Igaz te, megkentétek-e lúdzsírral és mézzel amikor megszületett? Mert az annak a módja, a Csáky-familiánál tanultam; minden kis Csákyt ezekkel kennek meg; a lúdzsirtól sohasem fázik meg, a méz pedig arra való, hogy mindenki szeresse, mindenkinek édes legyen. Édes is a Csáky-lány valamennyi, a fiúhoz pedig tapad az egész Szepesség. Hanem azt tanácslom én neked, hékás, ha már így van, vidd el most az asszonyt az anyádnak (meg lesz ott őrizve mint a gyémánt, szegény édesanyád még a rossz lehelettől is megkíméli), te pedig tüstént fordulj meg, be se várd a reggelt, eredj a selmeci táborba. Mire majd visszatérsz, az idő megszalja a haragot, kicsinnyé zsugorodik, egy-két nyájas szó is elfújja.

Gábor a fejét rázta:

- Nem! Én most már szembenézek mindennel. A baj sokkal nagyobb, ha sejtjük, mintha előtte állunk. Lesz, ami lesz, Chalupka bácsi.

S ezt olyan erőteljesen, olyan elszánással mondta, hogy az öreg elszontyorodott.

- Pedig még semmit se tud, jobb lenne, ha apródonként jönne rá.

- Hát nem szólt neki a pesti útjáról?

- Nem ettem nadragulyát, hogy egyenesen a vasvillának szaladjak. Nem mertem szólni, nem akartam. Mert sok szép plánumot bolygattál meg. Hej, ha tudnád, ha tudnád... De mármost eredj fiam, én is megyek. Történjék az Úrnak akarata. Meglehet jól teszed, ha nem hallgatsz rám, de én mégis azt mondom, ne maradj otthon reggelig, mert bizony-bizony örökké otthon találsz maradni. Az pedig neked se volna nagy multság, de a szegény anyád se szeretné. Nosza, ülj fel szaporán a kocsira, és menjetek, de - nini, ne a ballábbal szállj fel a fűrhécre, mert lutheránus pappal találkozol az úton, ami pedig nem jó jel. Isten áldjon meg, fiacskám.

Ezt a beszélgetést hallgatta ki Dúcz János az éjjel, őtöle tudták meg, hogy megjött Gábor, s mikor reggel látták Mácsiknét Laczkó Boldizsárék felé szaladni, a sok hamis találgatás mellett, hamar elterjedt a faluban az igazi nyitja, hogy nagy veszedelem készül, amelyhez foghatóra eleven emberek még nem emlékeznek Pribolyon...

Mikor Mácsikné becsörtetett a Laczkó Gáborék házába, Gábor éppen akkor kelt fel, már egészen fel volt öltözve, és a reggelijét szürcsölte az első szobában.

Mácsikné senkivel sem találkozott, sem az udvaron, sem a pitvarban. Boldizsárné a mellékszobában öltöztette a menyét. Sohase volt ennél még édesebb foglalkozása. Milyen szép, milyen karcsú! Aztán milyen szelíd! Az ember azt hinné, hogy ilyen pesti nő talán szégyellni is fogná a szegény anyósát? Óh dehogy, dehogy! Drágalátos fejét annak a keblére temeti, s mikor ott feldörzsölődik az arca bíbornak, s mikor mosolyogva emeli föl megint, akkor csak igazán szép...

Hát még mikor enyelegve kérdi: »Kedves új mamám, ugye maga is szeretni fog engem?«

Aztán hozzát teszi gyenge sóhajtással: »Mert most már mi árvák leszünk - és megédesíti egy kis mondatkával ennek az előbbinek a keserűségét: - egészen egymásé leszünk.«

»Úgy, úgy, kis fehér galambom... együtt élünk, együtt várjuk, olyan jó lesz, de olyan jó lesz.«

A boldog anya szinte örül, istenem, szinte örül rajta, hogy elmegy fia a harcba, addig amíg el nem megy, szinte örül, hogy a nagy baba és a »kis baba« neki marad... egészen neki.

»No, de most fel kell kelni (a piciny ellenben hadd aludjék még), besüt a napocska már... Itt a víz, ott a ruha. Hol a kis rékli?... A cipő is ki van tisztítva, magam tisztítottam ki, édeském... mert bizony mi szegények vagyunk... Az uram tudod... No, de ő se rossz ember... Elment az is tegnap. Minek is volna itt, csak rendetlenséget csinálna. Nem adom sokért, hogy elment. Hanem ha itt volna, tudom, örülne ő is. Mert nagyon jó szíve van. Aztán ő is csak apátok! Szegény uram, de kár, hogy elment! Nem adnám sokért, ha itt volna.«

Erre a kis menyecske sírva fakad, hogy ő azt a cipőt nem veszi fel, inkább ő tisztítja ki ezentúl a mama cipőit is, az az illő, az a szép... ő bizony azt a cipőt fel nem veszi.

Mire aztán egy csókkal megcukrozott kimagyarázás következik s ezer meg ezer mondanivaló közte: soha, talán soha ki nem fogynak belőle...

S ekkor, ebben a rózsaszínű órában hangzik fel a másik szobából annak a betört haragos asszonynak a rikácsoló szava.

- Hát itt vagy szép mákvirág? - süvíti gúnyosan, úgyhogy a nyála szétfreccsen a levegőben. - Kígyót melengettünk a kebelünkön! Nem szégyellted magad ide jönni? Lesütöd ugye a fejedet?

Gábor sápadtan hanyatlott hátra az egyszerű deszkaszékre.

- Néni, néni... - csitítja szelíd, kérlelő hangon - legyen elnéző, legyen kíméletes...

- Micsoda? Én legyek elnéző? Te irántad, aki koldusbotra juttattál mindnyájunkat? Te, te? Mit bámulsz rám olyan ártatlan mafla képpel? A legutolsó gézengúz is istenes jámbor ember melletted. Ne félj, odaérsz, ahová elindultál, az akasztófa alá. Jókor érsz oda. De nem... nem hagylak a hóhérnak, én fojtlak meg pokol fajzatja. Én, én, ha ezer lelked van is...

Szemei szikráztak, s rémletesen forogtak üregeikben, korhadtt fogait kivicsorította, s felemelt ökleivel rárohant a fiatalemberre.

Az felemelkedett helyéről, olyan méltóságos volt, mint az igazi nápolyi király, karját elhárítóan tette arca elé, mely most már haragban égett, de tekintete még most is esdő maradt.

- Néném... Az isten szerelméért, mit csinál? Ne kiabáljon úgy! Hiszen vétkeztem, beösmérem, mindent belátok, mindent jóvá akarok tenni... hanem tekintse, hogy odabent...

S szeme félénken, zavarral fordult a mellékszoba felé. (Ugyan jónak beszélt, ha Mácsiknét akarta csillapítani!).

- Hát ott van a pipiske, hahaha? No, majd megnézzük micsodás, hehehe. Hanem előbb adja elő uracskám, de rögtön, a tízezer forintunkat, amit elköltöttünk az úrra, amióta felszedte uram a szemétből, meg a piszokból. Adja ide most az úr azt a pénzt, mert ha nem, majd meglátja... Aztán teremse elé az úr az ezüstgombjaimat a mentémről, mert addig ki nem eresztem innen, s letépem az úrról az utolsó rongyokat is, amik rajta vannak. Nem tudom, kitől csalta azokat is...

Gábor összeszorította az ajkait, melle kínosan hörgött, amint ott állt egy ócska szekrénybe fogózva az ablaknál, de csak mégis türtőztette magát. Feje zúgott, talán már nem is hallott semmit a gyalázó szitkokból, de azoknak a szegény asszonyoknak odabent be kellett lélegzeni ezt az egész csatornapiszkot, melyet a feldühödött embernőstény szája okádott.

- Nincs most szavad ugye? Tíz éve rabolsz már bennünket. A tolvaj elveszi az ember pénzét egyszerre s aztán elfut; de te tíz éve tartod kezedet a zsebünkön, s még ide szemtelenkedel a szemünk elé. Csalsz, ámítasz a hátunk mögött a gaz cinkosaiddal... de csak itt volna az a vén csavargó, megérezte a pecsenyeszagot és elillant. Uram én istenem! Hogy is hihettünk benne? Hol volt, hol volt a fejünk?

Mácsikné dühe most fuldokló, kétségbeesett siránkozásba csapott át:

- Gonosz fiatalember! Mit tettél? De így van. Mondtam mindég. Apád is olyan! Benne volt a véredben. Anyád is szült volna bár inkább farkaskölyköt.

- Asszony, csend! - ordított fel Gábor, s öklével olyan retteneteset csapott az asztalra, hogy minden csörömpölve hullott le arról a földre.

- Huh! Még neked áll feljebb? - sikított fel Mácsikné, fölkapván egy törőt az ágy melletti mozsárból. - Hadd egyelek meg egyszerre mindnyájatokat. Hol az a személy, az a pesti dáma?

Kendője lecsúszott fejéről, s szétszórt sárga haja kuszán röpködte körül dühtől eltorzult arcát, úgy rohant a mellékszoba felé.

- Megállj! - s egy erős kéz markolta meg nyakát, mely odakapcsolódott, mint a vaspánt. - Eltűrtém, hogy földig gyaláztál, megtapostál, de hogy a feleségemet merte érinteni nyelved, ezért most meghalsz.

Egész teste lázasan reszketett, s keze kéjes kegyetlenséggel szorította a boszorkány torkát. Az hörgött, mint a haldokló fenevad, a törő kiesett kezéből, s maga is összerogyott, de a földön még rúgott és karmolt.

- Meghalsz... meghalsz.

- Fiam! Gábor! Gyermekem!

A nők sikoltozva tépték fel az ajtót, s rávetették magukat Gáborra.

- Mit cselekszel az istenért? Jaj nekünk, jaj! Csillapodjál, édes fiacskám... Gábor, Gábor!

De már korlátlan úr volt fölötte a fölkorbácsolt harag. A fékvesztett indulatokon nem bírt uralkodni többé se az anya, se a feleség gyöngéd szava. Megragadta Mácsiknét, s végigvonszolván a földön a pitvarba, onnan kilökte az ajtón át.

S az olyat esett az udvarra, hogy alétan, élettelenül terült el a sárban, mint a béka.

A szomszédos környékből összefutottak a zajra emberek és asszonyok, s elkezdtek hideg vízzel locsolgatni. A zaj nőttön-nőtt. Folyvást több és több ember gyűlt a Laczkó-udvarra, s fenyegető kiáltások és jajveszéklések hangzottak.

A két nő odabent sápadtan, remegve húzódott meg egy szögletben. Nem mérték megszólítani a férfit, ki tombolva nyargalt végig a szobán, melle zihált, s orrlýukaiból mintha forró gőz jönne. Halántékain vastagon dagadtak ki az erek, s lüktetésüket látni lehetett. Megüvegesedett szemei, dühtől elkékült arca lassan nyerték vissza emberi formájukat.

Laczkóné kiment a pitvarba, s bereteszelte a külső ajtót.

Gábor utánaszökött, és kitarta a pitvarajtót.

- Akinek valami baja van, bejöhet - kiáltá harsányan a tömegre, olyan szigorú hangon, hogy nyomban csönd támadt, és még a két vén szomszéd anyóka is, aki a nemzetes asszonyt halottaiból locsolgatá, eleresztette azonnal.

Pedig csak ennyit mondott, s megfordult, bement.

- Milyen szép, milyen hatalmas! - suttozták. - Kár érte! Pedig vége van! Ily fiatalon tette tönkre magát! Ez nagy dolog lesz atyafiai!

Az emberek arcán látszott az a megdöbbenés, mely nagy szerencsétlenségek hallatára ül ki oda...

»Irtóztató lesz a Mácsik bosszúja! Emberhalál lesz itt ma, meglássátok... Inkább vakon született volna hétszer, mint hogy Mácsikkal mert kikötni, s ilyen módon... de ilyen módon...«

Hanem a szörnyülködés már csak halk morajban harapódzott odább-odább, mígnem befutotta az egész falut. Nehányan ott a színhelyen azon tanakodtak, mikor Mácsikné mély sóhajjal kinyitotta a szemét, de még mozdulni nem bírt: mit csináljanak vele? Végre is feltették egy saroglyára, négy erős asszonyszemély megfogta, s mintha a Szent Mihály lován volna, úgy vitték haza a Mácsik-portára, a rövidebb utat választva, a palánkok nélküli kerteken át. Mert a háborúnak megvolt az a hatása, az ellenség nem látta falvakban is, hogy a kerítések eltűnédeztek lassankint. Hiszen nem volt férfi, aki fát szerezzen be és felvágja; az asszonyoknak pedig mégiscsak fűteni kellett valamivel.

A mellékszobából egy ablak nyílt az udvarra. Laczkó Boldizsárné szorongó szívvel nézte onnan, mi történik ott künn? Istenem, istenem, miképpen csordul ki ez a szörnyű pohár?

A fiatalasszony mihelyst meg merte tenni, nyakába csimpaszkodott Gábornak, s addig csókolgatta forró arcát, míg csattanós piros ajkaival, apródonként kiszította belőle azt a nagy haragot. S ez volt éppen, ez volt a legnagyobb baj. Amint észre tért Gábor, azonnal belátta, hogy dühe mennyire ragadta. Feje hülésével szíve is lágyulni kezdett. Pedig jobb haragudni, mint félni. A nyugalom ott van a kettő között, hanem azt nem találhatta meg; olyan volt az ő baja most, mint a mérő-serpenyők terhe, nem oszlódott az el, csak át lett téve az egyik serpenyőből a másikba, s lenyomta őt, itt is, ott is.

Hideg borzongás futott végig a hátán, szíve elszorult, s keze bágyadtan eleresztette az Ilona karcsú derekát.

- Anyám - szólt - mi történt? Mit tettem? - S azután halkán, félénken, sziszegve kérde: - Felocsúdott?

A szegény Laczkóné kitörülte kötényével szemeiből a könnyeket, s színlelt nyugalommal felelte, csak most fordulván el az ablaktól:

- Nagyon dühös voltál, fiacskám... nem jó olyan dühösnek lenni.

- Vadállat voltam, nem ember - szólt Gábor tompán, s szép férfias fejét alácsüggeszté... -, kétségbe vagyok esve, higgyétek meg. Őrült voltam.

- Megérdemelte...

A szegény anya bármint össze volt is zúzva a remegéstől, mégse állhatta meg, hogy ne enyhítse tettét.

- Megérdemelte - tagoló Gábor, s hangját izgatottá, bágyadttá tette az önvád kesernyés kinyomata. - Megérdemelte?... Talán... de ti nem érdemeltétek meg, hogy ne tőrjek el miattatok mindent!... Okosnak kellett volna lennem, tiértetek!

- Oh, gyermekem, hát ugye jó lesz... ugye megengeded? Engedd meg kérlek, hogy mégis bereteszelhessen a külső ajtót.

Gábor fölemelte a fejét.

- Nem, anyám! Ennél már büszkébb vagyok, sokkal büszkébb. Történjék, aminek történni kell. El kell most már szánva lennem mindenre.

Ilonka bámészan nézett rájuk, mint a megijesztett galamb. Bár látta a botrányos jelenetet, megérteni nem bírta, hogy mitől kell itt még olyan nagyon rettegni, de sejteni már kezdte, hogy valami végzetszerű szerencsétlenségnek kell lebegni valahol, mitől mindnyájuk szíve összeszorul.

- Az istenért, mi vár még reánk, mi van még hátra?

- Maga a hétfejű sárkány van még hátra, kislányocskám. De ne reszkess. Isten szent öfelsége velünk lesz!

És az ölébe vette menyé boglyas fejcskáját.

- Oh, oh, hallom a szívedet dobogni. Ne félj úgy! Hiszen csak nem öli meg. Nem. Hiszen itt leszek én is, az anyja... hiszen itt leszek.

S egy bátor gondolat mintha egyszerre megacélozná idegeit, felugrott ruganyosan, biztató szavakkal:

- Te se félj, fiam, egy morzsányit sem! Itt vagyok én melletted, és itt van a lúgzó kád is a pitvarban. Ördögadta Mácsikja, hiszen csak nem esz meg bennünket!

XIV. FEJEZET MEGINDUL A ROZSDÁS VITÉZ

De mondhatta Gábornak, ne féljen, ha félt már, ha ott térdelt mellén az a mesebeli macska, mely az oroszlán vérét kimártogatja a nyelvével.

Semmit sem felelt. Tompa elfásultságot érzett, mardosó lelki szorongást. A kínos bizonytalanság elbágyasztotta, s szinte kiszítta vérének melegét. Tenyere, melybe fejét nyugasztá, olyan jéghideg volt, hogy megborzongott tőle.

Eljön, okvetlenül eljön. De milyen találkozás lesz az! Most körülbelül odaérhetek az asszonnyal... még nem talán... csak neki olyan hosszú az idő... Lehet, most beszélnek neki!... jaj, tán útban van idefelé.

Látta képzeletében a hatalmas alakot, amint fölfordít, s halántékaihoz kap, azután megindul bosszút állni, lábai alatt megdobbann a föld, lélegzetétől, ahogy fúj dühében, amerre megy, remegve csapódnak össze a falevelek.

S valóban összezörrentek a cseresznyefa gallyai az ablak alatt, fázékonyan... néhány sárga levelet pedig elkapott a szél, fölvitte szeszélyesen a magasba, s azután odacsapta a szomszéd ház kéményéhez, melynek fölfelé szálló füstje egyszerre levágódott, s megtöltötte a Laczkóudvart.

De e füstön keresztül is meglátta Gábor Mácsikot. Ott jött, ő jött a szérűk alatt, gyorsított, erős léptekkel.

Úgy tetszett neki, hogy megszűnt dobogni a szíve.

- Menjete be - szólt a nőkhöz, s hangja nem az ő hangja volt többé, nem lehetett ráösmerni -, menjete be a szomszéd szobába!

- Én veled maradok - kiáltá Laczkóné egész határozottsággal.

- Én is - suttogetta félénken Ilonka, s feje bágyadtan hajlott le, mint a tört liliom.

- Nem - sziszegte Gábor, olyan izgatott rideg tekintetet vetve rájuk, hogy szó nélkül engedelmeskedtek, a mellékszobába húzódván.

A félelem tartotta őket lenyűgözve, mint a dér, mely jéglemezzel vesz körül s megdermeszt lassankint mindent. Még gondolkozni sem tudtak már.

A kakukkos óra halkán ketyegett, s oly borzadályos volt, amint az inga végigcsinálta útját le-föl, le-föl.

Gábor azt hitte, mindjárt bátrabb, nyugodtabb lesz a nők eltávozásával. Kivette megtöltött pisztolyát a táskájából, maga elé tette az asztra, aztán odakönyökölt a két karjára föléje, hogy ne lássa meg az az ember, ha bejön.

Fogait összeszorította, s magában bizonykodott:

»Nem bánom. Azért se bánom. Ha vér kell, hadd omoljék. Úgyis csak egyszer él az ember. Isten neki. Jöjjön! Legalább vége lesz a dolognak egyszerre. Mindegy no! Magam is így akartam én azt!«

Pedig dehogy akarta így, dehogy. Maga a mélységes pokol rendezte azt így össze.

A percek rendkívül lassan teltek. Egy kiskutya künn megkaparta az ajtót. Egész testén jéghidegség futott át, s fogait is hiába szorította egymáshoz, biz azok összevacogtak.

Pedig nem volt gyáva. Hiszen éppen az ágyúk elé készül. Süvítő golyók nem fogják megijeszteni, egyetlen arcizma sem rándul meg; hanem ettől az embertől, aki úgy él az ő képzelődésében, mint egy óriás, mint a fönség és a hatalom megtestesülése, ettől az embertől, akinek igazsága van vele szemben, s akit egy ismeretlen erő támogat, hogy szörnyű legyen: ettől az embertől úgy reszket, mint a kocsonya.

Érzi, tudja, hogy hiába készítette ki a pisztolyt, nem lesz annyi erő a kezében, hogy csak fölemelje is. Oly nevetséges, oly törpe lesz. Annak a hatalmas embernek a pusztja közeledése is összemorzsolta.

No, most már itt van! Hallatszanak a lépései, mindig közelebb, közelebb. Nyomában tompa zsvivaj jelzi, hogy kíváncsi tömegek húzódnak meglátni rettenetes bosszúállását.

Kopp, kopp!... Még kopog is az ajtón.

De már azt nem hallja Gábor. Talán nem is kopog senki. Mintha álmodná az egészet, hogy az ajtó megnyílik lassan, csendesén, s a résen át apró sátánok ugrálnak be rikító öltözetben, színes lámpácskákkal kezeikben, s szemkápráztató táncot kezdenek járni a szobában. A lámpák csillognak, az apró ördögök szemei villognak, s ez örült sebességben összefoly minden, s egy óriási tarka gombolyagban gurul feléje, fülsüketítő zúgással...

- Ejnye no, öcsémuram, hát mért néz rám olyan haraggal? Voltaképpen nekem kellene haragudni. Ej, ej, bizony nem vártam volna. Hiszen én nem tehetek róla, tekintetes öcsémuram!

Gábor csak nézi, nézi tágra nyílt bábész szemekkel Mácsikot, hallgatja ezt az alázatos, szerény hangot, de még mindig nincs ébren, még mindig ígézetnek, álomnak véli.

- Mindenkor azt tartottam, tekintetes uram-öcsém, hogy hosszú haj, rövid ész. Mért is nem tetszett kérem agyonütöni azt az oktalan asszonyi állatot? Oh, oh, de resteltem... de resteltem.

De már erre aztán kezd lassankint magához jönni Gábor.

Hiszen nem valami emberevő az, hanem egy összeroskadt, sápadt vénember, akit gyermekké, gyávává tett a csapás! Mikor az utolsó gerenda is összetört azon a mesterséges épületen, amelyet oly nehezen, annyi fáradtsággal állított fel a levegőben, ő maga is megtört az utolsó gerendával.

- Mihelyt meghallottam, mi történt, mindjárt eljöttem, tekintetes öcsémuram, hogy bocsánatot instáljak. Hosszú haj, rövid ész... mindig mondom.

Gábor arcába beleszökik az eleven piros vér, amint ránéz az összedúlt vonásokra, nincs azokban ravaszság, furfang, nem látszik azokon semmi, csak a kiábrándulás keserősége. A hatalmas Mácsik György nincs többé sehol.

- Üljön le Mácsik bácsi... Oh, üljön le. Boldog vagyok, hogy nem haragszik. Hát igazán, igazán nem haragszik?

Mácsik szomorúan tekint az »oszlop«-ra. Annyira megszokta nagynak tekinteni ezt az oszlopot, amit ő emelt, hogy szinte áhítattal tévelyeg rajta a szeme. Erős valami, rettenetes erős lehet az! Csakhogy már nem oszlop.

- Hiszen én vagyok a hibás, én vétettem a bácsi, az egész család ellen, s én bántam most rosszul az izével... övele... a nénivel. Beösmérem, belátom. De a feleségemet sértegette, és én olyan hirtelen haragú vagyok, hogy nem bírok aztán magammal.

Mácsik sóhajtott, s elhárító mozdulatokat tett a kezeivel. Hangja is vékony és nyöszörgő lett.

- Nem... senki sem hibázott. Ott az... az! (És kezével a padlás felé mutatott.) Az isten csinálja az egészet!... Nem bírtam vele!... Minden szétesett, minden, minden...

Nagy kezét halántékára tapasztotta.

- Rossz munka volt. Pedig hatalmasan kicsináltuk. Vége van. Megnyertük volna. De mit ér, ha semmi patrónus se elég az isten ellen!

Alázatosan lehorgasztotta fejét és fázni látszott. Gábor kikereste a legjobb széket, s odavitte neki, de nem ült rá.

- Megyek, tekintetes öcsémuram. Nem jól érzem magamat...

- Mintha láza volna, bácsi.

- Igen, igen, valami ilyen csekélység. Nem tesz semmit. Hát csak azért jöttem, harag ne legyen a dologból. Nem szeretném...

S kisompolyodott a szobából leverten, a bajusza lecsüngött, mint a szomorúfüz-ág, szemeinek fehérje sárgás színbe játszott, a léptei is olyanok voltak, mintha csak úgy parancsszóra húzná kelletlenül az egyik lábát a másik után.

Gábor megzavarodva jött ki utána, marasztalta volna, de nem bírt szóhoz jutni bámulásában. Hát nem álmodik? Mind igaz ez? Ez hát Mácsik György, az emberevő? Hiszen ez a legsze-
lídebb, a leggyámoltalanabb ember mindazok közt, akiket valaha ösmert! Nem, nem ilyennek képzelte ő Mácsikot. Kísértet ez csak, incselkedő ördög, aki magára vette a nagy Mácsik alakját.

Pedig bizony az igazi Mácsik az, aki ott megy, lassan, támolyogva, meggörnyedten, ő az, hiszen mások is ösmerik, s tanakodnak, mi lelte?

Még lekapják előtte a kalapot - de már összesúgnak utca hosszát, hogy gyáván viselte magát, hogy packázni hagyott magával egy siheder által...

Hallatlan ez, rettenetes ez, még gondolatnak is, hogy a nagy erejű Mácsik meghunyászkodik, mint a leforrázott eb. A feleségét halálra taszigálja az a fiú, s íme, ennyibe marad a szörnyű
violenca. Ott kullog szelíden, összeesve, mint az istenes egyházfi. No iszen, mehetsz már híres Mácsik György! És ugyan hova mégysz? Talán vizikátort rakni a nemzetes asszony nyakcsigá-
jára, vagy zsolttárogat énekelni... zsolttárogat, hahaha.

Soha még dolog, ami történt, oly izgatottságba nem ejtette az embereket, mint most az, ami nem történt. A planéták tengelye esett-e hát ki, hogy egyszerre ily csodálatosan megváltozott? Emberek, mi vagyunk-e megbolondulva egytől-egyig, vagy pedig Mácsik György lett gyáva? Haj, jaj, jaj! Lőtték már ennek a világnak! Talán már repedezik is a föld, s nyílnak a sírok! Föl kellene menni valakinek a toronyba és félrevernü a harangokat! Az ítélet napja ez már! Mert ha a tegnapi világ lenne ez még, nem adhatta volna elő magát ilyesmi.

De amint lassan-lassan oszladozni kezdett az ámulat, eleibe tolakodott az emlékezet. S ami régen történt, azt most mind hozzáidomították ahhoz, amin ma csodálkoztak. Mert most már visszajárul fordult a dolog. A mai jelenet nem volt megérthető a múltakból, vették hát fundamentumnak a mai jelenetet, s amire visszaemlékeztek, azt építették hozzá ehhez. S így már tökéletesen összevágott.

- Hát persze, persze... ha jobban meggondoljuk. Biz isten sose volt igazi bátor ember. Mindössze a szája nagy. Ebből áll az egész Mácsik.

- Pusztá képzelődés volt az ereje! - bizonykodott a nótárius. - Hát ki emlékszik, ugyan ki emlékeznék valamely nevezetesebb virtuscselekedetére? Ugye senki? No, bizony én sem.

- Úgy, úgy! valóságosan igaz. Ezek a félkegyelmű Laczkók az okai. Ezeket nyergelte ő meg - hajtotta Laczkó Gergelyné. - Meglehet, etetett velök valamit. Mind bele voltak bolondulva. Nem tudom miért? No, ugyan volt is kibe? Ezek kürtölték, hogy ilyen hatalmas, olyan bátor. S elég, ha csak egy mondja, mert egy bolond százat csinál. Száz bolond meg már a maga ostobaságát teszi meg bölcsességnek.

- Most jut eszembe, hogy ez a Gábor-gyerek kicsiny korában is mellbe vágta egyszer. Ugyan hol volt kigyelmeteknek a szeme? Én sohase tartottam valami nagyot felőle.

- Forgósadta! - kiabálta Harkány Borcsa. - Hiszen ha csak egy csepp bátorság volna benne, ülhette-e vesztég ilyenkor? Én asszony vagyok, de ha nem nézném, hogy két gyereket szoptatok itthon, magam is ott volnék, ahol az uram van. Ott én, ha nem egyébbel: a piszkafával.

- Ej haj, de kényes vagy Borka! - förmedt rá csúfondárosan Suska Mihály. - Láttam is már a paripádat otthon; oda van támasztva a kemencéhez, már hogy tudniillik a seprőd. Csakhogy nem a Gellérten van ám a háború, Borka!

- Ejnye te fölfűjt béka! Hát ezt érdemlem én tőled, te lúdtalpú, te? Mordizom adta betyárja, mindjárt kikaparom a szemedet.

- Nem tűröm, azért sem tűröm el, ha a gazdámat mocskolják.

Harkányné azonban nem engedte azt annyiba.

- Bizony, hallod, neked is elég nagy szégyen, hogy itthon sütkérezel. Még az olyan legény is odavitte a fogát, akié még ki sem nőtt valamennyi. Még a részeges Laczkó is elment tegnapelőtt. A fia is ezért jött, hogy elmenjen, meg van fogadva a szekere, vagy hogy talán el is indult azóta. Pedig annak felesége van, s úri módra nevelték, mégis elmegy, s itt hagyja azt a selyemteremtést, mert hallod-e, olyan jószág az, én láttam, hogy olyat a piktor se fest, mert olyan az, hogy isten bocsássa meg, de imádkozni tudnék hozzá. Bizony szégyenelheted magad Suska Mihály a gazdáddal egyetemben.

Miska lesütötte fejét és sóhajtott. Elevenére tapintottak ezek az átkozott asszonyok. Nem is szólt többé egy kukkot sem, hanem egyenesen hazament azzal az eltökéléssel, hogy fölmondja a szolgálatot, s elmegy a tábor után, de csak annyit mert, hogy kerülgetni kezdte:

- Nemzetes uram! Az a szóbeszéd van a faluban, hogy hát nekünk is el kellene menni.

- Derék, nagyon derék - felelte az öreg szórakozottan, de valószínű nem tudta, mit beszél.

Sem azt nem hallotta, amit Miska mondott neki, sem azt nem vigyázta, amit ő felelt, csak éppen a szája járt. Nem volt magánál. Arcát mély levertség viaszkszínűre festette, szemei elvesztették fényüket, úgy néztek ki, mint a kocsonya. És akármit tett, az mind oly nagyon furcsán esett ki. Néha elkezdett könnyezni, s ilyenkor majd a szíve szakadt meg rajta az embernek. Máskor füttyölésre fordította, de ez még sokkal szomorúbb volt.

Napokig eljárkált egyedül a kertben egy nagy bottal, s amerre járt, a növényeknek leütögette a virágaikat vagy a gyümölcszeit, amijök volt. Ebben telt kedve.

- Miért teszi ezt, nemzetes uram? - kérlelgette Miska.

- Hadd pusztuljanak - mondá ridegen, de mégis szomorúan. - Nem érted te azt, édes fiam.

- Pedig azok is az isten teremtései.

- Éppen azért, fiacskám.

S rettenetes mély keserűség volt a hangjában, de olyan, hogy az ember pára alakban, epe-színben látta leszállni a virágokra, a füvekre, s mintha sötét anyagokkal bevonná azokat is ez a borzasztó lehelet.

Amellett szelíd volt és jó. Némelykor félénk, mint egy gyermek. Az ajtónyílástól is össze-rezzent, a kukoricasuhogástól elfutott. Egyszer egy macska ment végig az udvaron, s vörös szemeivel ránézett Mácsikra.

A hatalmas ember behunyta szemeit és fölördített: »Üsd agyon azt a szörnyeteget, üsd agyon« - s úgy reszketett, mintha kísértetek gyötörnék, még a foga is vacogott. Miska vasvillával szúrta keresztül az ártatlan állatot.

Különös volt a viselkedése mindenben, csak néha-néha csillant elő benne a régi ember.

Toborzó huszárok jártak a környéken. Miska mindennap nagyobb-nagyobb kedvet mutatott, hogy közéjük áll, de mindig bizonyos tartózkodással hozakodék elő a tervével.

- Hej, nemzetes uram, mégiscsak anyánk ez a föld.

Mácsik szeme még egyszer szikrát vetett ekkor, s a fogait megcsikorgatta:

- Anyja bizony a kutyának, de nem nekem!

S ezzel olyat rúgott a földön a patkós csizmájával, hogy csak úgy gurultak szerte a rögök, mintha zsombék pora lennének.

De ez a kitörés csak egy pillanatig tartott nála, megint visszaesett a búskomor hangulatába, megint gyámoltalan lett és gyöngé. Hadarva beszélt és halkán. Ha valamit szólt vagy kérdezett, előbb mindég körülnézett tartózkodón, gyanakodva.

- Te Miska - kérdé mély titkolózással egy este - láttad-e te őt?

- Kit, nemzetes uram?

Mácsik elpirult, s lesütötte a szemeit, aztán a kabátja gombjait babrálta, mint valami szerelmes.

- Azt a gyereket... Laczkó Gábort?

- Láttam, nemzetes uram. Mikor elment...

- Elment? Hát hova ment el?

- A táborba ment.

Mácsik sóhajtott, azután mintha nem értette volna jól, tűnődni, évelődni látszott ezen.

- Hogy miről is beszéltünk? Jaj igaz... róla. Hát hogy elment? Te Miska, igazán elment? És mit mondott, hogy miért megy?

- A tisztelendő úrral beszélgettek. Azt mondta, minden ember megunhatta már, hogy mindig a királyok üssék az alsókat. Hogy hát ennek most másképp kell lenni.

- Ne beszélj bolondokat, Miska. Honnan szeded te ezeket? Hát igazán azt mondta? Jaj, de nagy bolond is az ember, Miska fiam. Ejnye, de furcsa, hogy ezt mondta.

Ezen a mondaton aztán sokáig elgondolkozott, ezzel is feküdt le a méhesbe, mert ott hált egy tábori vaságyon (azzal hengegett azelőtt mindig, hogy a faágy letörne alatta), midőn egyszerre csak fölverte éjjel merengéseiből, félálmából valami tompa kopogás az istálló tájékán.

Sötét volt, nem láthatta mi történt, de a kopogás egyre erősebb lett, úgy rémlett előtte némelykor, hogy az istálló-ajtót döngeti valaki.

- Uccu, Miska fiam, nézd meg, mi lehet?
- Valami tolvaj lesz - szólt Miska kedvetlenül kászmálódva föl.
- Ha tolvaj, fogd meg és hozd ide.
- De hátha többen vannak - ellenveté az durcásan.
- Mit? - szólt oda mérgesen, mintha a régi Mácsik lenne -, akkor kiálts egyet rám, majd össze-fogdosom én valamennyit. De egy-kettőért restellem felhúzni a csizmámat, mert nagyon nehezen jár.

Miska vasvillát vett a kezébe, s azt óvatosan maga előtt tolva indult meg, hatalmasan polemizálva útközben a tövisekkel: Hogy a Jézuska büntessen meg!... Virítsatok ki a pokolban!... Rágjon meg benneteket a hegyi kígyó. (Ilyenkor t. i. mindig egy-egy tövis ment be a meztelen lábába.). De csakhamar lihegve csörtetett vissza, torkaszakadtából kiabálva:

- Megjött a Sármány! Itt a Sármány! Egészen összeverte a csillagos homlokát. Jaj szegény Sármány!
- Miféle Sármány jött meg, te golyhó?
- Hát a Sármány, a lovunk, akit eladtunk a tótoknak.
- Micsoda? A nyerges lovam?
- Az ám, hazajött a jó pára. Megszökött a tótoktól. Visszajött a mostoha gazdáitól, az édesekhez.

Erre a szóra lerúgta magáról Mácsik a takarót, s mezítláb rohant el megnézni a Sármányt.

Csakugyan ő volt, a régi kedves pejparipa, melytől olyan nehezen vált meg annak idején, s csak a családi oszlop vitte rá, hogy eladja. Hanem a jó Sármány hívebb volt, ragaszkodóbb volt önála, nem felejtette el, elszabadult, hazajött, s éjszakának idején be akart jutni az istállóba, hogy odaálljon a hajdani helyére, s reggelre ott találják, mintha minden a régiben lenne, mintha csak egy hosszú, hosszú álom lett volna az, hogy ő nem volt itt... Olyan nagyon szépen gondolta ezt ki a Sármány.

Mácsik megösmerte lovát azonnal, s amint az okos szemeit szelíden rávetette, meg nem bírta állni tovább, odaborult a nyakára, összecsókolta számtalanszor.

- Csakhogy megjöttél, kis burkusom! Csakhogy itt vagy, aranyos kutyácskám! Jaj, oda nem adlak többé százezer forintért!

A Sármány úgy tett, mintha értené a hízelgő szavakat, s mialatt a lapockáit veregette, egészen odahajtá nyakát annak az izmos vállaira. A gazda szemeiből kicsordult a könny, meg a Sármányéból is, csakhogy az egyik szeme, mint a mesebeli öreg királyé, sokkal jobban sírt, mint a másik. Mácsik csak most vette észre, hogy azt bizony hályog borítja, s fájdalmas hangon szisszent föl:

- Elnyomorítottak, tönkretettek, szép lovacskám! Elsoványodtál, megvakultál, hazajöttél panaszkodni. No, ne nézz rám olyan szemrehányón azzal a másik szemeddel! Ló vagy te még azért, többet érsz te azért egy egész ménésnél. Megirigyelnek még tégedet éntőlem.

Volt dolga Miskának egész reggelig, friss almot vinni a Sármány alá, zabot hozni a padlásról (jó, hogy ki nem törte nyakát a létrán ilyen cudar sötétben); a vakaró sem pihent, nyomban ki kellett szedni a három hónapos port a Sármányból. Az egész háznép fölébredt, még a beteg nemzeti asszonyt is fölköltötték az eseményre, s olyan sürgés-forgás támadt, mint mikor valami nagyon kedves vendég érkezik a házhoz.

Ezalatt maga a gazda nyugtalanul hánykolódék fekhelyén egész éjjel, hogy hát miféle csoda az, mi oka volt annak a lónak hazajönni? Vajon keresni fogják-e a tótok, akik megvették, vagy pedig úgy hagyják ebben a zavaros világban?

El volt érzékenyedve, megrendült a Sármány jöttétől. Mert az bizonyosan jelent valamit. Több esze van annak a lónak, mint egy vármegyének, nem jött volna az hiába! Aztán úgy ránézett, de olyan furcsán nézte, mintha valami nagy mondanivalója lenne. De kár, hogy nem érti!

Pedig kezdte mégis érteni lassankint. Reggel első dolga volt az istállóba menni. Ni, milyen szép már azóta a Sármány, úgy ragyog a szőre, mint a tükör, s vígan ropogtatja a sarját! Gyönyörködve simogatta meg hosszú, aranyos sörényét, s így szólt hozzá biztató, nyájas hangon:

- Tudom már, mit akarsz... tudom már. Hát iszen jól van. Elindulunk délben.

Lehozták a padlásról a régi nyeret, (vajon nem kezdenek-e majd birtokháborítási pert a tyúkok érte?) a szerszámot, kantárt is előkeresték a kamarából, s kikenték-fenték hájjal, az ócska bőr mohón beitta, mintha sietne, nehogy az éhes macskák lenyalogassák. Volt ott egy régi mundér is kardostul, tarsolyostul a fogason, valamelyik régi Laczkó viselte valamikor az inszurrekcióban, azt meg a molyok fogják megsiratni, kivált a bekecset, mert az volt önekik a megyei székhelyük.

Ahogy felöltözött, mintha nem is a régi lusta ember lenne, kihúzta hosszú derekát, délceg lett a járása, csillogó a tekintete.

Könnyedén pattant fel a Sármányra, mintha megfiatalodott volna. A lábadozó nemzeti asszonyt az udvaron még egyszer érzékenyen megölelte lehajolvást.

- Vigyázzon rád az isten, édes párom, te pedig vigyázz arra, ami kevés vagyunk még megmaradt, mert - s itt elérzékenyült maga Mácsik is -, mert megeshetik az, hogy még visszajövök ide.

Kibuggyant a könnye a nemzeti asszonynak erre az utolsó mondatra. »Ne beszélj, ne beszélj... már hogyisne jönnél? Kellesz is már te a golyóbisnak? Hiszen csak lesz eszük, hogy nem eresztenek előre.«

Elfordult könnyezve, s ezalatt Suska is készen lett az útra, megtömte a szeredást, felvette az ünnepi öltözetét, s hogy fegyvere legyen útközben addig is, míg igazit kapnak, a fejszét akasztotta a vállára, így indultak el, ura lovon, ő gyalog mellette, a templomsoron át. A gyerekek és asszonyok, amerre mentek, hangos kacajra fakadának, s csúfondáros szavakat kiabáltak utánuk.

- Nini, ott megy a rozsdás vitéz! Trapp, trapp, trapp! Szigfrid vitéz meg ott szalad a lova mellett! Hahaha!

Mácsik behúzta a nyakát a vén mentébe, úgy tett, mint aki nem hallja. Suska pedig köveket kaparászott a földön, meghajigálni a gúnyolódó boszorkányokat, miközben felsóhajtott:

- Hogy változik minden! Istenem, istenem. Mi lett a nagy Mácsik György sorsa!?! Még ez a pipogya vászonnép is mocskolja.

S megfenyegette ökleivel a röhögőket.

- Hanem iszen majd összejövünk, megálljatok!

XV. FEJEZET A MEGLÓTT ZÖLD SZEM

Csakhogya még nem egészen bizonyos.

A halál szövö azt a piros pántlikát, mellyel az ég széle van beszegve esténként. A halál cifrázza ki oly pirosra az eget, hogy hasonlatos legyen a földhöz, mert az is piros. Csakhogya míg annak az égő falvak és városok, ennek az emberi vér a festéke. Ezekkel a színekkel dolgozik a halál, ha siet.

Éppen annak a piros fénynek a nyomában indult a rozsdás vitéz a szolgájával. Mert furcsa állapot ez, minden ember a halálnak siet segíteni, s mégis azt hiszi, hogya magát védelmezi.

Nem kellett kérdezősködniök útközben, merre van a sereg. Jelekből találtak rá a Pélly István zászlóaljára, mely akkor jött a görbe vidékről, hol a tótokat verte meg, s most már a rendes csapatokhoz akart csatlakozni.

Mikor utasaink a tarai erdőcskéből kiértek, akkor bukkantak rá a hadtestre.

Mácsik félrehúzódott Suskával egy fa mellé, míg a csapat eleje elmegy a szűk hegyi úton. Annyit már tudott, hogya a masírozásnál hátul jön a vezér, akihez fordulnia kell.

Hát amint sorba elmentek mellettük a marcona gerillák, némán, hallgatagon, rájuk sem ügyelve, egyszerre csak elkiáltja magát egyikök:

- Dicsértessék a Jézus Krisztus, bátyámuram!

Mácsik odanézett, hát a Filcsik István volt. Hanem iszen ki is kap az most a hadnagyától, amiért elszólta magát a »dicsértessékek«, lesz ebből legalább két órai kurtavas, mert a katonai regula nem engedi meg az ilyen szalutálást. - Pedig bizony Filcsik sem tehetett másképp. Még a regulánál is erősebb szokás, hogya ennek a generálisnak meg így kell köszönni.

- No, csakhogya te vagy, Pista öcsém!

- Mit keres itt bátyám? - kiáltott fel Filcsik, kilépve a sorból.

- Hát eljöttem - szólt Mácsik szomorúan -, itt maradok köztetek.

- No, azt bizony okosan tette. Hej hopp. Most már hát csinálunk valamit.

Összeütötte vígan a sarkantyúját. Meg volt győződve róla, hogya de már ezt Bécs is megérzi. Még csak most kezdődik majd el a forradalom!

- Kik vannak itt a mieink közül? - kérdé Mácsik.

- Majd mind itt vannak. Már tudniillik, akik még bele nem haraptak a fübe. Mert bizony elmaradt egy-kettő.

- Kicsoda?

- Hát a szegény Laczkó István... Laczkó János, Laczkó Ferenc.

- Ferenc is elesett?

- Becsülettel. Bekapartuk szegényt a lipitói hóba.

- Hát az elevenek?

- No, ezeket majd mindjárt meglátja valamennyiöket, kivéven az öreg Chalupkát.

- Micsoda? - ordított fel Mácsik. - Itt van az a gazember? No iszen, megtett az minket! Összetöröm a vén csontjait.

- Neki vesszük a legtöbb hasznát. Ő a tábori spion. Most ugyan nincs itt, hanem estére bizonyosra megjön, ahol meghálunk. Csodaember az, ott van tíz helyen is egyszerre, többet ér az, mint mi százan. Azt ugyan ne bántsa, bátyámuram.

- Mit? Hogy ne bántsam? Hát semmit se tudsz? Hát semmit se mondott?

S dühtől tajtékozott a nemzetes úr szája, öklét pedig odaszorította a halántékaihoz, mintha attól kellene tartania, hogy meg ne repossze a túlságos erő. Pedig az már nem volt erő, még a felfortyanás is inkább csak modor volt már nála.

- De bizony mondott valamit - felelte Filcsik elgondolkozva. - Éppen múltkor emlegette, hogy valahol egy korcsmában az állás alatt meglátta a bátyám Sármány lovát, rozoga tót szekér löcséhez kötve. A gazda nem volt ott, fogta hát magát, kioldozta az állat kötőfékét, s világnak eresztette.

- Ő volt az? - hebegte Mácsik csillapodva. - Hiszen nem rossz ember! Van benne szív a kuttyában! Azaz, hogy tulajdonképpen nagyon becsületes ember... Ösmerem a gézengúzt! Mindegy, jó fickó, derék csont... Hogy kioldozta a bogját? Ej, öreg, öreg, ilyen csínyekre is ráérsz útközben! No, már igazán alig várom, hogy meglássam.

S ezzel azután úgy eldicsérte Chalupkát, hogy a könnye is kicsordult, miközben egész csomó pribolyi ember fogta körül nagy lelkesedéssel, s vitték a vezér elé.

Pélly mint környékbeli ember, hírből ösmerte Mácsikot, s mindjárt megtette a szabadcsapatjában hadnagynak. Miért is ne tette volna meg? Nem került neki semmibe.

Az öreg arca kiderült erre. A szertelen nagyravágás tüze még megcsillámlott a szemeiben.

Élénk, ruganyos volt néhány napig. A pribolyiak még láthatták benne a régi Mácsikot, de ez is csak illúzió volt. A nagy ereje oda lett, parancsolni már nem tudott nekik. Szelíd volt, elmélyedő, s némelykor búskomor. Mindenkire gyanakodott, tehát mindenkitől félt, s következőképp mindenkinek a kedvét kereste; mindenkire sokat adott, kezdtek hát órá semmit se adni.

S ő ezt nem vette észre. Ez rontott rajta legtöbbit, mert nevetségessé tette. Kezdek mosolyogni a háta mögött.

Voltak még föllobbanásai, de ezek már nem gyújtottak. Nagy diadalokról, egetverő győzelmekről ábrándozott, s azokba beleképzelte önmagát is.

Azt mondta egyszer Laczkó Mátyásnak:

- Mit ér, hogy tönkretesszük az ellenséget? El kell venni az idegen népektől is egy-két országot. Bajorországban példának okáért nagyon sok sarjú terem, Burkusországban pompás árpa. No, én ugyan le nem teszem a kardot egyhamar, ha kezembe vettem.

Máskor meg Filcsiket biztatta:

- Mihelyt egy kicsit rendbe hozom itt a dolgot, magam mellé veszek fiam, és elfoglaljuk azt a Békést. A törvény úgyszólván lassú lett volna. Bizonyisten jobb így! Nincs-e igazam, Filcsik fiam?

Az ismerősei összenéztek szánakozón, mintha mondanák: meglágyult az agya a szegény öreg szalma-hadnagynak.

Vagy hogy mindig lágy volt, és csak az ő eszük nem nyílt ki azelőtt?

A hencegésből gyakran ment át csüggedésbe. E két véglet közt keringett. Kivált akkor lett egyszerre oda, ha Laczkó Gábort emlegették. Fejét lehorgasztotta, kezei aláhanyatlottak, s még a könnyei is megeredtek...

Mindenkit arra kért siránkozó hangon, hogy ne emlegesse, s mégis ő hozta fel minduntalan nagy bizalmasan titokban, ha nem látták-e valahol, nem tudják-e, hol van?

Az a képzelődés éltette, hogy még félténivalója neki az a gyerek, ezt az aggodalmat disputálta magára. Méreg volt a tápláléka. Némelykor megcukrozta föllobbanó nagyravágyással.

De lassan-lassan a nagyravágyása is kicsinyes hiúságokban aprózódott el.

Bántotta, hogy nincs uniformisa. A hadnagyi egyenruha volt minden vágya, mely valóságos betegséggé fajult. Ahol megszálltak városban vagy falun, első dolga volt szabót hajhászni, de a fátum úgy akarta, sehogy se juthasson uniformishoz. Pedig anélkül nem ér semmit a hadi élet. Ettől az uniformistól várta a nagy fordulatokat!

Végre is sikerült annyiban, hogy az Úr kiszólitotta az élők sorából a csapat egyik hadnagyát, a pocakos Széll Péter hadnagyot, akinek, ami pedig nagy ritkaság ebben a csapatban, teljes uniformisa volt. Egyébiránt valami hamaros tüdőgyulladás szegődött hóhérának.

Chalupka, aki ott virrasztott mellette, rávette a haldoklót, hogy az egyenruhát testálja el Mácsiknak. Elég jó lesz neki a másvilágon a Mácsik ünneplő öltözete is.

Széll Péter csak nehezen egyezett bele: mindenféle ellenvetései voltak, hogy így, hogy úgy, az ő ruhája többet ér, de meg azonfölül, miképp ösmer ő majd magára a feltámadáskor idegen ember gúnyájában?

De a Chalupka rábeszélő tehetsége győzött, a ruha a Mácsiké lett, kikötötte azonban a beteg, hogy csak a halála után.

A hiú vén ember minden órában odajárt nézegetni, meghalt-e már?

Visszataszító volt ez az emberietlen vonás, pedig nem a rossz lelkületből folyt, hanem csak a gyermekies gyöngeségből, mely mind jobban-jobban hatalmába ejtette.

A ruha bő volt különben, át kellett igazítani előbb. Chalupka vállalkozott rá. Ahhoz is értett. S Mácsik egy ingre vetkőzve várta azalatt türelmetlenül, míg kikrétázta rajta az új birtokos idomait, míg szétfejtette, összevarrta a pitykéket, a paszomántot, míg ismét ráteremtette a hadnagyi gallért a járulékaival.

...Pedig semmi sem ingerli jobban nevetésre az idegeket, mint egy pőrére vetkőzött nagy ember.

Hanem iszen ez sem tartott örökké. Kész lett az utolsó öltésig, beleöltözhetett. Kipödörte lelógó bajuszát, kihúzta magát rangosan. Olyan volt, mikor a sorba lépett, mintha újjászületett volna. Tündöklött az arca, s nem tudta a lábait hogy rakni.

- Mégiscsak szép az élet, István! - mondá Filcsiknek. S teletüdővel szítta magába a hús levegőt.

Azután végignézett a csapaton kevélyen feszelegve, az atilla ráncait simogatván.

- Teringette, csak már lenne valami... csak már lenne egy jóra való csata. Teringette, István... hiszen ez se egyéb, mint egy pör... ez is egy nagy pör.

Annyira megtetszett neki ez az ötlet, sorba járta vele a vezetőket, hogy hát egy nagy pör ez az egész dolog... bizonyisten nem egyéb.

S olyan jóízűen kacagott hozzá, mint a zuhatag.

Csak már lenne is valami döntő tárgyalás minél előbb.

Ez egyszer ugyan hamar meghallgatta az Úristen.

- Ellenség! Ellenség! - kiáltották az előőrsek.

- Lóra! - vezényelte Pélly. Mert ennek a csapatnak taktikája volt kerülni a komoly ütközeteket.

Nagy zűrzavar lett egyszerre. Akinek lóva volt, lóra kapott, akinek lóva nem volt, gyalog iramodott a Naszály felé.

Mácsik a Sármányra vetette magát. Szerencse, hogy nem lát, mert meg nem ösmerte volna a gazdáját. De azért szinte érzi az uniformist, kevélyen ficáncol alatta, fejét a szügyébe vágva úgy megaprózza negédesen, mintha palatinust vinne a nyeregben.

Egy tó partja mellett vitte útjok. Gondolom a bánki tó volt. Mácsik meg nem állhatta, hogy odalovagolva meg ne nézze magát a tükrében.

A zöld szem éppen pihent akkor. Szél nem zavarta. A szemöldöke se mozdult; csendesen állottak ott a füzesek.

A napfény rásütött a sima lapra, az óriási szem elkezdett nevetni, gúnyosan vigyorogni az öreg nemzetőrhadnagyra, s olyan pöffeszkedő rútnak mutatta az arcát, olyan görnyedtnek az alakját, hogy dühös lett, kivette a pisztolyát s belelőtt.

- Nesze, kutya, tudd meg, hogy itt járt Georgius Mácsik!

De alig volt ideje mondani, mert erre a lövésre egyszerre megmozdultak az óriási szemnek a szemöldjei, szuronyok csillantak ki a füzesekből, elrejtett csapatok bújtak elő sűrű sorban.

- Körül vagyunk véve! Két tűz közé vagyunk szorítva! - kiabáltak a magyarok. - Elő, elő! Ne hagyjuk magunkat!

Nem is hagyták magukat, legalább nem olcsón. Emberül megállták a mieink a sarat, pedig kevesebben voltak: itt csak meghalni lehetett.

Mácsiknak az volt első dolga, hogy megfutamodott tuskön-bokron. Hanem Pélly eléje vágatott gúnyos hahotával:

- Ejnye, Gyuri bácsi! Ne szaladjon hát el a pörtől!

Elvörösödött az öreg, restelkedve megfordult, s eleresztette a kantárt, ha már így van, hadd vigye hát a ló bolondjába.

Hideg borzongás futotta át idegeit, de a golyók süvítése lassankint felforraltta vérét, lázba hozta, szemei kidülledtek, az arca megdagadt. Volt benne valami rettenetes.

- Ide mellém, pribolyiak! Ide mellém! Nem valami nagy dolog! Hajrá...

Bátor lett, ész nélkül, akár a feldühödött fenevad. Hangja úgy harsogott, mint a repedező harang.

- Hej, Laczkók! Laczkók!

Az erdők visszasüvítették a Laczkó-nevet.

De jól is viselték magukat a Laczkók. Károly éppen most bukott le halva Mácsik mellől.

- Tisztelem az édesapádat, fiacskám! - bömbölte Mácsik, s hátralovagolt most, hogy visszatérítse a széledezőket, mert az utolsó roham szétbomlasztotta a csapatot.

- Hova szaladtok, bolondok? Nem látjátok, hátul még több az ellenség.

- Nem ellenség az! - világosította fel Pélly. - Rosszul láttak az előőrsek... Megnyúzatom a gazembereket. Honvédek azok... ni, megösmerni a sapkájukról! Kutyaúl jártuk meg; azok elől szaladtunk bele, ezeknek a szuronyaiba.

- Már én pedig mégse hátrálok - szólt kevélyen.

- Pedig jobb volna, nemzetes hadnagy uram - csábította Suska -, ha eleibök szaladnánk, hogy visszatérjünk velök. Mert itt addig elpusztulunk egytől-egyig!

Nem volt igaza, egy részök közel járt, nyomban megperdült a dob a szőlőhegy alatt, s vagy százfőnyi honvéd csörtetett elő a völgynyílásból.

Új lélek szállt az emberekbe. Jó Pélly kihúzta kardját, s újra a csapat elé lovagolt szürkéjén.

- Utánam!

Megfordult a kocka. Az ellenség meghátrált. Csak néha fordultak meg, futvást egy-egy sortüzet eresztve az üldözőkre.

Ezekből az utólagos golyókból találta el valamelyik Mácsikot. Ingadozni kezdett a nyeregben. Vére végigcsurgott az uniformison s a ló oldalán. Ott tátongott egy seb a Sármányon is. Összevegyült ló és gazda vére.

Nagy feje aláhanyatlott, legelőször a csákó esett le róla, azután ő maga is lefordult, de nem érhetett le a gyepre, mert az egyik lába a kengyelbe akadt.

Tudta azt Sármány, átértette; búsan megállt egy ugar szélén. Nem mozdult, mintha beásták volna, csak a lábait fogta el reszketegség, s kétszer nyerített fel fájdalmasan.

Az elősiető honvédek haldokolva találták az öreget: az egyik, aki kivette lábát a kengyelből, fölemelte, hogy arcába nézhessen, nehéz volt a test, alig bírt vele, odatámasztotta egész hosszában a saját vállára, míg a másik karjával átfogta a vállán.

A haldokló kinyitotta szemeit, s görcsösen ragadta meg a honvéd nyakát.

- Az oszlop! - rebegte halkán. - Az oszlop...

- Én vagyok, bátyám... én.

Egy bágyadt mosoly jelent meg a vonagló sápadt arcon.

- Ne hagyj, Gábor... ne hagyj meghalni, édes fiacskám! Így, így, hadd támaszkodjam rád. Mégiscsak oszlop vagy te... Mégiscsak tudtam én azt, éreztem én azt.

E pillanatban futott oda Filcsik is, de szavak nem jöttek ajkaira. Némán, megindulva állt, s levette a sipkáját.

Egy zavaros tekintetet vetett rá Mácsik. Megösmerte. Bágyadtan lehunyta aztán a szemeit. Halántékai rángatózni kezdtek. Kisvártatva teste rázkódott össze, s egész élettelen súlyával Gáborra nehezedett.

- Bátyám, jó bátyám! - ébresztgette Gábor.

Ez a hang föllármázta még. Jéghideg keze a Gáboré után motozott, s gyengén megfogta, megszorította. Szederjes ajkai megmozdultak susogva.

Filcsik odahajlott a füleivel.

- Mit mondott szegény? Mit kíván?

- Hogy vigyük a... pört, a másikat is... a mienket, s hogy a pörakta összesen harminckilenc.

Gábor rátette bal kezét a szívére. Nem dobogott többé.

- Meghalt - szólt tompán.

Filcsik reszkető hangon motyogta:

- Lehetetlen az!

Pedig mégis úgy volt. Megtörtént. Fölemelték ketten, s elvitték az ugarról, ne legyen rögökből a ravatala, távolabb, a tónál leeresztették gyöngéden, puha selyem föbe; Gábor vizet merített csákójába, s lemosta arcáról, kezeiről a vért.

- Oh, a szemeit nyitva hagytuk, István - mondá szomorúan -, azokat le kellene szorítani.

- Nem, nem... hadd maradjanak! - felelte az könnyhullatással.

Talán gondolta, hogy jobban illik, sokkal méltóbb Priboly nagy fiához, nyitott szemekkel álmodni meg lent két folytatását a két pörének.

FÜGGELÉK

A NEMZETES URAIMÉK CÍMŰ REGÉNY VÁZLATAI ÉS VÁLTOZATAI

DOMINE CHALUPKA

1881

De hát ki ez a Chalupka?

Az már egy őslény, egy múzeumi régiség az alig múlt korból. Még a magja is kiveszett: most hiába keresnök.

Az idő emlői jobban kiasztak már, mintsem az ilyen szegény férgeket is táplálnák; de minek is táplálnák, hiszen fölöslegesek, nem kíváncsi rájuk senki, és nincsen szüksége rájuk senkinek.

Chalupka bácsit sohasem fogjuk látni többé, sem finomított, sem módosított alakban - ő az utolsó példányok egyike volt.

Kopasz, piros arcú ember, rezes orral, zöldes szemekkel. Potrohos ember s következőleg kedélyes is, duzzadt szája örökös nevetésre van kitátva.

Chalupka úron minden egyes ruhadarab kopott s excentrikus, még a sárga bőrtáskára is, melyet oldalán visel, egy szürke posztófelt van rávarrva. Felső testét egy prémes bekecs takarja, nagy nyílásokon engedve láttatni hátul, hogy ha netalán mellény is vagyon Chalupka bácsin, hát annak akkor bizonyosan nincs hátulja, mert a piszkos tarka ing vörös pettyei szembetűnően kandikálnak ki, nagy idomtalan fején borzas cylinder-kalap lóbálózik, míg vékony lábszárai bő és alul fölgyúrt hamuszín bugyogóban lötyögnek.

S mindezen ruhadarabok olyan nagyon ismerősek valahonnan, s egész csoportját tárják föl az emlékeknek. Ni, éppen ilyenforma bekecse volt Kamuti Palinak a lakodalmán... Szegény Nelli, ki hitte volna akkor, hogy annak a puha menyasszonyi ágynak az iszapos Ipoly lesz a folytatása. Bizony, már kilenc éve annak! Pali is csendes ember lett. Az egész regényes históriát már el is feledték, s nincs is belőle egyéb látható talán, mint ez a bekecs, mely a Chalupka tagjain legtovább dacolt a mulandósággal. Hát a nadrág, a táska, a cylinder?... Ezek is mind valakié voltak valaha, s szép napokat láthattak hajdanában...

Chalupka úron minden tárgyhoz valami história fűződik és az egyik sem áll összefüggésben az ő személyével, mert domine Chalupka még sohasem hanyatlott annyira alá a népszerűségben, hogy magának kellett volna ruhát csináltatnia.

Nyitva áll előtte egész Felső-Magyarországon minden kastély s ahová ér, ott öltözködik át, ott vált tisztát, mert Chalupka úr mindenütt otthon van.

És itt megint az a kérdés merül föl, hogy micsoda hát az a Chalupka?

Peregrinus, de mégse peregrinus, mert foglalkozása van, mégpedig nem egy rendbeli.

»Chalupka bácsi«, ahogy a gyerekek nevezik, amolyan ezermesterféle.

Ahova megszáll, semmit sem szól, nem is kell neki szólni semmit, a nagy kutyaugatásról (mert a kutyákkal ellenséges lábon áll: azok ő előle, ő pedig azok elől eszi meg az úri asztalok hulladékait) azonnal észreveszik, hogy megjött Chalupka. Nem kérdezik: honnan jött? Sehonnan. Nem kérdezik: hova megy? Ide jött. Terítenek neki az ebédhez, a vacsorához, éjszakára ágyat vetnek neki az inasszobában.

Aztán ott van, ameddig tetszik neki, négy-öt napig, tovább úgysem maradna, benne van a csavargó vér. Fölveszi a vándorbotot, és odébb megy a szomszéd úri kastélyba.

Egy félév múlva újra visszakerül, megint olyan rongyosan, megint olyan jókedvvel, mint azelőtt. Azóta már megjárta a félországot, s annyi mindent el tud beszélni, itt az történt, ott az történt. Az összes nemesi családok mintha rokonai volnának, mintha ő házasítaná ki fiaikat, férjhez adná kisasszonyaikat, mintha neki fájna szegényedésük, aggódó gondoskodása tárgyát képezik.

A szegény Chalupka mindig tele van bajjal, gonddal miattuk!

De csak mindenütt megvigasztalódik a borocska mellett, s ha úgy az ebédlőben magára hagyják, mikor már rózsaszínűbbnek látja a világot, még el is diskurálgat a nemes nedvekkel.

»Jó estét, borocska!«

»Adjon isten, Chalupka«, - üdvözli vissza nyájasan a kancsó, vagy hogy talán ő maga felelget saját magának.

»Jó vagy-e borocska?«

»Kóstolj meg, Chalupka!«

Már miért ne kóstolná. Hiszen eléggé rászolgált a »nemes úri famíliánál.«

Az első nap megreperálta az összes órákat a házban. Kinek a werkje volt elromolva, kit csak megtisztítani kellett. A másik nap beoltotta a birkákat, fölstimmelte a kisasszonyok fortepianóját, mert Chalupka bácsi ehhez is ért, a harmadik nap kottára tette az összes divatos nótákat, amik Kassától le Csoltóig ragadtak rá, ezeknek egyikén sírva is fakadt, mert hát mikor olyan nagyon érzékeny szíve van, a nóta meg olyan szívreható.

Motosiczky, Csáky...

Burgonyát hámoznak,

Ordódy neveti,

Ullmann metélgeti.

Bizony szomorú ez nagyon. Csakhogy érteni kell, mert csínja-bínja van ám annak. A követek eszéhez van az értelme szabva, közönséges ember, aki a diéta dolgaiban járatlan, nem talál rajta semmit. A vén Chalupka bácsi azonban úgy zokog, mint egy gyerek, e mellett a nóta mellett...

Mióta van meg a vén Chalupka, hány éves, és mióta csavarog így faluról falura, a jó isten tudná megmondani. Így emlékszik már órá mindenki. Fiak apáiktól kapták örökségbe, s éppen e történeti hagyományok szilárdítják meg az ő vendégjogát. Makacskodó óragépezetek, megerezkedett klavírok mivé lennének az ő reperáló tudománya nélkül?...

Ő maga sem emlékszik már hosszú pályafutásának elejére. Régen volt, talán nem is igaz. Aztán az nem is esemény, ami övele történik, az semmi. Történni csak az »urakkal« történik, ami történik. A szegény ördög dolga keresztülesik az emlékezet rostáján, mint az apró búzaszem. Ő bizony nem tartja érdemesnek eszébe tartani, és fumigálja, ami egy hitvány »plebs«-en esik, még ha az a plebs véletlenül ő maga is.

Úgy köd alakjában tűnnek föl előtte selyemmel átszótt napok emlékei. Mikor még mint fiatal óráslegény (ha ugyan ő volt az) kezdte meg ezt a csavargó életet... Egy helyütt... egy helyütt, - de vajon hol is, merre is - egyszer, igen egyszer... egy szép szőke leányarc olyan nyájasan nézett rá... Az akkor olyan furcsán melegítette... erősebben, mint a rum, és édesebb volt talán még a rozsólisnál is.

Valami csodálatos időszak volt ez, amerre csak járt, mindenütt visszagondolt arra az arcra, a megigazitott óragépek ennek a nevét ketyegték, »Netti« volt a neve... s azután azt forgatta fejében, milyen jó lenne egy kis műhely, amiben olyan szépen elférne ő és... és az a leány.

Eh, bolondság! Mikor úgy félév múlva visszakerült arra a helyre, bizony már nem emlékszik, a Bezerédy-kastély volt-e, vagy a Szirmayaké, - hát akkor már más szobalány volt ott a Netti helyén.

Jobb is az így! Legalább nagyokat ihat keserűségében s legalább nem kell műhelyről gondoskodnia, - mikor szépen élélhet a szegény ember gond nélkül is!

De mindez régi dolog már, Chalupka bácsinak nem igen nyomja a szívét. Könnyű az, mint a madaré, mely csicseregve száll ágról-ágra.

Domine Chalupkának az az egyedüli ambíciója, hogy az általa megreperált órák jól járjanak, s minél több derült órát mutogassanak.

Meg is van vele elégedve Kassán innen, Kassán túl, minden úri família, s ha már sokáig nem jön, csendes családi körben bizony még emlegetik is.

»No, Chalupka már régen volt nálunk. Nyilván valami jó fészekre talált a vén gazember!«

Pedig dehogy maradna meg ő egy fészekben; legyen az bármilyen jó. Alighogy emlegetik, már ott toppan negyed-ötödnapra.

Hanem hát semmi sem tart örökké, egyszer mégiscsak el fog maradni, mégpedig örökre. Valahol útközben, bizony eddig is csoda, hogy kibírta; ott nyomja le a halál valami sövény mögött, s megáll a werkje, mint a rossz óráé.

És senki sem fogja tudni megreperálni.

HOMÁLYOS ÜGY

ELBESZÉLÉS

1875

A fölbukkanó nap által bearanyozott síkságon, a kövér életet lehelő füvet eltaposva, meredten fekszik egy holttest. Köröskörül a buja lóherén vércseppek közé keveredett a reggeli harmat, szokott csillogását elvesztve; az apró sás húsos levelei, amint a hajnali fuvalom lengeti, úgy tűnnek fel, mint megannyi hegyével függőlegesen fölfelé állított kard, miknek véres pengéje rezegve hajlong. A szomszéd hangyafészek lakói tömör csoportokban tódulnak a komor színhelyre, hol az ünnepélyes csendet csak egy-egy holló szárnycsattanása veri föl, vagy a szél síró nyögése, mely szakadozott közökben meg-megzörgeti a fűzfabokrokat és tompán elhallgat, mintha érezné, hogy a természet ma halottas-ház. Egy vadászeb fekszik a hulla mellett és nyalja a megaludt vért, aztán kiölti hegyes, szederjes nyelvét, hú, okos szemeit behunyja, mintha gondolkoznék, majd felszökik, körülugrálja a véres tetemet és kínosan vonít fel; füleit nem hegyezi, azok lekonyulva függnék le, jeléül, hogy nem élő állatot illet borzadályos hangja - az eget ugatja.

Ah, egy élő állat közelít! Egy gyámoltalan, megiramodott nyúl. Épp imént veré fel vackából a pór kaszája. Egyik hátsó lába, mit a penge érintett, vérzik, csupán három lábon folytatja pályáját. »Hahó!« ordít a pór s követi a vérrel jelölt nyomokat. Az üldözött egyenest a holttestnek tart s csak a vértócsánál áll meg, meghökkenve. A vizsla odapislog könnyű zsákmányra és meg sem moccan; egykedvűen nézi a hajszát s mint valami semleges nagyhatalom, a füle tövét vakarja. A nyúl azonban reszket a semleges nagyhatalmaktól is (akár példát is mondhatnék rá) és irányt változtat a hullámozó búzaföldek felé. A pørsuhanc abban a jóhitben, hogy a reménybeli ízes pecsenye elvérzik s meg kell lennie, lélekszakadva fut a nyomon, mígnem felbotlik a hullában s hanyatt esik; keze könyökig süpped a vérbe, feje hozzávágódik a halott koponyájához és megkongatja.

A suhanc örülten sikolt fel, felugrik, el akar futni, de az ijedtség uralmába vette tagjait s alig négy lépésnyire összerogy. Mozdulni nem bír, szemeit behunyja, hogy ne lásson, de lát: a hulla le van festve a levegőbe is, úgy, amint azt a valóságban megpillantotta, és le van festve a sötétségben is; ha az égre néz, a felhők azt ábrázolják, még a nagyugarnak hagyott fekete szántóföld is úgy néz ki ott a távolban, mint egy agyonvert ember, elterülve a köröskörül zöld mezőn. Ki ne remegne ilyen képektől?

A vizsla odasompolyodik az ijedt suhanchoz s lassú nyöszörgést hallat. Az okos állat lapos, benőtt ábrázatából homályos, karikázó szeméből olvasható, hogy megértetni akarja magát.

A suhanc felrebben a nyöszörgésre és megösmeri a vizslát.

- Blikk! Csiba te! ki az a halott ember, Blikk?

Ha meg tudná mondani!

De ha meg nem mondja, legalább fölébreszti a kíváncsiságot a szerencsétlen kamaszban, ki hason kezd csúszni a test felé, lassan, óvatosan, dobogó szívvel, behunyt szemeit hasonló óvatossággal nyitogatja, csupán parányi nyíláson engedve azokat a borzalmas helyre tekinteni.

Egy puska volt az első tárgy, mit így látott: gyönyörű, ezüsttel kivert, damasztcsövű kettős fegyver. Milyen kár, hogy az most már senkié!

Azután egy megmerevedett kéz látszott ki a fű közül; összeszorított ujjakkal. Éppen egy »katinkabogár« mászott rajta: a népköltészet szerelmi postásai, kik megviszik a parasztleányok és leányok édes üzenetét távoli országba, s kezére szállnak annak, akihez küldettek szerelmes szavakkal. Vajon ide ki küldte?...

A suhanc még közelebb kúszik, botjával elhárítja a szerb-tövis kimagasló, szűrős leveleit, melyek az ismeretlen arcot eltakarják; még a foga is vacog, mikor odanéz:

»Oh, ki hitte volna! Oh, ki hitte volna, Uram, én Istenem!...«

A meglepetés és ijedtség rokon érzelem, de mint az ugyanazon darab pénzre vert kétféle kép közül, ha felül van az egyik, okvetetlen alulra kell kerülnie a másiknak, itt is aláfordította az ijedtséget a meglepetés. A suhanc nekiiramodott a falunak, jajveszéklő, ordító hangjával mindent betöltve:

»A gróf meg van ölve... meg van gyilkolva! A nagy gróf... a hatalmas gróf!«

Az ódon egyház falai komoran visszhangozták: »a nagy gróf... a hatalmas gróf« ... Az emberek sápadtan adták odább: »... a nagy gróf, a hatalmas gróf«...

A templom mellett emelkedett a büszke palota, a Perzse-grófok ősi fészke; az megtelt borzalmas suttogással, tompa lármával, s bádog kúpjára kitűzetett a fekete lobogó.

...Nyomban egy forgószél kerekedett, felkapva gázt, szemetet, elhullasztott lúdtollakat, papírdarabokat az utcákról és udvarokról, forgatta köröskörül a levegőben, aztán vakmerően belekapaszkodott a gyászzászlóba, kicsavarta és odavágta nyelestül a templom falához. Arcul ütötte a templomot és elsüvöltötte magát: »A nagy gróf... a hatalmas gróf... meg van ölve!«...

I.

A holttestet hazahozták és kiterítették a pompás márvány-csarnokban, melynek ajtaja fölött e felirat volt olvasható a családi címer (arany mezőben ágaskodó oroszlán) körül: »Az ősök nyomán.« És az utolsó gróf Perzse bizonyára sehol sem lehetett őseinek jobban nyomában, mint a ravatalon. Egy őse sem volt már életben, mind ott feküdt már a maga helyén a kisbelédi csendes kriptában. Most még jobban együtt lesznek, senki sem fog következni többé. Az ágaskodó oroszlánt lefordítják örökre.

A templom harangjai szomorúan zúgnak, távolibb falukból is el-elkap a szél egy-egy haranghangot. Hetven falunak az ura fekszik halva, hetven toronynak szólnak a harangjai, de egyetlenegy zokogó hang sem vegyül a harangzúgásba, ami túlhangozná valamennyit... valamennyit... Csak a vizsla nyihog, nyöszörög künn a címerterem ajtajánál, kaparja az ajtó deszkáját és a kuvik huhog a szélkakas tetején: a nagy gróf, a hatalmas gróf!

A nagy gróf pedig ott fekszik a drága, gyászszőnyeggel bevont fényes ravatalon. Viaszgyertyák égnek a nagy, néma termekben, hol ő járt azelőtt parancsoló, rideg arcával, hova csak meg-görnyedve volt szabad belépni másnak. Még a halálban is a régi nagy úr; marcona, rideg vonásai most még ridegebbek, összevont szemöldei most még parancsolóbbak. A gyászruhás szolgák remegve, lábujjhegyen járnak a ravatal körül s suttogva beszélnek egymással... A halott zsebében szíve körül egy aranyóra ketyeg, apróra mérve a véghetetlen, mindent föl-emésztő időt: »tik-tak, tik-tak«... tegnap ilyenkor még a szív is így ketyegett! A gyarló emberi mű szerkezete túlélte az isteni műszerkezetet!

De az isteni műszerkezet erőszakosan állíttaték meg. A társadalomnak kötelességei vannak, s a halottra, mielőtt őseihez térne, még egy kellemetlen funkció vár: fel fogják boncolni.

A vizsgálóbíró, a törvényszéki orvos és jegyző megérkeztek. Az öreg, becsületesképű tisztartó, Pintér Mihály, alázatos arccal vezeté őket a gyászterembe.

- Mit tud a szerencsétlenségről? - kérdé tőle a vizsgálóbíró.

- Ma reggel értesültem róla.

- Elejéről, barátom, egészen az elejéről... Jegyző úr, tessék a vizsgálati jegyzőkönyvhöz fogni!

A jegyző beteges kinézésű, barna fiatalember, szögletes arccsontokkal és karminpiros orral, fontos állása tudatában nyakkendőjét és inggallérját megigazgatja, azután az átellenes tükörbe pillant, mely azonban be lévén húzva fátyollal, nem egészen ínye szerint tükrözi vissza megelégedett vonásait. Keleti lassúsággal ereszkedik le egy fekete bársony karszékbe, kiteríti az üres ívet, lefújja róla a netán ráragadott port és behajtja rajta a margót.

- Kezdhetjük.

- Mikor beszélt ön utoljára a gróffal? - kérdé a bíró.

- Tegnap délben.

- Milyen kedélyhangulatban volt?

- Azt hiszem, komor, mint mindig - felelt a tisztartó.

- Írja, jegyző úr! - szólt a bíró: »tanú folyó hó 6-án látván, illetve beszélvén felperessel, akarom mondani vádlóval, illetve az áldozattal, annak komor kedélyhangulatábani állhatatosságában folytonossági hiánynak mutató jeleket észrevenni nem látszott.«

Ezen hivatalos mondat lediktálása után büszkén hordozta végig a szobán szemeit és csak a Pintér Mihály uram jámbor, ripacsos arcán állítá meg azokat. Különben mikor inquirált, csak az egyiket látszott használni, a másik szeme be volt hunyva, s míg amaz figyelemmel gyűjté a benyomásokat, ennek sötét tájéka előtt sorba állíttattak azok, s a fantázia segélyével szerves egészé lőnek kidomborítva.

- Nos aztán?

- Igenis, kérem alásan. A gróf délben kijelenté, hogy vadászni megy az ispánnal, én tehát, amint illik, kitisztíttattam fegyverét a mindenessel. Ahogy oszt elment a kegyelmes úr, nem is láttam többé, csak ma - halva. Este vártam, de legkevésbé sem jutott eszembe aggódni... Öméltósága gyakran méltóztatott éjjel kimaradni.

- Nem mondott valamit, midőn távozott? Valami fontos, a homályt felderítő szót?

- Nem, nem... azaz hogy, kérem alásan, mégis mondott valamit. Azt kegyeskedett ugyanis mondani, midőn a tornácon lement: »Édes Pintérkém, félek esőnk lesz«.

- Ez valóban fontos! - jegyzé meg gúnnyal a jegyző.

- Magam is azt vélem, kérem alásan, - selypített a jó öreg. - Öméltósága nagyon finnyás ember volt, tetszik tudni. Ha volt valami sötét célja... nem akarta méltóságos holttestét kitenni esőnek, lucsoknak... Uram Istenem, milyen finnyás ember volt!

A vizsgálóbíró összehúzta vastag, kiülő szemöldeit.

- Ez rejtélyes esemény, - mormogá - nagyon rejtélyes. Az ember azt sem tudja, hol kezdje.

- Cherchez la femme! - dűnnyögé a jegyző, monokliját szeme alá szorítva. Régi praxis...

- Régi, de jó. Aki oka az oknak, okozója az okozottnak. A patvarban is, mindenütt asszony! Én csak azt mondom önnek; amice, akármit beszéljen is ön, hogy asszony van a játékban.

- Éppen én jegyeztem meg az imént.

- Dehogyan jegyezte, dehogyan jegyezte. Leolvasta a homlokomról. Egy szót se többé. Idegen eszmékkal ne páváskodjék, fráter, hanem figyeljen a vizsgálatra és tanuljon.

Itt megint körülhordozta szemeit a szobán, arcára csúszott hosszú szürke haját kimért lassúsággal simítá félre, homlokát megdörzsölte egy tarka zsebkendővel és haragosan ráförmedt a jegyzőre.

- Asszony van a játékban, ha mondom.

Ezalatt az orvos felvette a látéletet, konstatálván, hogy a gróf baloldalán halálos seb tátong. A golyó a szív táján ment be és az oldalbordák közé fúródott.

- A golyó - jegyzé meg - kétségtelenné teszi, hogy a gróf vagy gyilkosság áldozata, vagy pedig öngyilkos.

- Bah! Hát lehetne-e valami harmadik? Hova beszél ön, doktor Szirupka?

- Nos, azt hiszem, véletlen szerencsétlenség is lehetne; de ez esetben nem lett volna a puska golyóra töltve, vagy legalább nem valószínű. Könnyű vadra réten nem szoktunk golyóval vadászni.

- Hm... hm! Ön legtitkosabb eszmémnek ad kifejezést, doktor. A csomó oldódik, doktor. De én mégis azt mondom: asszony van a játékban. Tanú, folytassa! Ki volt azon egyén, ki a gróftól kísérté?

- Daróczy Pista, becsületes, derék, jámbor fiú, ki a légynek sem vétett soha. Nekem magamnak keresztfiam.

- Állíttassa elé, valamint azon fickót is, ki a hullát megtalálta.

Addig a vizsgálóbíró türelmetlenül járt-kelt fel s alá, hol-hol megállt és azt dűnnyögte: »nagyon komplikált«, kinézett az ablakon, mintha a felhőket vizsgálná s egyszerre felkiáltott: »átkozottul komplikált«; aztán elkezdett ujjáival az üvegtáblán dobolni, míg másik kezével önkéntelenül mellét tapogatta, mintha már előre keresné ott az érdemjelet, mit ez a vizsgálat eredményez.

Az öreg Pintér belépett sápadtan, megzavarodva.

- Daróczy Pista nem található. Ő sem jött haza, senki sem látta azóta.

- Majd megtaláljuk. Arra való a rendőrség. Így még érdekesebb. Bizonyára, bizonyára! Tavaly egy gyilkos önként jelentette fel magát. Összeszidtam a mamlaszt. Elrontotta minden passziómat. A patvarba is, mit érne a tarokk, ha színével osztanák benne a kártyát? Ide azzal a másik fickóval!

Az előbbi fejezetben említett suhanc neve Kis Gazsi. Köpcös, kerekkepű, egyik szemére bandzsál, 18 éves.

A bíró kérdésére előadta, hogy tegnap és ma apósa réjtjén kaszált, s egy fölvert nyúl nyomán akadt korán reggel a hullára. Egyebet nem tud.

- De ha tegnap is ott kaszáltál, lövést is kellett hallanod.

- Egyetlen lövést hallottam, úgy uzsonna táján.

- Ez volt az! - kiáltott fel a vizsgálóbíró. - A csomó oldódik! Ki lőtt, édes fiam, ha tudnád?...
- Bajos vón' megmondani, de ahogy körülnéztem...
- Láttál valakit? - vágott közbe a bíró a türelmetlenség mohóságával.
- Az ispán urat láttam futni végig a rekettyésen, kalap nélkül. Mindjárt gondoltam, hogy tán a pecsenyéje szaladt el.

A bíró fáradtan ereszkedik le egy karszékre és fennhéjázó tekintettel fordult a jegyzőhöz:

- Tegye jegyzékbe e fontos vallomást. A dolog komplikált, nagyon komplikált s mégis, ha nem csalódom, közel állunk a kifejléshez. Vallatási rendszerem oly kitűnő... A gyilkos ló és világnak fut, az öldöklő fegyver súlya alatt roskadozva...
- Nem volt nála fegyver, könyörgöm - szólta Kis Gazsi, jámbor arcát egészen a bíróhoz tolva.
- Hogyan! nem volt fegyvere? Ez esetben még komplikáltabb. Azonban...

Ujját orrára illeszté, fejével ide-oda kapkodott, mintha valami kóválygó gondolatot fogdosna.

- Bizonyára... bizonyára! Az ispán puskájának ott kell lennie valahol eldobva. Mindenekelőtt ösmerkedjünk meg, uraim, a színhellyel. Tanú oda fog vezetni.

II.

Kléner Pál vizsgálóbíró urat a megboldogult Bach-korszak felejtette itt s ültette át a magyar talajba. A plánta megfogamzott és megizmosodott. (Mindig jó idő járt a »kétlaki« növényekre.) Tökéletes magyar lett belőle, s ha valaki otthon, szállásán kíváncsiságból felnyitná a nagy, kapcsos, német szövegű bibliát, ott találná a két hátulsó, üresen hagyott lapon bejegyezve házaselete gyümölcseit ilyen formán: »Töhötöm született a mérleg planéta alatt, Árpád a rákjegy alatt stb.« Itt tán megjegyezhetjük mellékesen azon körülményt is, hogy a derék úr eleinte nagy betűkkel vezette a növekedő lajstromot, s bár később apróra fogta, mégis annyira kifogyott a papírból, hogy az utolsó csemete neve már a margóra került. No, de Kléner úron sem könnyű ám kifogni. Fogta magát s még két üres lapot kötött a százados pergamenek közé.

E kis epizód tökéletesen jellemzi az érdekes vizsgálóbíró előrelátását; melyet különösen bírói működésében szeretett fitogtatni.

A vizsla fürgeségével ügetett a vezető suhanc után, folytonosan veszekedve az útközben adomázó orvosra.

- Ön nem bír érzékkel, doktor, az események iránt, önt nem hozza izgatottságba az igazság keresése! Az a legbecsületesebb munka, doktor!

A véres színhely némán igazolta a bíró állítását. Aki jogtalanul kiontott vér fölé teszi talpát, ha még van benne becsületérzés, lehetetlen, hogy meg ne szomjúhozza az igazságot. A vér beszél. Jaj annak, aki már meg nem érti, hogy mit beszél!

Mindnyájan megértették s arcukon híven visszatükröződött a megdöbbenés.

- A gróf e helyen tölté meg a puskáját - jegyzé meg dr. Szirupka, puska-aggyal behorpasztott talajt mutatva.
- A számból veszi ki a szót. Ez elvitázhatlan! De mi következik ebből?
- Sok és semmi. Mindenesetre azonban egy adat az egész esemény összeállításához.

E percben Kis Gazsi elordítá magát. A fűben, mintegy harminc lépésnyire, meglelte az ispán puskáját.

- Mondtam! - ujjongott Kléner úr diadalittasan. Uraim, ez az orr többet ér az állami jogszolgáltatásnak, mintha aranyból lenne. Ez az orr, uraim...

(Kléner úrnak meglehetősen nagy orra volt; hamarjában nehéz lenne kiszámítani, mennyit ér akkora darab arany, hanem az így vakon is bizonyos, hogy kevesebbet ért, mint amennyibe került: nagyon sok tubákot fogyasztott az istenadta!)

A talált puska egyike volt a közönséges fajtájúaknak, dupla csővel, agyán D. P. betűkkel. Kléner úr megvizsgálván ez új »corpus delictit«, konstata, hogy csupán az egyik cső van megtöltve, mégpedig golyóra, a másik üres. Ebből kellett eldödni a suhanc által hallott végzetes lövésnek, mely a gróf életét kioltá.

- Bocsánat, spectabilis, - szolt a jegyző - ne méltóztassék figyelmen kívül hagyni, hogy a gróf puskájával is hasonlóan áll a dolog; az egyik cső üres, a másik golyóra van megtöltve.

- Persze, édes Cserepes barátom. Éppen ez a szép oldal a Perzse-féle bűnyben. Bizonyos titokszerűség. Hümm! Félek, bonyodalmas lesz. A lapok is foglalkozni fognak vele. Bizonyára...

- Én is azt hiszem, - vágott közbe Cserepes - a dolog nem oly egyszerű, mint hisszük. Eddig legalább nincs okunk hinni, hogy Daróczy a gyilkos. A gróf öngyilkos is lehetett s Daróczy rémültében futhatott s dobhatta el puskáját.

- Igen, barátom, de miért van a cső golyóra töltve?

- Hát a gróf puskájának egyik csőve miért van szintén golyóra töltve? Az egyik kérdés elüti a másikat; addig, míg az esemény indító okát nem sikerül kikutatnunk, minden csak föltevés!

- Egészen helyes, - bizonyítja az orvos. Előbb gyökeresen meg kell ösmerkednünk az előző napok történetével, mert ezeknek a napoknak kell, hogy legyen történetök...

A bíró maga is belátta ennek szükségét, s visszatért a kastélyba, hol kihallgatta a folyton szaporodó tanúkat, lelkiismeretes figyelemmel jegyezve fel minden adatot, mely Perzse grófra és Daróczyra vonatkozott. Meg volt győződve, hogy világhírű bűnyben dolgozik, mely méltán fog sorakozni az Ebergényi- és a híres Tichborne-pörhöz s nevét emlegetetté teszi a kontinensen. Milyen szerencse!

A szerzett adatok azonban nem vitték a célhoz közelebb; azok csak azt bizonyították, hogy Daróczy István egyike a legbecsületesebb, legjámborabb, közszeretben részesülő ifjaknak, kihez még árnyéka sem fér a bűnynek. Oskoláit a keszthelyi gazdasági intézetben végezte, hol ő volt a legpéldásabb tanuló, onnan az uradalomba került, s azóta is folyton dísz volt az ottani társadalomnak: ő nem lehetett gyilkos.

A gróf ellenben rideg, komor, kegyetlen ember volt, soha senki sem szerette, soha senki sem mosolygott rá, talán még az édesanyja sem, ha ugyan anyától született e csonttá, vérré vált testet öltött átok, kit mindenki gyűlölt, kitől mindenki irtózott. De miért? Valami ösztönszerű idegenkedés volt az az emberekben, melyet nem magyaráz meg a lélektan. Soha senki sem látogatta, soha senki sem kért tőle semmit, pedig nem is volt fősvény. Még a koldus is kitért előle, ha rideg, sápadt, síri arcát megpillantá. Még a vakokat vezető gyerekek is ösmerték s reszketve húzták félre a kapuk aljába előle vakjaikat. Ő maga sem szeretett senkit, jót senkivel sem tett, szívét nem öntötte ki senki előtt, mert senkije sem volt. Hallgatag, magabazárkózott kedélyű volt, éjjel azonban sokszor barangolt a mezőn. A nép azt hitte, hogy az ördöggel cimborál, s voltak, kik hallották őt ott beszélgetni valamely láthatatlan, gonosz szellemmel.

- Ez nagyon világos, - jegyzé meg a doktor az utóbbi pontra vonatkozólag. - A gróf irományai közt egy csomó verset találtunk. Ő poéta volt.

Kléner úr látván a tanúvallomások sikeretlenségét, egész erővel nekifeküdt a gróf irományainak. A kutatási düh nem hagyta nyugodni; föltúrt, fölhajhászott mindent. De az említett verseken kívül, mik viharos, belül hatalmasan égő szenvedélyt árultak el, semmi sem vetett világot a borzasztó katasztrófára. Száraz számadási könyvek, nyugták, kontók képezték a fiókok tartalmát. Ah, végre mégis talált Kléner úr valamit.

Egy üres lapot, egy megkezdett levelet a következő megszólítással: »Kedves Eveline.« Egyéb semmi. Hova lettek azok a gondolatok, amik még következtek volna!

Kléner úr felkiáltott örömeiben.

- Mondtam. Ugye mondtam. Asszony van a játékban. Miféle kisasszonyt hínak itt a vidéken Évának?

E kérdés az öreg Pintér Mihályhoz volt intézve, ki akármint kutatott is emlékezőtehetsége lomtárában, nem bírt hasonló nevet találni.

- A kő tudná most ezt a fiatal nemzedéket... olyan hamar nő, mint a gomba, az ember a nevét sem ér rá megtanulni. Bizony nem ösmerek én azok között Évát, ha csak...

- Nos, ha csak?

- Ha csak - hebegé az öreg tisztartó - a leányomat nem vesszük, a kis Vicát.

- Nos, miért ne vehetnök? Szép, nemde?

Az öreg Pintér bácsi fülíg pirult.

- Uram, én atyja vagyok, s terhemre esik...

- Bizonyára, édes Pintér úr, bizonyára. De én a törvény, őfelsége a király nevében teszem kérdéseimet, melyek szoroson vonatkoznak a bűnügyre. Igen, a király nevében...

Az öregember egész testében reszketni kezdett, kidülledt szemei meredten függtek a vizsgálóbíró.

- Az én leányom összefüggésben a bűnüggyel? Tekintetes uram, én törődött, vén ember vagyok, de nemes ember is. Egy jó kardvas mindig megakad a házam táján, ha nekem valaki ilyeket mond, akárki nevében mondja is. Ezt felelem én az úrnak a magam nevében.

Az antik, igazi magyar alak megsodorintá tömött, ősz bajszát, s mintha nem is az előbbi alázatos ember lenne, kihívó daccal nézett a vizsgálóbíró birkakifejezésű szemeibe.

- No, no, no, tisztartó úr; félreértjük egymást. Nem a kedves kisasszonyról van itt szó, hanem a végzet néha sajátságos, kifürkészhetlen útjairól. Ön okos ember, Pintér úr, ösmernie kell az emberi szenvedélyeket, melyek mint a rohanó patak hömpölyögnek odább-odább. Miért ne mehetne el a rohanó patak útja egy szerény mezei virág mellett?

De már ezt a floszkulust csakugyan nem bírta Pintér úr megcáfolni.

- Nézze meg, barátom uram, ezt a két szót, a gróf írása. Egy levél kezdete ez valakihez, kinek Eveline a neve. Az igazságszolgáltatás nyitott szemeit és szimatoló orrát el nem kerülhetik e szavak. Mi lehetetlenség volna abban, hogy a gróf titkos szerelmet, szenvedélyt táplált az ön leánya iránt? Ki tilthatta meg neki? Szeretni egy anglyt is szabad.

Az öreg kuruc tökéletesen le volt a lábáról verve ezzel az udvarias logikával.

- Teringette, - mondá fanyarul inkább magában - a gróf egy idő óta feltűnő nyájas volt hozzám: »édes Pintérekém«-nek hítt... Teringette!

Kléner úr hagyta őt eszmélkedni.

»Bezzeg ha az anyjuk élne, az észrevette volna... Ez aztán történet! Oh, oh! Hol volt a fejem? Ez az ostoba fő, melyet alkalmasint csak azért cipelek vállaimon, hogy legyen mitől fizetni a fejadót. Ez aztán történet!...«

Kléner úr egészen közel lépett az öreghez s határozott, szilárd hangon mondá:

- Nekem beszélnem kell az ön leányával.

- Mikor? - hebegé Pintér bácsi.

- Azonnal.

- Lehetetlen! Meghal, elájul szegény! Inkább megölöm magam, mintsem őt kriminális elé engedjem hurcoltatni.

Kléner mosolygott és kezeit dörzsölte.

- Hova beszél ön? Ki látta azt, szép hölgyeket kriminális elé cipeltetni? Ön legalábbis valami spanyol inkvizíciót képzel. Én magam teszem alázatos tiszteletemet a kisasszonynál. Bizonyára, bizonyára... Sőt az sem szükséges, hogy megtudja, hogy a vizsgálóbíróval beszél. Nos, mit szól hozzá?

- Lehetetlen, uram, leányom itthon sincs néhány nap óta. Ilyén van, a prókátor fiamnál.

- Annál jobb, sokkal jobb. Tán még nem is értesült a szomorú esetről. A patvarban, minden a legjobban megy! Ön bemutat engem mint a gróf barátját, s ily minőségben fogok vele csevegni néhány percig. Azt hiszem, indulhatunk is, a kocsis hadd fogjon be; Ilye egy óra járás, estére pedig vissza akarok térni.

Pintér szabadkozott.

- A sok mezei munka,... a széna behordatlan...

- Eh, - mondá Kléner úr - kinek gazdálkodik? Örökös nem maradt, az örökös az állam. S az állam, az most én vagyok.

A hencegő francia király óta még ilyen nagy szavakat nem nyelt el a levegő.

- De ez az eltakarítatlan holttest... - próbálkozék Pintér bácsi.

- Éppen e holttest teszi kötelességévé, hogy az igazság föl kutatására segédkezet nyújtson, nehogy ártatlan lakoljon.

- Menjünk uram, - szólt az öreg elérzékenyülve, s hagyta magát föltuszkoltatni a kocsira.

Kléner úr még a kocsiról is egyre csevegett.

- Ön azalatt, amice Cserepes, nyomoztassa Daróczyt, hogy visszatértemkor pontos, kimerítő jelentést tehessen. Biztos őrizet alá kell tenni, ha megkerül. Bizonyára...

Útközben hallgatag és gondolkozó volt, csupán egyszer kiáltott fel bosszúsan: »Rossz ómen, átkozottul rossz ómen!«

A jeles férfiú ugyanis otthon felejtette burnótszelencéjét, s a legközelebbi tanyától egy lovas embert küldött érte a kastélyba, mert anélkül - úgymond - kutatásokhoz fogni istenkísértés lenne.

III.

A »fiskálisék« kerítésén reggel óta kelepelt egy szarka, a falusi lakók ez a kedves, fekete-fehérbe öltözött komornyikja, ki az érkező vendéget bejelenti. Eleinte unatkozva gubbaszkodék egy redves karón, melynek hasadékain ki s be mászkáltak a mindenféle bogarak, a magát otthonosan érző szű és a lapos bödék nagy sokasága. A szarka nagy komolyan nézegette, csak néha piszkálta meg őket hosszú, összenyomott csőrével immel-ámmal. Nagy oka volt a kedvetlenségre. Az a malheur esett meg rajta, hogy az imént, midőn étkezési kombinációkkal egy ízeshúsú bogár felé nyúlt, egy apró pille röpült torkába, s szűk szájpitvarában összevervén szárnyait, a szarka torkát konokul megcsiklándozta. Biz az bosszantó dolog volt. Sokáig rázta utána a fejét, s - mint már mondtuk - kedvetlenül turkált az istenadta mindennapi kenyérben, mely a lyikacsos karó minden zege-zugából bőven özönlött ki sütkérezni a napra. No, de az idő megenyhít mindent s a vendégek előfutárja a kellemetlenség utóízének elmúltával ismét napirendre tért, s mint valami kényes dáma a legyezőjét, szélesre teríté szét farkát, rázva azt jobbra-balra, hangos kelepeléssel: »sürögj-forogj, kukta, szakács, jön a vendég, kedves vendég!«

Egy gyönyörű, ábrándos szőke fő bukkant elő a folyosón sorba rakott leanderbokrok közül. Talán oda is tartozik, a leandertőn nőtt a legszebb virágnak!

- Hess te, hess te, ... nem kell most a vendég! - és megfenyegette ujjaival a csúf madarat.

A szarka kutyába sem vette a bizalmatlansági szavazatot, egyre kelepelt:

- Jön a vendég, kedves vendég.

Dejszen ma ne jöjjön senki. De hát ugyan ki is jöhetne kedves vendégnek? Hiszen itt van! Itt van a legkedvesebb vendég, aki azt a szép rózsás leányfőt megzavarta. Csitt! Hova beszélünk! Hiszen ezt még senki sem tudja, ez még mély titok, a szép szőke főbe nagy ravaszsággal belopódzott gondolat, mely még ott is csak inkognitó kóvályog; igazi nevét nem meri elárulni, sem azt, hogy a szív küldöttje titkos hódítási instrukciókkal ellátva, csak olyan átutazó perszónának adja ki magát, ki ha akarom - gondolat, ha akarom - füst, ha akarom - ott van, ha nem akarom... - biz az akkor is ott van.

A szép szőke fej márvány-homlokán azonban a nagy ábrándos kék szemekben sugárzó öröm fölé valami piciny bánatfelhőcske van odaállítva intendánsnak. Beszélyírói látcsövünkön megadatott azon privilégium: látni még olyan rejtett dolgokat is, miket talán Kléner úr orra sem lenne képes kiszimatolni. Egész jogosan bocsátkozhatunk hát Éva kisasszony (mert hogy órála van szó, még a »Családi Kör« rébuszainál is könnyebb kitalálni) arckifejezésének magyarázatába. Magyarázatába a megmagyarázhatlannak!

Mert négyszemközt szólva, van-e abban logika, hogy mikor valakinek öröm ül a szemeiben, bánat üljön egy milliméter távolságnyira a homlokán? Éppen olyan, mintha valakinek a csizmapatkója szikrát adna, mikor térdig lubickol a vízben. Fiatal leányokkal azonban sok olyan történik, ami akkor válik igazán érthetlenné, mikor már meg van magyarázva.

Ne vállalkozzunk tehát sisiphusi munkára, elégedjünk meg annyi leleplezéssel, hogy Éva kisasszony szívecskéje már nem semleges terület; hogy választotta most itt van; hogy a szarka fecsegése most prózai; és végül, hogy valami nincs így. Többet még a beszélyírói látcsövön sem lehet meglátni a nőből.

A Pintér és Kléner urat hozó cséza mintha az égből csöppent volna le, hirtelen berobog az udvarra.

A szőke fő ijedten tűnik el a bokrok közt, de csak egy pillanatra, a másikban már ott pihen apja keblén.

- Oh, a szarka, a kedves szarka... hogy megmondta...

- Bemutatom neked tekintetes Kléner Pál urat, öméltósága barátját.

Eveline kecses pukkedlit vágott, amint azt a cseh táncmestertől tanulta a »madám«-nál, mit Kléner út átkozottul ügyetlen meghajlással viszonzott. A leány szembeszökő szépsége vagy a burnótszelence távolléte tette-e olyan ügyetlenné, zavarttá, biztosan megállapítani nem lehet. Elég az hozzá, hogy nagyon esetlen és zavart volt, bemenet fejét ütötte bele a külső ajtó keresztfájába, a konyhában feldöntött egy mosódézsát, az eleibe siető prókátornak (Pintér úr fiának) azt mondta, hogy »kezeit csókolom«.

No, de ez nem tartott sokáig, a lovas legény nyomban megérkezett, s Kléner úr tele szíván orrát, lassankint magához kezdett térni, kivált midőn a »Hol veszi itt magát, papa? Milyen esemény, hogy ily váratlanul jött! Minek köszönhetjük ezt a szerencsét?« s több efféle kérdések kellőleg meg lettek már örölve a társalgás garatján.

Kléner úr önbizalmának visszatértével ravaszsága is megjött, s csakhamar ő vezette a társalgást oly szeretetreméltó ügyességgel, hogy legkevésbé sem volt feltűnő, midőn hamis mosollyal kijelenté, hogy szeretne Eveline kisasszonnyal négy szemközt váltani néhány szót.

Eveline csodálkozva mereszté nagy kék szemeit az idegenre, s kérdőleg fordult atyja felé. Az mogorván intett, hogy annak úgy kell lenni, s ujjával a szomszéd szobára mutatott.

Kléner úr udvariasan karját nyujtá, hogy a megrezzent leányt oda vezesse.

- Nem, nem... oda nem lehet... a mellékszobában egy, egy... valaki van.

- Ki van a szomszéd szobában? - kérde az öreg úr.

- Egy úr... egy vendég... kissé gyöngékedik - hebegé Évike elpirulva.

- Csak nem muszka emisszárius, hogy olyan nagyon titkolóztok?

A leányka arca teljesen lángbaborult.

- Nem, hanem...

- Hanem?

- Még a muszka emisszáriusnál is gonoszabb, - jegyzé meg nevetve az ügyvéd - szívhódító...

- Oh te! Oh te! - kiáltott fel Évike sírva fakadva és szégyenülten futott a kertbe, a virágokhoz. Azokhoz a szép, kedves virágokhoz, akik megértik, akik legjobban tudják, de nem beszél ki az édes titkot.

Az öreg türelmetlenül ütött öklével az asztalra.

- Lajos fiam, meg akarod-e mondani, ki az?

- Ejnye no, hát Daróczy Pista... Tegnap idejött s most kissé rosszul érzi magát.

Az öreg felordított, mint a sebzett vadállat, szemei, melyeket vér öntött el, vadul forogtak üregeikben, ajka remegett, orrlyukai sebesen lüktettek a felindulástól, de egyetlen szót sem hallatott. A vasfejű öreg azt tartotta, hogy ami most következhetik, az már mind a Kléner dolga.

Maga Kléner úr pedig egész hidegen húzta ki a szelencét, szippantott és mutatóujjával orrát mindkét oldalról gyöngéden megveregette, mintha mondaná: »Te hoztál engem ide, tied a dicsőség, az érdem és jutalom«.

Legelső dolga volt Évike után látni.

Ott ült a lugasban, kezeibe temetett arccal. A kezek még nedvesek a könnyektől, és az arc alattuk már mosolyog. Az elárult titok feletti fájó érzés csöndes megelégedéssé változott. Elvégre is meg kellett tudnia a papának ezt a dolgot, örökké nem lehetett titok. Most már legalább keresztülesett ezen is. Oh, szinte jó, hogy kibőffentette az a szószátyár Lajos! A papa tán meg is örül neki, ellenezni semmi esetre sem fogja: mert hiszen ő maga is mennyire szokta dicsérni Daróczyt!... Ha valami nyugtalanítá Évikét, az a Daróczy viselete volt, ki feltűnő mogorva, levert kedélyű.

De a szerető leány tudott annak találni ezer okot. Valami kellemetlenség érte, pénzzavarban van, vagy tán a papával szólalkozott össze? Eh, hiszen nem lehet mindig jókedvű.

Kléner úr éppen akkor ért Évi közelébe, midőn fantáziáját ezen okok népesíték be, tehát észre sem vette.

- Bocsánat, édes kisasszony, - mondá az érdekes férfiú, mellette foglalván helyet a gyepplacon - de okvetlenül szükség kegyedhez néhány kérdést intézнем.

Évikének eszébe jutott a »madám« tanítása: »mindenekfelett legyetek udvariasak, gyermekeim, mindenki irányában, még ha nem jól esik is« - és azt felelte Kléner úrnak:

- Rendelkezzék velem!

- Engedjen előbb még egy megjegyzést.

Kléner úr ünnepélyesen szívére tette kezét.

- Esküszöm, hogy nem kíváncsiság ösztönöz kérdéseimre, bármily különösek legyenek is azok. Egy emberélet függ szavaitól, kisasszony. Legyen szíves tehát meghódolni e tekintetnek s őszintén felelni mindenre.

Évike megrettenve nézett Kléner úrra: tréfál-e, vagy igazat mond?

- Istenem, - rebegé - mit akarnak tőlem?

- Egy kis felvilágosítást. Hm, hm, lássuk milyen őszinte! Mondja meg például, szereti-e Daróczyt?

Évike fölpattant ülőhelyéről, keble sebesen dobogott, melle zihált.

- Ki adta önnek e szabadságot?

- Szomorú tisztem, kisasszony, Daróczy veszélyben forog...

- Ah, - szólt fölrettenve, fájdalmas sóhajjal - mindjárt éreztem. Igen, uram, én szeretem őt teljes szívemből. De kicsoda ön?

- Mindenesetre barátja.

- Ah uram, ha ön barátom, kérem, könyörgöm, ne hagyjon sokáig kétségben. Milyen veszélyben forog ő?

- Lehet semminőben. Feleleteitől függ...

- Akkor kérdezzen, felelni fogok.

- Mióta szereti Daróczyt?

- Magam sem tudom. Van-e a szerelemnek kezdete? Talán egy hó, talán egy félév...

- Daróczy nem volt valakire féltékeny?

- Senkit sem szerettem kívüle.

- De kegyedet kívülről is szerették többen. Bizonyára, bizonyára...

- Nem tudom.

- Vigyázzon, kisasszony, ön nem őszinte. Ezzel mindent elront.

Kléner úr most ahhoz a ponthoz jutott, hogy a legnagyobb tételt tegye föl egy kockára.

- Önt Perzse gróf is szerette, sőt levelet is írt kegyedhez.

- Ez igaz, Perzse gróf írt hozzám egy udvarias levelet.

- Hah! - tombolt örömrészketve Kléner úr lelke. Milyen orr!... Milyen orr!

Évike halk, szakadozott, fuldokló hangon folytatá:

- E levélben azt a kérelmét adta elő, hogy tűzzem ki a napot és helyet, ahol velem egy gyöngéd tárgyról beszélhessen. Én bátyámhoz híttam őt meg, ahol jelenleg tartózkodom.

- Mely nap történt ez? - vágott közbe a bíró.

- Hétfőn. Én kedre tűztem ki az időt, ő megjelent s itt e kertben legnagyobb meglepetésemre kinyilatkoztatta, hogy szeret engem.

- S mit felelt kegyed? - kérde Kléner úr mohón.

- Megmondtam neki, hogy szívem nem szabad, hogy én Daróczyt szeretem.

- Patvarba! - álmélkodék a jó úr, míg homlokára mogyorónyi izzadság-csöppek gyűltek. - Persze le volt verve.

- Nagyon szomorúan távozott, s különös meglepetésünkre másnap a válasz dacára, ismét megjelent dúlt, sápadt arccal. Mondta, hogy egész éjjel nem aludt, s hogy egy határozat érlelődött meg lelkében: még egyszer házasságot ajánl, s ha el nem fogadom, meghal.

- Ezt mondta! Ah, ezt mondta! - szótagozá Kléner úr lehangoltan.

- Szavai komolyan, síri nyugalommal hangzottak. Megijedék s nem mertem elutasítani. Azt hiszem, engem is megölt volna. Oh, az irtóztató volt, midőn fejeletemet várva, rám nézett azokkal a meredt, üvegszín szemekkel; még most is borzadok tőlük.

- Úgy, úgy, ön tehát nem utasítá vissza! - kiáltott fel a bíró élénken.

- Tehettem-e azt? Négy heti gondolkozási időt kértem... Addig, gondoltam, kimegy fejből...

- Szólt erről valakinek?

- Atyámnak nem mertem, csupán bátyám tudja. Előtte nincs titkom.

- Hogyan, Daróczyval sem közölte?

- Alkalmam sem volt hozzá; a gróf első látogatásának eredményét elmondtam neki, mert másnap találkoztam vele egy nagynénémnél. A második látogatásról azonban semmit sem tud: éppen ma akartam azt neki felfedni.

Kléner úr felkelt, meghajtá magát s miközben kezeit dörzsölte, még egy kérdést látott jónak tisztába hozni.

- Köszönöm, kisasszony, ön teljesen felvilágosított; még csak arra vagyok kíváncsi, hogy László gróf meg volt-e elégedve a válasszal?

- Azt hiszem, igen. Kezet csókolt, midőn távozott, s bátyám beszéli, hogy amint a kocsihoz kísérté, mosolyogva szorított vele kezét. Ő, aki sohasem szokott mosolyogni.

Kléner úr előtt most feltárulni látszott az egész szomorú dráma. Látta azt lelki szemeivel és gyönyörködött benne, mint a művész a majdnem egészen kész képben, hol az összehordott nagyszerű anyaghoz csak itt-ott hiányzik egy keskeny vonás, egy-egy szín.

Nyugodtan készült távozni, de Éva útját állta.

- Tudni akarom, uram...

A bíró hosszan nézett rá és oly gyöngéden, mint csak tudott.

- Elég korán meg fogja tudni, szegény, szegény gyermekem!

Azzal megfordult s végigsietve az udvaron és szobán, hol az öreg Pintér még mindig némán, fiának egyetlen kérdésére sem felelve ült, felránta a szomszédszobába vezető ajtót s ünnepélyes hangon kérde:

- Daróczy István, itt van ön?

Évike éppen ekkor lépett be s remegve állott meg a baljóslatú hang hallatára, mely reszelve hasította a levegőt s erős rángásba hozta szívét. Az ügyvéd is meg volt lepelve, csak az öreg tudta, mi történik.

- Itt vagyok! - volt a felelet a másik szobából, s az ajtóban megjelent Daróczy. Gyönyörű, férfias alak, szelíd kék szemekkel, sugár termettel, becsületes, nyílt arccal.

A bíró élesen nézett erre az arcra: a Kain-bélyeg nem volt rajta.

- Ön a törvény nevében foglyom.

Az ifjú megrezsent s valódi bűnösként lesüté fejét: hosszú, göndör fűrtői beárnyékolták. Az ügyvéd Kléner úrhoz ugrott s vállon ragadta:

- Ki ön! Mit akar? Hogy mer itt rendelkezni? Ezer villám! Az én házamban, barátommal.

- Uram, az ön barátja gyanú alatt áll, hogy meggyilkolta Perzse Lászlót.

- Hazugság! - ordított az ügyvéd magánkívül.

Daróczy felemelte fejét, egy szelíd tekintetet vetett barátjára és egy fájdalmasat Évikére, aztán a bíróhoz lépett.

- Igen, én öltem meg őt, mert nagyon... nagyon szerettem Évikét.

- Boldogtalan! - kiáltott fel az ügyvéd, de kiáltása egy velőt hasító női sikoltásba veszett, melyet egy a padozatra hulló test tompa zuhanása követett.

...A hanyatló nap szokás szerint vidám arccal kukkant be a zöld ablakfüggönyökön keresztül, búcsúzni a kedves falusi ház lakóitól, s a szarka még folyvást ott kelepelt a rothadt karón; de a nap olyan sötét arcokat talált, hogy abban a hitben, hogy éj van már s elkésett útjában, nyomban visszahúzódék; és a szarka is, mintha azt kiabálta volna ez egyszer: »gyilkos, gyilkos!«

IV.

Míg a vizsgálóbíró az elbeszélte eredményhez jutott, addig a kastélyban semmi említésre méltó sem történt, ha csak azt nem vesszük eseménynek, hogy Cserepes jegyző úr Szirupka méltó bosszúságára éppen »quart-bélát« mondott »aduban«, midőn a megnyílt ajtón Kléner úr lépett be nagymérgesen.

- Ah, ily korán, - szólt Cserepes, az akták alá sanzsirozva a kártyát.

- Mindent kisütöttem, - szólt kedvetlenül Kléner úr, mint kinek orra vére foly.

- Én sem ültem itt hiába...

(De nem ám, gondolta az orvos, húsz partit vert rám a kópé.)

- Azóta már nyomában vagyok Daróczynak.

- Ne mondja!

- Kutattam, szimatoltam, nyomoztam, kérdezősködtem, inquiráltam s sikerült konstatálnom, hogy Stiriába futott.

- Az messze van - mondá Kléner úr, kinek kedve telt bosszúját tölthetni valakin, - Stiria messze van.

- Sebaj! Azért hosszú az igazságszolgáltatás keze, hogy oda is elérjen. Gondos fáradozásaim folytán sikerült hű személyleírását összeállítanom.

(Egy albumban megtalálta a lurkó az összes gazdatiszti személyzet fotográfiáját.)

- Cserepes úr, ön buzgó tisztviselő, - szólt Kléner úr meghatottan látszó hangon, - hanem azért bizvást pipára gyújthat azzal a személyleírással...

- Hogyan, főnök úr? - kérdé az indignálódva.

- Daróczyt én már el is fogtam, kint van az udvaron, illetőleg rögtönzött börtönében, a kastélybeli jeges veremben.

- Jó híves hely... - mondá Cserepes minden zavar nélkül.

- Az úton ki is vallattam. Mindent bevallott az akasztófárávaló... Mindent bevallott.

- Hála istennek...

Kléner úr keserűen ráförmedt.

- Mi? Hála istennek? Önből a káröröm beszél, domine. Ön mindig ellenségem volt, halálos ellenségem. Még azt mondja: »hála istennek«, mikor engem valaki tönkretesz. Ilyen ügyet egyetlen ostoba szóval, hogy »én vagyok a gyilkos« lelkiismeretlenül befejezni, ilyen ügyet, melyben annyira kitűnhettünk volna, most a szervezés előtt. Uraim, én nem találok szavakat méltatlankodásom kifejezésére... Ez leverő, ez elszomorító...

Kléner úr oda volt a felindulástól.

- Csomagolja be, domine, a corpus delictiket és a jegyzőkönyveket. Többé nincs itt mit keresnünk. A Perzse-ügy véget ért. Mindent kivallott az a gazember; nem maradt semmi kisütni valónk. Semmi, semmi... Ami még következik, az már egészen a törvényszék dolga.

Cserepes éppen berakni kezdte a puskákat, a golyót és aktákat egy hosszú fekete tokba, midőn Pintér Lajos kocsija gördült be az udvarra.

- Uram, - szólt a fiatal ügyvéd, amint belépett, - sietve jövök ön után, hogy e szerencsétlen ügyben szolgálatára lehessenek az - igazságnak. Ha a vádlott vallomását elolvasom, sok enyhítő körülményt fogok felhozhatni. Ön ezt meg nem tagadhatja.

- Bizonyára, bizonyára, - felelt Kléner úr - azonban a bűnös vallomása még nincs jegyzőkönyvbe véve, ami különben azonnal megtörténhetik.

Daróczyt elővezették, sápadt és levert volt. Gyenge, szakadozott hangon beszélt, melytől nem lehetett még ily körülmények közt sem megtagadni a rokonszenvet.

A szokásszerű előzetes kérdések után, a dolog érdemére tértek.

- Milyen indokból s miként vitte ön véghez a büntényt? - volt a hivatalos kérdés.

- Tettem örült szenvedély sugallata - felelt Daróczy egy könnycseppet törölve ki szemeiből. - Én nem viseltem azelőtt ellenszenvvel a gróf irányában, ő sem bánt velem rosszul. Múlt szerda óta azonban minden megváltozott. E nap reggelén magához hivatott, s értésemre adá, hogy további kiképzézetem végett külföldre kíván küldeni, készüljek az elutazásra. Megköszöntem és kijelentém, hogy szívességét nem vehetem igénybe, én nem távozhatom innen. »Hah, tudom miért« - ordított fel indulatosan és arcul ütött. Vérem felforrt, a düh mint orkán tombolt bennem, s öklöm felemeltem rá, ő meghátrált a mellékterembe, s magára csukta az ajtót belülről. Egy irtózatossá ütöttem öklömmel az ajtóra s aztán tehetetlenségem érzetében szitkok közt távoztam, fontolgatva, mit kell cselekednem. A felkorbácsolt düh és a bosszú gondolata messze elűzött otthonról a laposi pusztára, a számtartóhoz, kitől tanácsot akartam kérni. A számtartóéknál ott találtam kedvesemet, Pintér Évikét. Ő elbeszélte, - oh minek is beszélte el! - hogy a gróf ott volt előtte való nap s szerelmi nyilatkozatot tett, mit ő visszautasított, el nem hallgatva, hogy szíve enyim. A gróf viselete meg volt előttem magyarázva. Valamivel nyugodtabb kedélyben mentem haza; otthon egy levél várt rám a gróftól.

Daróczy kivette zsebéből s átnyújtá Kléner úrnak, ki azt hangosan olvasá fel:

»Kedves Daróczy!

Mai viseletemet számítsa ön be, kérem, szokott betegségem megújuló lázrohamainak s bocsássa meg.

Gr. Perzse.«

- Csatolja a többi iratokhoz! - szólt Kléner úr, a levelet Cserepes elé dobva.

- E levél majdnem kibékített, - folytatá Daróczy - a kastélyba mentem, hogy személyesen megkövessem a grófot. Nem csodálkoztam, hogy szereti Évit; hiszen oly szép, oly kedves! S elgondolva, mit érezhetett, midőn visszautasították, szinte megsajnáltam szegényt. A kastélyban megmondták, hogy az úr nincsen otthon, délután kilovagolt egyedül, Ilye felé. Egy pokoli gondolat támadt bennem: ha Ilye felé lovagolt, akkor bizonyosan Évikéhez ment. De mehetett-e oda a tegnapi jelenet után? Nem, semmi esetre sem! Eh! de hát ki felel nekem arról, hogy a tegnapi jelenet csakugyan úgy folyt le, amint Évike előadta! Ki fog egy tizenhét éves főszilárdságára építeni ott, hol egy szegény fickóról és egy főúrról van szó? Izgatottan rohantam ki a rétekre a gyalogúton Ilye felé, magam sem tudom: mi célból. Egy ilyei fuvaros jött velem szembe; megkérdeztem, nem látta-e a grófot? »De bizony láttam«, felelt a fuvaros - »a tisztartókisasszonnyal sétál a fiskálisék udvarán.« Szédülés fogott el, meg voltam semmisülve. A szerelemföltés kínzó ördöge beleszabadult szívembe s kegyetlenül marcangolta. Oh, ez nagy kín volt, uraim! Én megcsalatottnak, kijátszottnak hittem magam.

Daróczy végképp kimerült, engedelmet kért, hogy leülhessen.

- Bizonyára, bizonyára! - felelt Kléner úr s maga is szelencéjéhez folyamodott a kimerülés meggátlása céljának tekintetéből, - hogy az ő hivatalos stílusában beszéljünk.

- Egész éjjel nem hunytam be szemeimet. A féltékenység merész kezű bünszerző, ki rakásra költi a fájóbbnál fájóbb helyzeteket, és ki tudja azokat színezni, pokoli terveket kohol, csábító, borzalmas gondolatokat teremt. Én egy egész éjjel társalogtam a féltékenységgel!... Reggel önkéntelenül a kastélyba támolyogtam. A gróf a tornácon állott; arcát sohasem láttam oly vidámnak, meglegedettnak, mint ma, midőn rám nézett. Oh, ez a vidámság végső tördőfés volt szívemnek! A világ összefolyt körülöttem, fejem zúgni kezdett és e zúgáson mintegy

átszűrődve csapott hozzám a gróf hangja: »délután vadászatra kísér ön«. Ah, a vadászatra fogom kíséreni! Egy ördögi démon fülembé súgta: használd fel az alkalmat! Összecsikorítottam a fogamat: »Nem, nem fogok elmenni, itthon maradok, beteggé teszem magam.« Az urasági parkon keresztül siettem lakásomra. A nap derülten ragyogott, a fák, virágok mosolyogtak, de nekem úgy tetszett, hogy komor este van, az égen fellegek járnak, s hogy a fák, túskebokrok belekapaszkodnak ruhámba és azt beszélnek: »öld meg, öld meg!« Még a föld párázata is azt látszott lihegni, még a levegő milliárd atomaiból is hangok emelkedtek: »öld meg, öld meg!« A földet megrúgtam lábammal; a toppantásra ismét azt felelte tompán: »öld meg.« Hallgass! ordíték s befogtam füleimet, de a csodálatos hangok még mindig hallatszottak s elkísértek szobám magányába is. Kimerülve roskadtam egy pamlagra s igyekeztem lelkem jobbik felét feléleszteni zsibbadtságából, de egy átkozott darázs a nyitott ablakon keresztül szobámba repült s minden idegemet fölrázta monoton dongásával: »öld meg, öld meg«. Megölöm! - kiálték s golyóra kezdtem tölteni puskámat. De csakhamar neszt hallottam kívülről. Az ajtókilincset fogta valaki. Mint akit gonosz tetten kapnak, megrezzenve dobtam a fegyvert egy szögletbe. Látogatóm a tisztartó volt, kit a gróf küldött értem. Puskámat és a tölténytáskát fölszedve, komoran indultam vele a kastélyba. Amint a címerterembe léptem, láttam, hogy a gróf a szomszéd szobában háttal fordulva áll, felnyitja a nagy antik zöld szekrényt s néhány golyót csúsztat vadász-zekéje bal zsebébe. Ez máskor föl sem tűnt volna, de most nem bírtam szabadulni attól a gondolattól, hogy engem akar megölni. Hah, tehát embervadászatra megyünk! Mit jelentsenek egyebet a golyók? Nos, legyen hát embervadászat!

Kléner úr közbeszólott:

- Nagyon jól tenné vádolt, ha a részletekbeni túlterjeszkedési előszeretetének nem adná oly kétségbevonhatatlan jeleit. Mindenekelőtt rövidség! Ami a dolog mesés oldalát illeti, az a védő fiskusé. Bizonyára...

- Csak kevés mondandóm van még. Ami ezután a vadászon történt, azzal magam sem vagyok teljesen tisztában.

A bűnös arca borzadást tükrözött vissza, hangja reszketett.

- Útközben a gróf hallgatag volt, többször rám nézett komoran, majd hirtelen lekapta rólam szeméit. Úgy látszott, erős tusát vív magával. A »Madzag«-dülőnél egyszerre megállapodott és azt mondta ércetlen, vontatott hangon: »Ha én azt mondanám önnek: ön szegény ember, menjen Amerikába, adok önnek ötvenezer forintot, kezdjen azzal valamit, és mindezekért csak azt kívánom, hogy feledje el ezt az egész itthagyt világot mindenestől, mit felelne ön arra?«... »Nem bírnám elfeledni«, - mondtam - »nekem nagy számadásom van még ezzel a világgal.« A gróf gúnyosan nevetett és egy áriát kezdett dúdolni a »Traviátá«-ból. Szándékosan hátramaradtam kissé, hogy végsőig felcsigázott bosszúszomjam elpárologjon, s ez csak úgy volt lehetséges, ha a gróftól minél távolabb tudom magamtól. A démon még mindig azt sugdosta: »legtávolabb lesz ő a föld alatt«. A gróf alig előzött meg hús, harminc lépéssel, midőn egyszerre megállt, hátranézett s puskáját tölteni kezdve, felém fordult.

A düh és bosszú pokoli lavinája önté el egész valómat, látván, hogy nem a tölténytáskából, hanem a zubbony balzsebéből tesz a csövekbe lökészetet. »Tehát golyózunk! Tehát meg akarsz ölni!« Örültem kacagtam fel. »Későn kelt, méltóságos uram!« ordíték vadul, s egy szempillantás alatt célba vettem őt fegyveremmel. Úgy rémlik, mintha e másodpercben rám tekintett, s leeresztett fegyverét ő is felemelte volna, de semmiről sem vagyok bizonyos; a világ összefolyt körültem, görcsösen húztam meg a sárkányt, ... egy dördülés... s ő elbukott. A fegyvert iszonyodva dobtam el magamtól, s futottam a világnak. Lábaim reszkettek, fejem zúgott, keblem villámsebesen dobogott, azt hittem, le kell roskadnom lelkiismeretem ólomsúlya

alatt, de csalódtam, s még talán könnyebbségemre szolgált, hogy futhatok a végkimerülésig, a kétségbeesésig, a halálig.

- Elég - szólt Kléner úr. - Ön befejezte vallomását. Amit ezentúl mondhatna ön, az nem tartozik a dologra.

Azzal intett a törvényszéki drabantnak, hogy vezesse ki.

- Bíró úr, - szólt a bűnös az ajtóban megfordulva - csak egy szavam van még, egy kérésem. Ha lehet, legyen büntetésem halál, s legyen meg minél gyorsabban. Szánom bűnömet és megérdemlem a halált.

- A törvény megteszi a magáét, - mondá a vizsgálóbíró mosolyogva, mint mikor otthon azzal biztatja a kis Árpádkát és Töhötömöt, hogy katarceltlit hoz nekik. A többit végezze el ön az istennel!

- Nos, - fordult a bűnös távoztával Pintér Lajos felé - miféle enyhítő körülményeket tud ön felhozni a természetesen kívül?

- E percben még nem vagyok készen.

- És ön megkísérlení? Igazán kíváncsi vagyok.

- Mit tart ön azon állításról, - kérde Pintér - hogy Perzse is gyilkossági tervet forralt?

- Eh uram! Amit az állításokról egyáltalán tartani szoktam. Nos, de föltéve, hogy bebizonyítható lenne is, mit nyomna az a latban? A gyilkos és kezdeményező mégis csak Daróczy.

- Azonban mindenütt lehetnek titokzatos körülmények, amik...

- Hahaha! Ön erővel mesés elemet akar vegyíteni ebbe a prózai anyagba. Ez egy egészen közönséges, ostoba gyilkosság, fényes nappal, birka-bárgyúsággal végrehajtva. A vallomás után egyetlen szó is fölösleges kommentárnak. Kombinálni meg pláne nevetséges. A bevégzett tény előttünk fekszik egész meztelenségében...

A fiatal ügyvéd fel volt tüzelve a bíró gúnyos modora által s nagy kedvet érzett volna ellentmondani.

- Be kell ösmernem, hogy igaza lehet, de én mégis látni óhajtanám az összes tanúvallomásokat és bűnjeleket.

- Ha kedve telik önnek... mutassa elő Cserepes úr.

A fiatal Pintér figyelmesen olvasta végig a már majdnem csomagga nőtt iratokat.

- Nos! Van önnek valami észrevétele? Egy kis mesécskéje az ilyen magamszórú öreg rókák számára?

- Uram, - jegyzé meg az ügyvéd indulatosan - én nem mesélni jöttem, hanem enyhítő körülményeket keresek; olyanok kell, hogy legyenek, s a jelen ügyben minél tovább gondolkozom, annál többet fedezek fel.

- Bizonyára, bizonyára, - szólt a vizsgálóbíró - azok lehetnek, sőt vannak is. De mit ér az? Nem mindegy-e, ha valakit életfogytiglani, vagy csak húsz évi fogságra ítélnék?

Pintér sóhajtott.

- Ah uram! a fölfogástól függ... az embert elítélik, becsukják, kivégzik, egyszóval eltávolítják az emberi társadalomból, de énjének egy másolata megmarad a közvéleményben. Hadd lakoljon az eleven, igazi bűnös, de szeretném, ha az itt maradt másolat nem lenne oly nagyon, nagyon fekete... A szerencsétlen jegyese volt nővéremnek...

Az ügyvéd egy könnyet törült ki eleven, átható szemeiből. Fejét lehajtotta szomorúan, gépiesen forgatva kezében a bűnjeleket, a finom damasztcsövű grófi fegyvert, a holttestbe fűrődött golyót, s a Daróczy egyszerű puskáját, melyet ő maga is annyiszor használt azelőtt. Mennyi mindenféle gondolat cikázott fejében!

- Uram, - szólalt meg végre szórakozottan - én a vizsgálatot korántsem találom még befejezettnek. Nagyon egyoldalú... hiányos...

- Hogyan? - kérde Kléner úr vontatva.

- Pszt! Csitt! - ordított fel az ügyvéd magánkívül, s olyat ütött öklével az asztalra, hogy annak összes tartalma táncolni kezdett. - Csitt! Egy gondolatom van! Igen, igen. Hadd rendezzem eszméimet... Ah!...

A meglepetés örömrivalgása volt az az «Ah» szó.

Az ügyvéd arca fellángolt, szemei szikrákat szórtak. Kléner úr türelmetlenül toppantott.

- Micsoda impertinens modor ez?

Az ügyvéd oda sem hederített, szíve hangosan dobogott, hangját elveszté örömteljes fölgerjedésében. A szavak ott ültek arcán, homlokán, de nem bírt azoknak Kléner úr füleinek fölfogható alakot adni.

- Perzse grófot nem ölte meg Daróczy - rikkantott fel végre tompán. - Nem! Nem!

V.

Kléner úr szánakozóan nézett rá.

- Megbolondult szegény. Jó, hogy kéznél van a doktor. Fogassa meg, amice Cserepes!

- Nem ő ölte meg, - hörgé - mert... mert...

- Meg kell kötözni - vélekedék Kléner úr valamivel nyugodtabban.

Az ügyvéd harsogó hangon folytató:

- Az a golyó, amely a hullában volt, nem a Daróczy puskájából jött,... nem jöhetett...

- Miért? - kiáltott fel Kléner úr.

- Mert sokkal nagyobb, mintsem valaha beférhetett volna a csőbe, sokkal nagyobb.

A jegyző és doktor villámhirtelen ugrottak oda, hogy a próbát megtegyék.

- Csakugyan - mondá az orvos. A dolog csodálatos. A haláltadó golyó nem lehetett a Daróczy puskájában.

Kléner úr pedig ott állott az asztalhoz támaszkodva, mint egy kővé változott nagy húsdarab, a tubákpikszist meredt kezében tartva. Apró szemei bambán tapadtak a semmibe, tátott szájának alsó ajka mozgott, sőt még a tokája is, segítségére jövén tőszomszédjának; de értelmes hangot nem volt képes adni. Végre a tubákpikszis is kifordult kezéből, s a padozatra esett. A tubákpikszis csörömpölése mégis felverte kábultságából.

- Oh, oh, oh! - gagyogá a jeles férfiú.

- Ez aztán fordulat! Ez aztán rébusz! - kiálták egyszerre az orvos és jegyző.

- Oh, oh! - hajtá egyre Kléner úr.

Az ügyvéd sietett elégtételt venni.

- Ugye, hogy hiányos volt a vizsgálat?

Kléner úr megsemmisülve ugrott nyakába.

- Az volt, hiányos volt! - rebege szelíden, mint egy megvert gyermek és fölemelte a szelencét a földről, hogy szippanthasson.

Ez a szippantás visszaadta őt önmagának.

- Azaz, amennyiben e hiányról magamnak is volt tudomásom. Bizonyára, bizonyára... Ha jól emlékszem, mondtam is Cserepesnek.

- Nem volt szerencsém hallani - viszonzá amice Cserepes átkozott maliciával.

- Elég rossz, elég rossz. Különb is ön nem képes felfogni szunnyadó eszméimet. Pedig a szunnyadó eszme életre ébredhet, tényé válhat, csodákat mívelhet. Lássá ön! Ez egy szunnyadó eszme volt bennem, melyet most az ügyvéd úr fölrázott, életre ébresztett. Félek azonban, kissé korán. Az eszméknek érní kell, uraim! Nekem egy bizonyos rendszerem van, egy összefüggő láncolat, melynek szemei a tények; ő azt tette, hogy midőn én a lánc egyik oldalán vizsgáldtam, tapogatództam, egyszerre odarántotta kezemet a lánc másik végére, hova bizonyára magamtól is eljutottam volna, de később.

Pintér tanulta valaha a lélektant, s a bírót meg akarta nyerni az ügynek, tehát következőleg válaszolt.

- Bocsánat, vizsgálóbíró úr, ön igaztalanul vádol engem. Az eszmét ön érlette meg bennem, nem én önben. Figyelemmel kísértem szavainak háttérét, s azon meggyőződésre jutottam, hogy ön valami meglepő fordulatot tartogat ez ügyben.

- Teringette! - jegyzé meg a csodálkozásban kiizzadt homlokkal Kléner úr, - ön éles ész! Teringette!

És a derék ember méltán is csodálkozhatott, mert hát még neki magának sem volt azelőtt sejtelve a szavainak háttérében lappangó csodagondolatról, melyet az ügyvéd onnan előhúzott.

- Hm! a tenger sem tudja, hogy drágagyöngyök hevernek a fenekén. Bizonyára nem. Hanem átkozottul éles esze van annak a prókátornak!

- Hm! Átkozott éles, éles... - folytatá hangosan - hanem lássa, az ilyen plágiumok éppen nem szeretetre méltók. Ne mártsa ön máskor orrát rendőri ügyekbe! Nem vagyok hiú ember, minélfogva ez egyszer megbocsátok önnek, de csak oly föltétel alatt, ha hagy engem intézkedni, kideríteni ezen világhírre vergődhető ügyet, bele nem szól, míg eszméimet rendezem, míg azokat formába öntöm, kisütöm és feltáloalom. Ne piszkáljon ön addig a saját kedvenc ételemben, mert az illetlen is, bosszantó is.

Pintér Lajos mosolyogva fogadta el ezt a föltételt, s Kléner úr hozzálátott eszméi rendezéséhez; a corpus delictiket s tanúkihallgatási jegyzőkönyveket átvitte a másik szobába, egy csésze feketekávét rendelt, magára zárta az ajtót és teljes másfél óráig időzött bent. Csak nehéz lépéseit lehetett hallani koronkint, amint sebesen vagy lassabban, de mindig szabálytalan lépésekkel járkált a szobában, azonkívül néha egy prüsszentés, egy-egy »oh, oh! « felkiáltás jelezte, hogy ő jelen van, s keresi az igazságot.

Mikor kijött, arca sugárzott.

- Mindent felfedeztem, - mondá mohón - az úgy ki van domborodva részleteiben is. Világhírű másfél óra volt ez, uraim... Ez az orr megtette kötelességét... szólíttassék elő a vádlott!

A nagy falı óra tizenegyét ütött éjfélı elıtt.

Cserepes meghunyászkodva sietett ki, hogy az öröket fölzarja. Daróczy nem aludt, nem kellett fölkelteni. Egykedvően lépett a bíró elé. Nem volt semmi mondanivalója többé, s nem volt semmire kíváncsi többé. Csak addig reszketett, míg a homályosan világított folyosón vezették. Minden szögletbıl a gróf árnya nézett rá rémesen...

Kléner úr a belépı vádlott felé fordult.

- Üljön le, barátom. Önnek elıbbi vallomása össze nem egyezik a valósággal!

- Bocsánat, de én semmit sem tagadtam el. Mit is tagadhatnék már?

- Ne vágjon a szavamba! Én fogom elmondani, mint történt a katasztrófa. Ön megtöltötte csütörtökön délután puskáját golyóra, de csak az egyik csövet volt ideje Pintér belépte miatt megtölteni: ez azért áll, mert Kis Gazsi és többek vallomása szerint csak egy lövés történt, ennek pedig szükségképp a gróf puskájából kelle jönnie, mert Pintér Mihály és a mindenes vallomásából kitűnik, hogy a gróf puskájának csövei közvetlenül a vadászati kirándulás elıtt meg lettek tisztítva, - tehát az egyik csı belı kormossága világosan bizonyítja a lövés megtörténtét.

Daróczy felemelkedett, reszketı ujjaival végigsimítá homlokát és lélegzetfojtva hallgatta a bírót, míg agyában zürzavaros gondolatok nyargaltak.

- Megengedem, hogy önnek szándékában volt a grófot megölni. Puskáját fölemelte és célzott. A gróf arccal fordulva állt ön felé és éppen fegyverét töltötte, ki tudja, mily szándékkal, midın szemei önre estek, s mint gyakorlott vadásznak azonnal észre kellett vennie, hogy az ön puskájának iránya neki szól. Amit most fogok mondani, egy szempillantás alatt történhetett, s egyike azon rendkívüli eseményeknek, miket a szeszélyes végzet keze fon, s miket teljesen konstatálni nem lehet. Az a tény azonban biztosan levonható, hogy ön e percben megrántotta a sárkányt, az lecsattant, de fegyvere nem sült el: bizonyítja ezt a piramidlin összerépesztve talált kapszli; de ugyanazon pillanatban kellett eldördülnie a gróf puskájának is, mert csak így lehetséges az ön csalódása, mellyel a lövést magának tulajdonította. Az ön örülettel határos lélekállapota, a gróf elbukása különben is megfoghatóvá teszik csalódását. A véletlenség nagy mester, ügyes fickó, de az öreg Kléner eszén nem megy keresztül...

Itt szünetet tartott Kléner úr és hosszú lélegzetet vett.

- Uram, ön ezennel szabadlábra van helyezve, s csupán életbiztonság elleni merénnyel vádoltatik, s mint ilyen, ha elég bizonyítékot sikerül szerezni, meg is lesz büntetve. Távozzék!

Daróczy pedig nem távozhatott, mert ájultan rogyott össze. A nagy bűn terhét megbírta, de a nagy öröm leverte lábáról.

- Kléner úr, ön derék ember! - szólt Pintér Lajos a bíróhoz lépve.

Kléner úr élénken szorítá meg kezét, aztán az orvossal és Cserepessel is kezét fogott.

- Én magamnak nem követelek semmit, uraim, - mondá ünnepélyesen - hanem az orromnak tisztelet adassék. Az egy olyan sróf az igazságszolgáltatás gépezetében, melynek hiányát nagyon meg fogják érezni, ha majd nem leszek. No, de a halál még bizonyára messze van... ne gondoljunk rá! szippantsunk!

Kléner úr bekövetkezett prüszentéseire föleszmélt Daróczy, de szólni nem tudott még most sem. Lajos kezén fogta s némán vezette le a homályos lépcsőkön kocsijához. A szögletekből most már nem néztek rá síri árnyak. Csak a vén Blikk sompolygott el mellette nyihogva, s folytonosan keze után kapkodva a sötétben. Ki tudja, megnyalni akarta-e, vagy megharapni?...

*

A Perzse-ügy, melynek mai napig is sok homályos oldala van, nagy szenzációt keltett, nemcsak a megyei, hanem tágabb körökben is, s Kléner úr neve emlegetett lőn. Még a budapesti hírlapok is egész terjedelmében közölték a kisbelédi vizsgálatot, s Kléner úr megérte azt a régen álmodott dicsőséget, hogy a sajtó személyével foglalkozott. Ah, azok kéjes, boldog napok voltak! Nem tudom, akkor szokott-e rá a hírlapolvasásra, hanem az tény, hogy azóta naponként türelmetlenül várja a »Budapesti Közlönyt«, melyet remegő kezekkel szokott felbontani, elhalványodott arccal gusztálva az első lapon egy nevet, elől-hátul ilyenforma sorokkal: »Ezen meg ezen miniszterem előterjesztésére ezen meg ezen rendjelt adományozom stb.«

A lap megjelenik napról-napra, de az a bizonyos név egyre késik. Kléner úr nem csügged el a gusztálás alatt, elsápadt arcára lassankint ismét visszakerül a rendes pirosság, kihúzza szelencéjét és élvezeteset szippant belőle, mintha mondaná az orrának: »még nincsen rendjelt«. Az aztán egy haragos prüszentéssel mintha visszafelelné: »türelem!«

.oOo.